WSAVA zásady welfare zvierat

pre veterinárnych lekárov spoločenských zvierat a veterinárne tímy

Skupina pre zásady welfare zvierat a spoluautori tohto dokumentu:

Shane Ryan BVSc (Hons), MVetStud, CVA, MChiroSc, MRCVS (Singapúr)
Heather Bacon BSc, BVSc, CertZooMed, MRCVS (VB)
Nienke Endenburg PhD (Holandsko)
Susan Hazel BVSc, BSc (Vet), PhD, GradCertPublicHealth, GradCertHigherEd, MANZCVS (Animal Welfare) (Austrália)
Rod Jouppi BA, DVM (Kanada)
Natasha Lee DVM, MSc (Malajzia)
Kersti Seksel BVSc (Hons), MRCVS, MA (Hons), FANZCVS, DACVB, DECAWBM, FAVA (Austrália)
Gregg Takashima BS, DVM (USA)

Preklad Slovenská asociácia veterinárnych lekárov malých zvierat

Table of Contents

Zoznam obrázkov 5

Preambula 6

Referencie 7

Kapitola 1: Welfare zvierat – pochopenie a posúdenie 8

Odporúčania 8

Východiská 8

Čo myslíme pod pojmom welfare zvierat? 9

Vedomie zvierat 9

Veda a hodnotenie welfare zvierat 10

Spektrum welfare a ako sa zvieratá vyrovnávajú so situáciami 11

Veda o welfare zvierat a etika zvierat 11

Aké sú naše úlohy pri zlepšovaní welfare zvierat? Aplikácia rámca welfare zvierat 12

Welfare zvierat a spoločnosť 12

Záver 13

Kontrolný zoznam 14

Referencie 14

Kapitola 2: Hodnotenie a monitorovanie welfare zvierat 16

Odporúčania 16

Východiská 16

Rámce hodnotenia welfare zvierat 16

Päť potrieb welfare zvierat 16

Päť sfér 17

Hodnotenie kvality života 17

Hodnotenie welfare zvierat pomocou piatich potrieb welfare zvierat 17

Vstupné a výstupné hodnoty welfare zvierat 18

Vplyv stresu na welfare zvierat 19

Fyziologické reakcie na stres 19

Behaviorálne reakcie na stres 20

Bolesť a správanie 22

Rozpoznanie bolesti u zvierat 23

Môžeme posúdiť mieru bolesti pozorovaním správania? 23

Záver 23

Kontrolný zoznam 23

Referencie 24

Kapitola 3: Potreby welfare počas návštevy veterinárneho lekára. 26

Úvod 26

Prečo je počas návštevy veterinárneho lekára dôležité welfare zvierat? 26

Zhodnotenie welfare zvierat pomocou Piatich potrieb welfare zvierat 26
1. Potreba ochrany pred bolesťou, utrpením, poranením a chorobou 26
2. Potreba vhodného prostredia 28
3. Potreba vyhovujúceho kŕmenia 29
4. Potreba umiestnenia s alebo mimo ostatných zvierat 31
5. Potreba schopnosti prejaviť svoje prirodzené správanie 32
Potreby welfare počas jednotlivých fáz návštevy veterinárneho lekára 33
Manipulácia a fixácia 34
Vedenie zdravotných záznamov 34
Bezpečnosť a zdravie na pracovisku 34
Kontrolný zoznam 35
Referencie 35
Kapitola 4: Etické otázky a morálne problémy 37
Odporúčania 37
Etika 37
Welfare zvierat a etika zvierat 37
Teórie etiky zvierat 37
Čo je morálny problém? 38
Prečo na tom záleží? 38
Prístupy k morálnym problémom 38
Časté morálne problémy vo veterinárnej praxi 40
Selektívne šľachtenie spoločenských zvierat 40
Eutanázia 40
Kozmetické chirurgické zákroky 41
Pokročilá veterinárna medicína 41
Dôvera klientov (lekárske tajomstvo) 42
Týranie zvierat, neadekvátna terapia a nedbanlivosť 42
Sterilizácia (desexizácia, kastrácia)* 43
Problémy welfare súvisiace s výživou 43
Záver 44
Kontrolný zoznam 44
Referencie 44
Kapitola 5: Komunikácia s klientmi týkajúca sa welfare zvierat 46
Odporúčania 46
Úvod 46
Spolupráca 47
Empatia 47
Verbálna a neverbálna komunikácia 47
Otvorené otázky 48

Reflexívne počúvanie 48
Lekárske tajomstvo 48
Zanedbávanie a týranie zvierat 48
Kontrolný zoznam 49
Referencie 49
Kapitola 6: Aktívna pomoc – welfare mimo hranice vašej kliniky 51
Odporúčania 51
Prečo by ste mali byť v rámci komunity aktívni? 51
Kde začať? 52
Úrovne aktívnej pomoci 52
Úroveň 1: Aktivita v komunite 52
Úroveň 2: Organizácie, MVO a akademická obec 53
Úroveň 3: Národná 54
Úroveň 4: Medzinárodná 54
Problémy aktívnej pomoci 55
Záver 55
Kontrolný zoznam 55
Referencie 56
Materiály na stiahnutie 57
Slovník 59
Referencie 60
Poďakovanie 61
Apendix 1: Tvorba štandardu pre postup pri podozrení na týranie alebo zanedbávanie zvieraťa. 62
Referencie 62

Zoznam obrázkov

Obrázok 1Tri prekrývajúce sa koncepty welfare zvierat (adaptované z Frasera, 2008). 9

Obrázok 2:Spektrum welfare – všeobecný koncept welfare zvierat zobrazený ako kontinuum medzi negatívnym/zlým welfare a pozitívnym/dobrým welfare zvierat..... 11

Obrázok 3:Schematické znázornenie odlišného výsledku u zvierat, keď sú schopné prejaviť normálne evolučné správanie a schopnosti,..... 11

Obrázok 4: Ekologický model interakcie medzi spoločenskými zvieratami, veterinárnym pracoviskom, majiteľom/opatrovateľom a širšou komunitou. Modifikované, vychádzajúce z Stanley, Richardson a Prior (2005). ... 13

Obrázok 5:Model piatich sfér hodnotenia welfare zvierat s príkladmi znakov v každej sfére, ktoré sa hodnotia (z Mellor, 2017)..... 17

Obrázok 6:Welfare zvierat možno hodnotiť na základe vstupných a výstupných ukazovateľov. *BCS = Body Condition Score (Skóre telesnej kondície); MCS = Muscle Condition Score (Skóre svalovej kondície). Tabuľky dostupné na WSAVA.org (WSAVA, 2018). 18

Obrázok 7:Pasívne reagujúci sa utiahne a vyhýba sa sociálnym interakciám. 21

Obrázok 8:Aktívne reagujúci často vokalizuje a snaží sa dotknúť okoloidúcich. 21

Obrázok 9:Systém semaforu na zhodnotenie emocionálneho stavu zvieraťa. 22

Obrázok 10:Pre mačky sú prospešné aj vyvýšené miesta a miesta, kde sa môžu skryť. 29

Obrázok 11:Minimálna odporúčaná vzdialenosť medzi toaletou, miestom na odpočinok a miskou na krmivo pre mačky v hospitalizačných boxoch. Adaptované zo Zásad štandardnej starostlivosti o zvieratá v útulkoch (Guideline for Standards of Care in Animal Shelters (Attar a kol., 2013)) 31

Obrázok 12:Úrovne možností aktívnej pomoci majú rozsah od regionálnych až po medzinárodné. 52

Preambula

Spoločnosť považuje veterinárnych lekárov za expertov v oblasti zdravia zvierat, terapie a prevencie ochorení zvierat a rovnako na nich hľadí spoločnosť aj v oblasti welfare zvierat. Preto sa od veterinárov očakáva, že budú robiť rozhodnutia týkajúce sa pohody zvierat nielen v rámci ich terapie, ale aj inokedy (Siegford, Cottee a Widowski, 2010). Svetová organizácia pre zdravie zvierat (OIE) odporúča, aby veterinárni lekári *„boli hlavnými obhajcami welfare všetkých zvierat, oceňovali ich kľúčové prínosy ľudskej spoločnosti prostredníctvom produkcie jedla, spoločenského styku, biomedicínskeho výskumu a vzdelávania“* (OIE, 2012). Navyše Federácia európskych veterinárov (Federation of Veterinarians of Europe (FVE)) spoločne s Kanadskou asociáciou veterinárnej medicíny (Canadian Veterinary Medical Association (CVMA)) a Americkou asociáciou veterinárnej medicíny (American Veterinary Medical Association (AVMA)) deklarujú, že *„veterinárni lekári sú, a neustále sa musia snažiť byť, vedúcimi obhajcami dobrého welfare zvierat v neustále sa rozvíjajúcej spoločnosti“* (AVMA, 2014).

Profesijné a spoločenské očakávania kladú na veterinárov zodpovednosť, aby boli hlavnými propagátormi dobrého welfare zvierat, robili etické rozhodnutia u svojich zvieracích pacientov, a to aj v často náročných situáciách. Špecifické rozhodnutia veterinárneho lekára budú závisieť od lokálnej legislatívnej úpravy, dostupnosti liekov a medicínskeho vybavenia a kultúrnych zvyklostí. Komplexné pochopenie úlohy veterinárneho lekára v propagácii welfare zvierat je základným predpokladom pre postupné zavádzanie zdravia a welfare spoločenských zvierat* celosvetovo.

Čo to vlastne je welfare zvierat? Momentálne neexistuje univerzálne akceptovaná definícia, pre potreby tohto dokumentu však welfare definujeme nasledovne:

„Welfare zvierat je telesná, mentálna, sociálna a environmentálna pohoda zvierat.“

Od veterinárnych lekárov sa očakáva, že sa budú starať nielen o telesné zdravie, ale aj o netelesný aspekt welfare zvierat, ktorý umožňuje mentálnu, sociálnu a environmentálnu pohodu ich pacientov. Toto musia veterinári robiť čeliac rôznym sociálno-ekonomickým, kultúrnym, technologickým a vzdelanostným aspektom vo svete.

Prax spoločenských zvierat je rýchlo rastúcim segmentom veterinárnej profesie so zvyšujúcou sa dôležitosťou, kde len Svetová organizácia veterinárnych lekárov malých zvierat (World Small Animal Veterinary Association (WSAVA)) reprezentuje viac než 200 000 veterinárnych lekárov z viac než 100 asociácií (WSAVA, 2018). Výhod lepšieho pochopenia a praktizovania welfare zvierat veterinárnymi lekármi je veľa, začínajúc lepším profesionálnym uspokojením, cez lepší dojem u klientov a zlepšenie ich spolupráce, bezpečnosťou až po benefity pre jednotlivcov a komunity.

*Spoločenské zviera môžeme definovať ako „domestikované alebo doma vychované zviera, ktorého telesné, emočné, behaviorálne a sociálne potreby sú uspokojené tým, že robia spoločníkov v domácnostiach, alebo sú v blízkom a dennom kontakte s ľuďmi.“ (ASPCA, 2018). Aj keď táto definícia môže zahŕňať veľa druhov zvierat, tak tento dokument sa primárne zaoberá welfare psov a mačiek. Princípy welfare sú však univerzálne, možno ich aplikovať aj na rôzne iné druhy zvierat, ktoré nie sú v tomto dokumente spomenuté.

Dobrá znalosť spôsobov, ako zabezpečiť welfare zvierat takisto poskytuje prostriedky na budovanie dôvery s majiteľmi zvierat. Štúdie ukazujú, že majitelia považujúci svojich miláčikov za „členov rodiny“ lepšie vnímajú odporúčania veterinárnych lekárov, takisto ako tí, ktorí si vytvorili puto majiteľ-veterinárny lekár (Lue, Pantenburg a Crawford, 2008). Nedávny prieskum odhalil, že u klientov veterinárnych lekárov, ktorí s nimi diskutovali o hodnote vzťahu človek-zviera, bola o 77% vyššia pravdepodobnosť, že budú dodržiavať odporúčania veterinárnych lekárov týkajúce sa pravidelných zdravotných prehliadok a kúpy poistenia (HABRI, 2016). Celkovo to zlepšuje starostlivosť o pacienta, zvyšuje zadosťučinenie veterinárov a veterinárnych tímov, čoho výsledkom sú zdravšie zvieratá a šťastnejší majitelia zvierat a ich rodiny.

Viacero humánnych zdravotných štúdií preukázalo, že domáce spoločenské zvieratá môžu ovplyvniť telesné a emocionálne zdravie ľudí, minimalizovať depresiu a zlepšiť sociálne interakcie medzi ľuďmi (Takashima a Day,

2014). Dôkazy v súvislosti s kardiovaskulárnymi ochoreniami (KVO) boli natoľko presvedčivé, že v roku 2013 vydala Americká srdcová asociácia (American Heart Association) stanovisko, v ktorom sa uvádza, že „vlastnenie domáceho zvieraťa, najmä psa, môže byť pri redukcii rizika vzniku KVO odôvodnené“ (Levine a kol., 2013). Tieto a iné štúdie pomáhajú zdôrazňovať dôležitosť spoločenských zvierat v živote ľudí a ukazujú, ako môže vzťah majiteľ - zviera ovplyvniť ľudské zdravie.

Dôkazy o vzájomne prospešnom vzťahu medzi ľuďmi a zvieratami sa neustále hromadia, čím vznikla potreba pre univerzálne akceptované zásady welfare spoločenských zvierat. Ako celosvetová organizácia, je WSAVA ideálnym miestom na uvedenie týchto zásad welfare zvierat do života. Tieto zásady sú koncipované tak, aby mohli byť používané každým veterinárnym lekárom spoločenských zvierat bez ohľadu na geografický región v ktorom pracujú.

Tieto zásady majú za cieľ pomôcť veterinárnym lekárom spoločenských zvierat na celom svete pochopiť súčasné koncepty a vedecký základ welfare zvierat a poskytnúť návod na riešenie potenciálnych problémov vo welfare zvierat, prekonať niektoré bežnejšie etické problémy a propagovať dobré welfare zvierat cestou efektívnej komunikácie, či už na veterinárnom pracovisku*, alebo aj inde.

*V tomto dokumente sa termín „veterinárne pracovisko“ používa univerzálne pre akékoľvek miesto (alebo okolnosť), kde sú ponúkané veterinárne služby, a to bez ohľadu na malé alebo veľké zvieratá a v akomkoľvek rozsahu. Tento termín sa považuje za synonymum s veterinárna a/alebo zvieracia – ordinácia, prax, zariadenie, centrum, nemocnica a pod.

Referencie

ASPCA (2018). *Definition of Companion Animal.* [online] ASPCA. Dostupné na: https://www.aspca.org/about-us/aspca-policy-and-position-statements/definition-companionanimal [Navštívené 2. Júla. 2018].

AVMA (2014). *Joint AVMA-FVE-CVMA Statement on the Roles of Veterinarians in Ensuring Good Animal Welfare* [online] dostupné na: https://www.avma.org/KB/Policies/Pages/Joint-StatementAnimal-Welfare.aspx [Navštívené 8. Júna. 2018].

HABRI. (2018). *2016 Pet Owners Survey | HABRI*. [online] Dostupné na: https://habri.org/2016-petowners-survey [Navštívené 8. Júna. 2018].

Levine, G., Allen, K., Braun, L., Christian, H., Friedmann, E., Taubert, K., Thomas, S., Wells, D. and Lange, R. (2013). Pet Ownership and Cardiovascular Risk: A Scientific Statement From the American Heart Association. *Circulation*, 127(23), pp.2353-2363.

Lue, T., Pantenburg, D. and Crawford, P. (2008). Impact of the owner-pet and client-veterinarian bond on the care that pets receive. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 232(4), pp.531-540.

OIE (2012). OIE recommendations on the Competencies of graduating veterinarians (“Day 1 graduates”) to assure National Veterinary Services of quality. [ekniha] Paris: OIE, p.8. Dostupné na: http://www.oie.int/en/solidarity/veterinary-education/competencies-of-graduating-veterinarians/ [Navštívené 8. Júna. 2018].

Siegford, J., Cottee, S. and Widowski, T. (2010). Opportunities for Learning about Animal Welfare from Online Courses to Graduate Degrees. *Journal of Veterinary Medical Education*, 37(1), pp.49-55.

Takashima, G. and Day, M. (2014). Setting the One Health Agenda and the Human–Companion Animal Bond. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(11), pp.11110-11120.

WSAVA (2018). *Who We Are*. [online] Dostupné na: http://www.wsava.org/about/who-we-are [Navštívené 8. Júna. 2018].

Kapitola 1: Welfare zvierat – pochopenie a posúdenie

Odporúčania

Aby si veterinárna profesia uvedomila záväzok ku najvyšším štandardom welfare zvierat, vyzýva WSAVA členské organizácie a veterinárnych lekárov spoločenských zvierat na:

1. Vytvorenie charty welfare zvierat, ktorá odráža ich záväzok ku welfare zvierat.
2. Snahu kontinuálne zlepšovať pochopenie welfare zvierat a tak propagovať pozitívne situácie vo welfare spoločenských zvierat pri každej veterinárnej interakcii.
3. Propagovať poznatky a porozumenie welfare zvierat a jeho manažmentu v širšej komunite majiteľov zvierat.
4. Starať sa aj o telesné a aj o behaviorálne potreby zvierat pri starostlivosti o nich na veterinárnych pracoviskách.

Východiská

Široká verejnosť sa čím ďalej tým viac zaujíma o to, aká je v spoločnosti starostlivosť o zvieratá a podpora dobrého welfare zvierat (Siegford, Cottee and Widowski, 2010). Čo však dobré welfare zvierat v skutočnosti znamená?

Zvieratá boli vždy integrálnou súčasťou ľudského života. Ľudia boli so zvieratami blízkymi priateľmi už od skorých prehistorických čias. Evidentné to je na prehistorických maľbách zvierat, vrátane malieb v Chauvetovej jaskyni, približne z pred 36 000 rokov (Shipman, 2010). Aj keď sa úloha spoločenských zvierat v životoch ľudí v jednotlivých svetových regiónoch líši, vo viacerých zohrávajú dôležitú úlohu v ľudskej spoločnosti. Vlastníctvo spoločenských zvierat je globálnym fenoménom (McConnell a kol., 2011). Takmer 70% Severoameričanov žije spoločne s aspoň jedným zvieraťom (Hodgson a kol., 2015), zatiaľ čo v Austrálii je viac ako 24 miliónov spoločenských zvierat, čím vyrovnávajú alebo prekračujú početnosť ľudskej populácie (Animal Medicines Australia, 2016). Počet spoločenských zvierat v Brazílii sa odhaduje na 132 miliónov, z toho je viac ako 52 miliónov psov; v Číne viac ako 22 miliónov psov a 53 miliónov mačiek; v Japonsku viac ako 9 miliónov psov a 7 miliónov mačiek; vo Francúzsku viac ako 8 miliónov psov a 9 miliónov mačiek, pričom 29% domácností vlastní aspoň jednu mačku a 20% domácností aspoň jedného psa (McConnell a kol., 2011; Statista, 2017), zatiaľ čo v Tanzánii takmer 14% domácností vlastní aspoň jedného psa (Knobel, 2008).

Ľudia a zvieratá boli v dejinách blízkymi priateľmi najmä kvôli väzbe človek - zviera. Väzba človek - zviera je definovaná ako vzájomne výhodný vzťah medzi ľuďmi a zvieratami, ktorý je nevyhnutný pre zdravie a pohodu oboch (AVMA, 2018). Interakcie medzi ľuďmi a zvieratami zahŕňajú akúkoľvek situáciu pri ktorej dochádza ku vzájomnému kontaktu človeka a zvieraťa na individuálnej a kultúrnej úrovni (AVMA, 2018). Interakcie so zvieratami majú pre ľudí viacero výhod. U detí existuje spojitosť medzi vlastníctvom zvieraťa a nižšou prevalenciou alergickej citlivosti (Ownby, 2002), a takisto aj vzdelávacie a kognitívne výhody (Purewal a kol., 2017), zatiaľ čo u dospelých sa popisuje zlepšenie kardiovaskulárnych ukazovateľov a redukcia pocitu samoty (Matchock, 2015).

Prístup veterinárnej obce ku welfare zvierat je dôležitý z niekoľkých hľadísk: starostlivosť o welfare zvierat je považovaná za dôležitú súčasť veterinárnej praxe (Paul a Podberscek, 2000). Ako už bolo spomenuté vyššie, existuje pre ľudí veľa pozitívnych výhod vyplývajúcich zo vzťahu ku zvieratám. Na veterinárnych klinikách, okrem profesionálnej satisfakcie, poskytuje ochrana welfare zvierat aj pozitívne ekonomické výhody. Majitelia preferujú pracoviská, na ktorých je o ich domáce zvieratko dobre postarané a nie je počas návštevy stresované. Psy a mačky trpia stresom pri akomkoľvek úkone vrátane manuálnej fixácie. Trvalý vplyv na emocionálny stav pacienta môže predisponovať k negatívnej emocionálnej reakcii, čo môže viesť k väčším problémom počas budúcich vyšetrení (Barletta a Raffe, 2017). Jemná manipulácia a v prípade potreby vhodná sedácia môžu pomôcť vyhnúť sa stresovým zážitkom a zlepšiť tak welfare psov aj mačiek. Je pravdepodobnejšie, že majitelia, ktorí dokážu takúto lepšiu skúsenosť oceniť, zostanú vernými klientami kliniky a pomôžu, cestou ústneho podania, priviesť nových klientov, čoho výsledkom môžu byť ďalšie ekonomické výhody.

Čo myslíme pod pojmom welfare zvierat?

Welfare zvierat je citlivou témou a pre rôznych ľudí môže znamenať čosi iné. Navyše sú pojmy „welfare“ a „pohoda“ často používané synonymá. Vedeckým slovníkom momentálne neexistuje univerzálne akceptovaná definícia welfare zvierat, každopádne tie, ktoré sa najčastejšie používajú obsahujú množstvo rovnakých myšlienok a princípov. Vo vedeckej literatúre existuje viacero navrhovaných definícií, napríklad *„Stav jedinca (zvieraťa) z hľadiska jeho snahy vyrovnať sa s prostredím“* (Broom, 1986). Takisto sa navrhovalo, že pri definícii welfare by sme sa mali pýtať nasledujúce dve otázky: *„Sú zvieratá zdravé?“* a *„Majú zvieratá to, čo potrebujú?“* (Dawkins, 2008). Welfare zvierat teda viacmenej odkazuje na telesnú a mentálnu pohodu zvierat – prakticky teda, ako sa jednotlivé zvieratá majú, mentálne a telesne, v danom čase.

V tomto dokumente definujeme welfare zvierat ako telesnú, mentálnu, sociálnu a environmentálnu pohodu zvierat. Jasná definícia je dôležitá, keďže naše vnímanie toho, čo welfare znamená ovplyvní ako hodnotíme, nazeráme na a liečime zvieratá v našej starostlivosti.

Existujú tri prekrývajúce sa koncepty welfare zvierat definované Fraserom (2008):

1. Telesný stav a funkčnosť.
2. Psychický alebo mentálny (citový) stav.
3. Schopnosť správať sa prirodzene a žiť v súlade s jeho prirodzeným postavením.

Tieto tri aspekty welfare zvierat sú vzájomne prepojené, ľudia a spoločenstvá však môžu jednotlivým aspektom prideliť rôzny stupeň dôležitosti. Je dôležité, aby sme si my sami uvedomili naše predsudky voči každému jednému z nich, keďže prílišným sústredením sa na jeden môžeme prehliadnuť problémy v inom aspekte. Napríklad, ako veterinárni lekári sa učíme sústrediť sa hlavne na telesné zdravie, a preto sa často sústreďujeme iba na zdravotne orientované parametre welfare. Welfare však nie je synonymom iba pre telesné zdravie, preto je dôležité, aby sme brali do úvahy aj psychický a behaviorálny aspekt zdravia. Konkrétne, to ako sa zviera cíti (jeho psychický alebo mentálny stav), je rovnako dôležité pre pozitívne welfare zvierat.

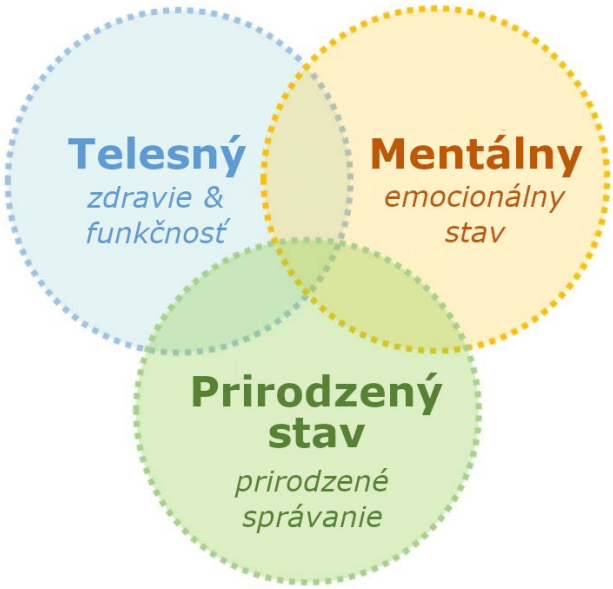

Obrázok 1Tri prekrývajúce sa koncepty welfare zvierat (adaptované z Frasera, 2008).

Vedomie zvierat

Vedomie je dôležitým konceptom vo welfare zvierat. Profesor John Webster definuje vedomie zvierat ako „pocit, na ktorom záleží“ (Webster, 2007) a predpokladá, že vnímavé zvieratá majú povedomie o ich prostredí a schopnosť robiť rozhodnutia.

Veterinárna asociácia Nového Zélandu (New Zealand Veterinary Association (NZVA)) definuje vedomie ako schopnosť subjektívne cítiť, vnímať alebo prežívať. Zvieratá nie sú len schopné cítiť bolesť a utrpenie, ale aj pozitívne pocity ako pohodlie, radosť alebo záujem, ktoré sú primerané ich druhu, prostrediu a situácii (NZVA, 2018). Lisabonská zmluva Európskej únie z roku 2009 uznáva, že zvieratá sú vnímavé stvorenia (Európska komisia, 2009), pričom ostatné krajiny, ako je Nový Zéland, takisto uznávajú vedomie zvierat (zákon o welfare zvierat Nového Zélandu, 1999). Americká asociácia veterinárnych nemocníc (American Animal Hospital Association (AAHA)) takisto podporuje koncept zvierat ako vnímavých bytostí (AAHA, 2012).

Vedomie zahŕňa schopnosť zvierat prežiť pozitívne a negatívne emočné stavy (emócie a iné pocity ako je hlad a smäd), vrátane bolesti. Zvieratá si vyberú vyhľadávanie pozitívnych a budú sa vyhýbať negatívnym zážitkom. Toto sa deje nezávisle od inteligencie zvierat. Utrpenie a potešenie sú definované schopnosťou cítiť a nie schopnosťou myslieť. Právne uznanie vedomia zvierat môže jednoducho presiahnuť ochranu zvierat pred bolesťou a utrpením, keďže definícia vedomia obsahuje pozitívne aj negatívne stavy, a teda propaguje pozitívne welfare, nie len chráni pred zlým welfare.

Veda a hodnotenie welfare zvierat

Veda nám pomáha stanoviť telesné a mentálne faktory, ktoré ovplyvňujú welfare zvierat - a objektívne zhodnotiť welfare zvierat. Zhodnotenie welfare zvierat si vyžaduje pochopenie rôznych vedeckých disciplín ako je správanie, zdravie a imunológia (Dawkins, 1998). Vedecké posúdenie problémov vo welfare zvierat poskytuje objektívne spôsoby rozhodovania o zvieratách a veciach, ktoré pre nich majú význam. S neemocionálnym, vedeckým prístupom a s využitím dôkazov z precíznych štúdií o zvieratách a ich reakciách na environmentálne stimuly, si môžeme byť viacej istí, že poskytujeme obraz situácie, ktorý lepšie odráža danú situáciu z pohľadu zvieraťa.

Veda samotná nám však nedokáže pomôcť v rozhodovaní medzi dobrým a zlým spôsobom starostlivosti o zvieratá.

- Veda – nám hovorí, čo zvieratá **potrebujú**.
- Etika – nám hovorí, ako **by sme sa mali starať** o zvieratá.
- Právo – nám hovorí, ako sa **musíme starať** o zvieratá.

Pri posudzovaní welfare zvierat používame vedecké indikátory, zatiaľ čo rozhodovanie o starostlivosti o zvieratá je založené na hodnote. Humánne posudzovanie spôsobu starostlivosti o zvieratá sa pomerne líši, odlišnosti závisia na kultúre, vierovyznaní a iných faktoroch. V niektorých častiach sveta je spoločensky akceptovaný voľný pohyb psov s vysokým stupňom behaviorálnej slobody, na druhú stranu však tieto psy môžu trpieť rôznymi zdravotnými problémami ako sú infekčné ochorenia (dobré welfare z hľadiska prirodzeného spôsobu života, zlé welfare z hľadiska telesného stavu). V iných častiach sveta zase voľný pohyb psov nie je spoločensky akceptovaný (hodnotový postoj), tieto psy sú nejakým spôsobom obmedzované vo voľnom pohybe (napr. zavreté doma alebo v útulkoch), môžu mať dobrý telesný stav (napr. kontrola infekčných ochorení veterinárnou starostlivosťou a vakcináciou), ale zažívajú zlé behaviorálne a mentálne welfare kvôli obmedzeniu pohybu. V oboch prípadoch bol uplatnený hodnotový postoj na základe spoločenskej akceptácie spôsobu starostlivosti o psov, v oboch prípadoch však tieto postoje nemuseli nutne vyústiť do dobrého welfare.

Zvieratá v ľudskej starostlivosti sa stretávajú s viacerými faktormi ktoré môžu ovplyvniť ich welfare. Patrí medzi nich sociálne a fyzické prostredie, dietetické faktory, interakcie s ľuďmi a členmi ich vlastného alebo iných druhov zvierat, rovnako ako ich schopnosť prejaviť správanie vlastné alebo typické ich druhu. Pre rôzne zvieratá existujú špecifické otázky týkajúce sa welfare vzhľadom na odlišnosti medzi jednotlivými druhmi zvierat a ich správania. U niektorých spoločenských psov je napríklad jednou z otázok ponechanie ich samotných doma. Keď sú psy pri adekvátnej socializácii, psy sú zvyčajne spoločenské zvieratá, ponechané samé doma, môže to vyústiť do negatívneho psychologického welfare, u niektorých dokonca spôsobiť až frustráciu a úzkosť. Mačky môžu mať naopak problém so spoločnou domácnosťou, keďže sú selektívne spoločenské. Môžu mať ťažkosti vyrovnať sa so situáciou ak existuje

nejaká konkurencia pre zdroje alebo nejaký konflikt s inými mačkami. Často vznikne problém s welfare keď dôjde ku konfliktu medzi potrebami zvieraťa a ľudskými želaniami.

Spektrum welfare a ako sa zvieratá vyrovnávajú so situáciami

Uvedomením si, že zvieratá môžu zažívať aj pozitívne a aj negatívne emocionálne stavy, dobrý a zlý zdravotný stav a behaviorálnu diverzitu alebo obmedzenie, môžeme pozorovať, že všetky tieto elementy ovplyvňujú welfare zvierat v kontinuu z negatívneho alebo zlého welfare k pozitívnemu alebo dobrému welfare (Obrázok 2, prispôsobené z Ohl a van der Staay, 2012).

Obrázok 2:Spektrum welfare – všeobecný koncept welfare zvierat zobrazený ako kontinuum medzi negatívnym/zlým welfare a pozitívnym/dobrým welfare zvierat.

Aj keď je vždy cieľom dosiahnuť vysoký úroveň dobrého welfare zvierat, zvieratá sa vyvinuli, reagujú a adaptujú sa na rôzne prostredia. Z tohto hľadiska môžu byť krátke periódy „negatívneho welfare“ nevyhnutné a dôležité ako spúšťače toho, aby sa zvieratá vhodným behaviorálnymi a fyzickými možnosťami dokázali adaptovať na akékoľvek zmeny (Ohl a Putman, 2014). Welfare zvieraťa nie je vo všeobecnosti v ohrození pokiaľ je jeho schopnosť reagovať adekvátna na to, aby sa dokázala vyrovnať s výzvami prostredia (Korte a kol., 2009), alebo kým nie je vystavené situácii, na ktorú sa nedokáže adaptovať alebo sa s ňou nedokáže vyrovnať. Akonáhle sa zviera dokáže vyrovnať s týmito zmenami, vznikne adaptácia alebo návyk. Ak sa však zviera so vzniknutou situáciou nedokáže vyrovnať, môže sa objaviť utrpenie, získaná bezmocnosť alebo nepríjemné pocity ako frustrácia a úzkosť (pozri obrázok 3).

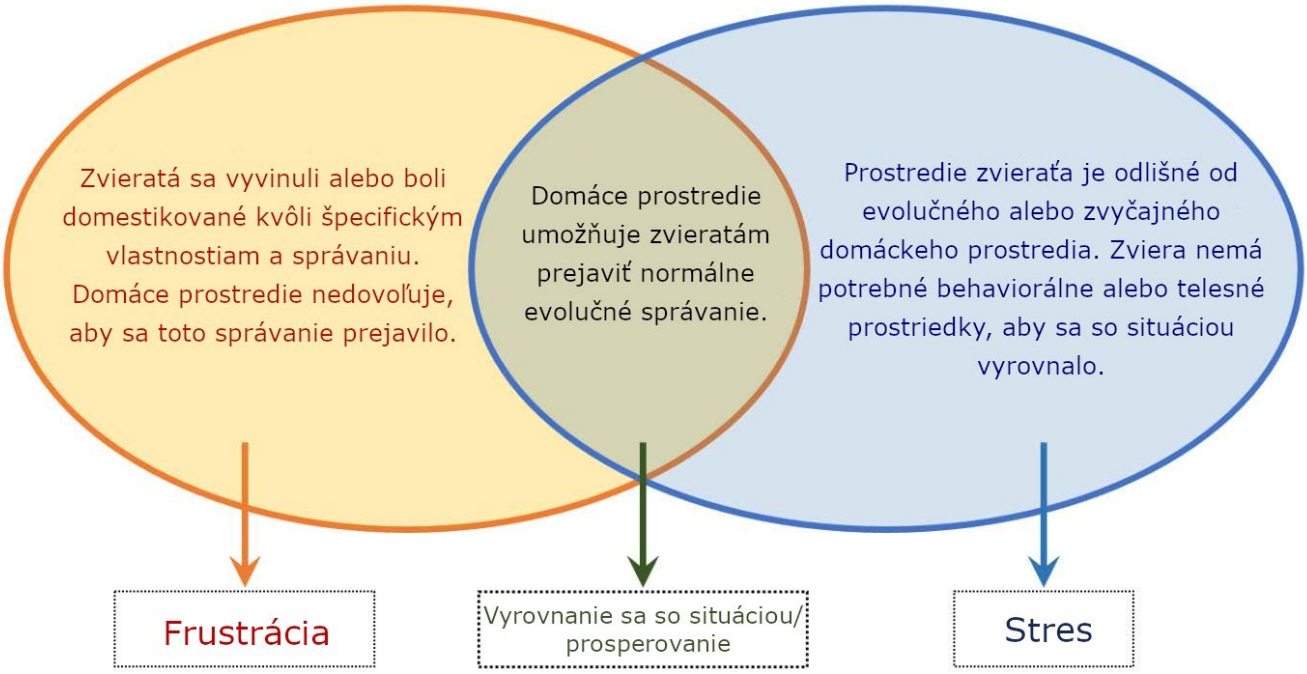

Obrázok 3:Schematické znázornenie odlišného výsledku u zvierat, keď sú schopné prejaviť normálne evolučné správanie a schopnosti,

Veda o welfare zvierat a etika zvierat

Welfare zvierat je o skúsenostiach zvierat, o tom ako cítia a ako sa vyrovnávajú so situáciami, a to vrátane ich telesného a psychického stavu. Vedecká disciplína o welfare zvierat využíva vedecké metódy aby nám pomohla určiť vplyv ľudských skutkov na welfare zvierat. Môžeme napríklad analyzovať prejavené správanie zvieraťa a stanoviť koncentráciu stresových hormónov v krvi, aby sme zhodnotili stav welfare zvieraťa. Následne môžeme aplikovať naše

etické rozhodnutie, aby sme stanovili, či bol welfare stav zvieraťa akceptovateľný, alebo či sme mali nejakú etickú povinnosť podniknúť nejaké kroky na odstránenie (zmiernenie) akýchkoľvek problémov s welfare (Meijboom, 2017).

Etika zvierat je filozofická analýza toho, prečo na zvieratách morálne záleží a ako by sme mali s nimi zaobchádzať a starať sa o nich, to znamená, čo je dobré alebo zlé v našej starostlivosti o zvieratá. Welfare zvierat si vyžaduje aj vedecké zhodnotenie a aj diskusiu o etike zvierat založenú na filozofických analýzach. V kapitole 4 popisujeme, ako sú niektoré dôležité teórie z etiky zvierat využité na stanovenie toho, ako by malo byť o zvieratá postarané.

Aké sú naše úlohy pri zlepšovaní welfare zvierat? Aplikácia rámca welfare zvierat

V roku 1965 viedol vo Veľkej Británii narastajúci verejný záujem o starostlivosť zvierat v intenzívnych chovoch hovädzieho dobytka k nezávislému zhodnoteniu welfare farmových zvierat a následnému uverejneniu Brambellovej správy (Brambell, 1965). To následne viedlo k ustanoveniu Rady pre welfare farmových zvierat Veľkej Británie (FAWC – Farm Animal Welfare Council). FAWC bola nezávislým poradným orgánom, ktorá ustanovila **Päť slobôd** (Five Freedoms) ako rámec pre dosiahnutie welfare potrieb farmových zvierat (National Archives, 2012). V roku 2006 bolo Päť slobôd prispôsobených na **Päť potrieb welfare zvierat** (Five Animal Welfare Needs) vhodných pre všetky domáce zvieratá.

Päť potrieb welfare zvierat predstavuje užitočný rámec na to, aby si chovatelia boli istí, že zvieratám poskytujú základné požiadavky welfare:

- Potrebu primeraného prostredia
- Potrebu primeraného kŕmenia
- Potrebu možnosti prejaviť prirodzené správanie sa
- Potrebu ustajnenia/umiestnenia s, alebo mimo, iných zvierat
- Potrebu ochrany pred bolesťou, utrpením, poranením alebo chorobou

Tieto potreby berú do úvahy telesné a mentálnne welfare zvieraťa a vyžadujú si od chovateľa znalosť potrieb živočíšneho druhu v jeho opatere. Zoznam potrieb nie je konečný, poskytuje však užitočný rámec a kategorizáciu možných záujmov welfare. Systém ustajnenia môže, napríklad, poskytnúť zvieraťu všetky potreby pre jeho dobré telesné zdravie ako sú voda, kŕmenie, teplo a prístrešok, preto je, zo zdravotného hľadiska, zvieraťu poskytnutý vysoký štandard welfare. Na druhú stranu však môže byť rovnaký systém ustajnenia veľmi obmedzujúci z hľadiska možnosti prejaviť svoje normálne správanie, preto je z tohto hľadiska zvieraťu poskytovaný zlý štandard welfare. Pravdepodobne najviac relevantné pre welfare zvierat je ako sa zviera v skutočnosti „cíti“.

Welfare spoločenských zvierat je na veterinárnych pracoviskách monitorované prostredníctvom klinického vyšetrenia a pozorovania ich správania. Aby sme boli schopní udržať či zlepšiť welfare zvierat na veterinárnych pracoviskách pre spoločenské zvieratá, mali by sme podporovať exaktné a čestné zaznamenávanie welfare zvierat, vrátane telesného a mentálneho welfare. Použitie Piatich potrieb welfare zvierat popísaných vyššie umožňuje aplikovať praktický prístup na umožnenie aj telesnej aj mentálnej pohody. V nasledujúcej kapitole bude podrobnejšie popísané ako môže byť stanovená úroveň welfare zvierat na veterinárnom pracovisku.

Welfare zvierat a spoločnosť

Pri posudzovaní potenciálnych prekážok, ktoré bránia zásahom na ochranu welfare zvierat, je dobré zvážiť ako sa vzájomne ovplyvňujú ľudia, zvieratá, spoločnosť a prostredie. Je neprijateľné rozmýšľať o zvieratách bez uvažovania v širšom ekologickom kontexte. Stanley, Richardson a Prior (2005) vyvinuli ekologický model rozvoja detí, táto komisia prispôsobila tento model spoločenským zvieratám (pozri obr. 4).

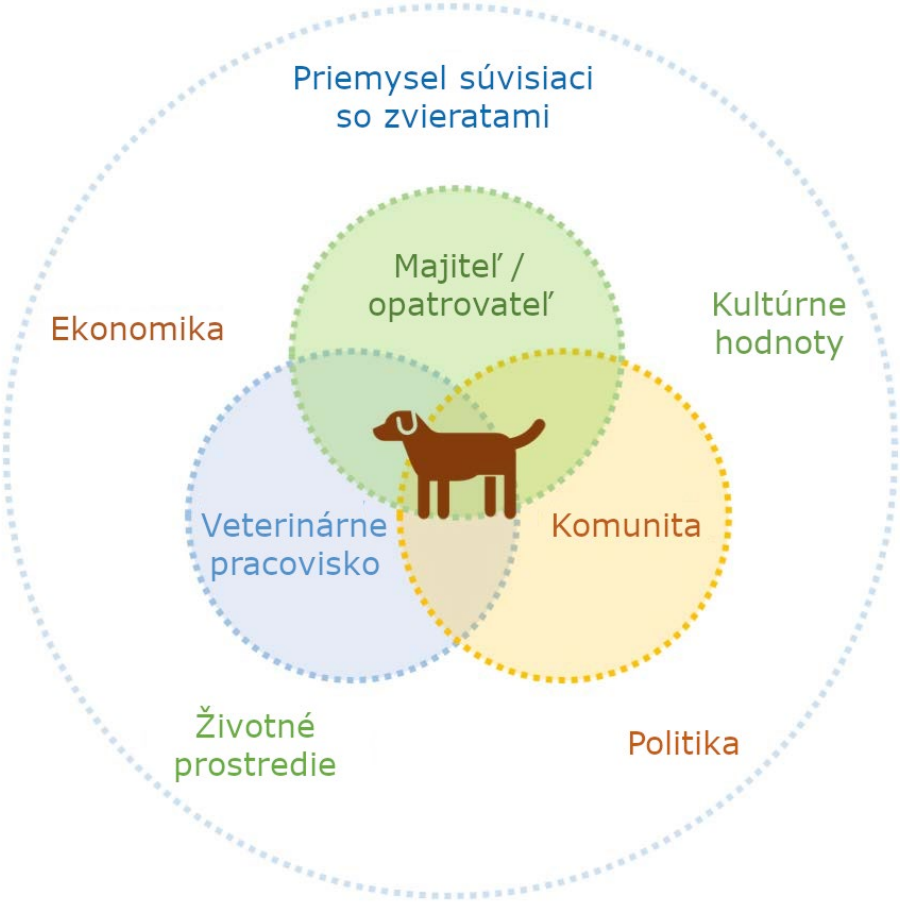

Obrázok 4: Ekologický model interakcie medzi spoločenskými zvieratami, veterinárnym pracoviskom, majiteľom/opatrovateľom a širšou komunitou. Modifikované, vychádzajúce z Stanley, Richardson a Prior (2005).

Spoločenské zviera je centrom tohto modelu, je priamo ovplyvňované jeho majiteľom (majiteľmi), širšou komunitou a poskytovanou veterinárnou starostlivosťou. Mimo tohto vnútorného kruhu môže byť zviera ovplyvnené jeho životným prostredím (napr. priestor pre voľný pohyb psov), ekonomikou (napr. personálne finančné obmedzenia môžu ovplyvniť dostupnosť veterinárnej starostlivosti), kultúrnymi hodnotami (napr. v niektorých kultúrach je pes považovaný skôr za pracovné alebo potravinové zviera než spoločenské, zatiaľ čo vplyv mačky na miestnu divú zver nepriaznivo ovplyvňuje toleranciu verejnosti) a miestnou a medzinárodnou politikou. Tieto zásady WSAVA sa zameriavajú na interakcie, ktoré sa odohrávajú na veterinárnych pracoviskách. Tento model je však pripomienkou, že neustále potrebujeme mať na zreteli širší obraz toho, ako na seba vzájomne pôsobia zvieratá, širšia komunita a spoločnosť. Okrem toho, ako už bolo popísané vyššie, je puto medzi ľuďmi a zvieratami integrálnou súčasťou celého tohto systému a nemalo by byť podceňované.

V dokonalej spoločnosti by všetci automaticky a ustavične rozmýšľali nad svojimi skutkami a rozhodnutiami z hľadiska ich dôležitosti pre a dopadu na spoločenské zvieratá, ich majiteľov a širšiu komunitu. Všetky veterinárne zásady a protokoly by boli prehodnotené, aby sa zabezpečil čo najlepší výsledok welfare pre všetky zvieratá vo veterinárnej starostlivosti. Veterinárne pracoviská a ich tímy by zabezpečili welfare nielen pre svojich vlastných pacientov a ich majiteľov, ale oslovili by aj širšiu komunitu podporou a poskytnutím vlastnej profesijnej odbornosti vo všetkých záležitostiach týkajúcich sa spoločenských zvierat. Toto by zahŕňalo všetky aspekty welfare zvierat od manažmentu mestských populácií psov a mačiek cez podporu nechcených zvierat až po plánovanie zaistenia telesných a mentálnych cvičení pre psov (a ich majiteľov) v každom prostredí.

Záver

Oblasť welfare zvierat je komplexná a zahŕňa aplikáciu širšieho spektra vedeckých ukazovateľov, stanovujúcich ako sa zviera vyrovnáva so vzniknutými situáciami a ako sa cíti. Etika zvierat predstavuje filozofický prístup určenia toho, ako sa o zvieratá starať pomocou rozhodnutí založených na hodnotách. Spoločenské zvieratá hrajú dôležitú úlohu

v životoch ľudí na celom svete vrátane toho, že sú spoločníkmi a asistenčnými zvieratami, a úloha veterinárneho lekára v zlepšovaní ich welfare je pre profesiu a celkovo pre spoločnosť dôležitá.

Kontrolný zoznam

- ✓ Poznáte aktuálne vedecké pokroky v chápaní a hodnotení welfare zvierat?
- ✓ Máte na vašom pracovisku stanovenú povinnosť manažovať a propagovať welfare zvierat?
- ✓ Máte na vašom pracovisku spísanú chartu welfare zvierat alebo asociáciou spísanú povinnosť na ochranu welfare zvierat? (napr. RSPCA, 2018; Charta súcitu so zvieratami, 2018)
- ✓ Chápu všetci členovia tímu vášho pracoviska záväzok manažovať a propagovať welfare zvierat?
- ✓ Komunikujete váš záväzok k welfare zvierat s vašimi klientmi, komunitou a ostatnými?
- ✓ Je sľub vašej veterinárnej komory na vašom pracovisku dostupný pre všetkých? (pozri veterinárna prísaha WSAVA, 2014).
- ✓ Minimalizuje váš prístup ku welfare zvierat akékoľvek negatívne stavy welfare?
- ✓ Snaží sa vždy váš prístup ku welfare zvierat propagovať pozitívne stavy welfare?

Referencie

American Animal Hospital Association (AAHA) (2012). *Sentient beings | AAHA*. [online] AAHA.org. Dostupné na: https://www.aaha.org/professional/resources/sentient_beings.aspx [Navštívené 8. Júna. 2018].

Animal Medicines Australia (2016). Pet Ownership in Australia 2016. [online] [ekniha] Dostupné na: http://www.animalmedicinesaustralia.org.au/wp-content/uploads/2016/11/AMA_Pet-Ownershipin-Australia-2016-Report_sml.pdf [Navštívené 8. Júna. 2018].

AVMA (2018). *Human-Animal Bond.* [online] AVMA.org. Dostupné na: https://www.avma.org/kb/resources/reference/human-animal-bond/pages/human-animal-bondavma.aspx [Navštívené 8. Júna. 2018].

Barletta, M. and Raffe, M. (2017). Behavioral response and cost comparison of manual versus pharmacologic restraint in dogs. *Advances in Small Animal Medicine and Surgery*, 30(1), pp.2-3.

Brambell, R. (1965). *Report of the Technical Committee to Enquire Into the Welfare of Animals Kept Under Intensive Livestock Husbandry Systems, Cmd*. (Great Britain. Parliament), H.M. Stationery Office, pp. 1–84

Broom, D. (1986). Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*, 142(6), pp.524-526.

Charter for Animal Compassion. (2018). *Charter for Animal Compassion*. [online] Dostupné na: https://charterforanimalcompassion.com/ [Navštívené 29. Júna. 2018].

Dawkins, M. (1998). Evolution and animal welfare. *The Quarterly Review of Biology*, 1(73), pp.305-328.

Dawkins, M. (2008). The Science of Animal Suffering. *Ethology*, 114(10), pp.937-945.

European Commission (2009). *Animal welfare - Food Safety - European Commission*. [online] European Commission. Dostupné na: https://ec.europa.eu/food/animals/welfare_en [Navštívené 8. Júna. 2018].

Fraser, D. (2008). Understanding animal welfare. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 50(Suppl 1), p. S1.

Hodgson, K., Barton, L., Darling, M., Antao, V., Kim, F. and Monavvari, A. (2015). Pets' Impact on Your Patients' Health: Leveraging Benefits and Mitigating Risk. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, 28(4), pp.526-534.

Knobel, D. (2008). *Aspects of dog ownership and canine rabies control in Africa and Asia.* PhD. The University of Edinburgh.

Korte, S., Prins, J., Vinkers, C. and Olivier, B. (2009). On the origin of allostasis and stress-induced pathology in farm animals: Celebrating Darwin's legacy. *The Veterinary Journal*, 182(3), pp.378-383.

Meijboom, F. (2017). More Than Just a Vet? Professional Integrity as an Answer to the Ethical Challenges Facing Veterinarians in Animal Food Production. *Food Ethics*, 1(3), pp.209-220.

Matchock, R. (2015). Pet ownership and physical health. *Current Opinion in Psychiatry*, 28(5), pp.386-392. https://doi.org/10.1097%2FYCO.0000000000000183.

McConnell, A., Brown, C., Shoda, T., Stayton, L. and Martin, C. (2011). Friends with benefits: On the positive consequences of pet ownership. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(6), pp.1239-1252.

National Archives. (2018). *Farm Animal Welfare Council - 5 Freedoms*. [online] Dostupné na:

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121010012427/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm [Navštívené 16. Júna. 2018].
New Zealand Animal Welfare Act (1999). Animal Welfare Act 1999 No 142 (as at 01 March 2017), Public Act Contents – New Zealand Legislation. [online] Dostupné na: http://www.legislation.govt.nz/act/public/1999/0142/56.0/DLM49664.html [Navštívené 8. Júna. 2018].
NZVA (2018). *Sentience - New Zealand Veterinary Association*. [online] NZVA.org.nz. Dostupné na: http://www.nzva.org.nz/page/positionsentience/Sentience.htm [Navštívené 8. Júna 2018].
Ohl, F. and van der Staay, F. (2012). Animal welfare: At the interface between science and society. *The Veterinary Journal*, 192(1), pp.13-19.
Ohl, F. and Putman, RJ. (2014). Animal welfare considerations: should context matter? *Jacobs Journal of Veterinary Science and Research*, 1(1):006.
Ownby, D. (2002). Exposure to Dogs and Cats in the First Year of Life and Risk of Allergic Sensitization at 6 to 7 Years of Age. *Journal of the American Medical Association*, 288(8), p.963.
Paul, E. and Podberscek, A. (2000). Veterinary education and students' attitudes towards animal welfare. *Veterinary Record*, 146(10), pp.269-272.
Purewal, R., Christley, R., Kordas, K., Joinson, C., Meints, K., Gee, N. and Westgarth, C. (2017). Companion Animals and Child/Adolescent Development: A Systematic Review of the Evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(3), p.234.
RSPCA (2018). *RSPCA Australia animals charter - RSPCA Australia knowledgebase*. [online] RSPCA.org.au. Dostupné na: http://kb.rspca.org.au/RSPCA-Australia-animals-charter_316.html [Navštívené 8. Júna. 2018].
Shipman, P. (2010). The Animal Connection and Human Evolution. *Current Anthropology*, 51(4), pp.519-538.
Siegford, J., Cottee, S. and Widowski, T. (2010). Opportunities for Learning about Animal Welfare from Online Courses to Graduate Degrees. *Journal of Veterinary Medical Education*, 37(1), pp.49-55.
Statista. (2017). *France: households owning cats and dogs 2010-2017 | Statistic*. [online] Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/517012/households-owning-cats-dogs-europe-france/ [Navštívené 2. Júla. 2018].
Statista. (2017). *Number of pets owned in Brazil by type 2017 | Statistic*. [online] Statista. Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/799179/brazil-number-pets-type/ [Navštívené 2. Júla. 2018].
Stanley, F., Prior, M. and Richardson, S. (2007). *Children of the lucky country?* [South Melbourne]: Pan Macmillan Australia.
Webster, J. (2007). *Limping Towards Eden: Stepping Stones*. In Animal Welfare: Limping Towards Eden, J. Webster (Ed.). https://doi.org/10.1002/9780470751107.ch11
WSAVA (2014). *WSAVA Veterinary Oath*. [online] Dostupné na: http:/www.wsava.org/WSAVA/media/PDF_old/WSAVA-Veterinary-Oath.pdf [Navštívené 8. Júna. 2018].

Kapitola 2: Hodnotenie a monitorovanie welfare zvierat

Odporúčania

Na potvrdenie nášho záväzku na čo najvyššie možné štandardy welfare zvierat vyzýva WSAVA všetky veterinárne asociácie k podpore a všetkých veterinárnych lekárov k propagácii:

1. Náležitého odborného vzdelávania a odbornosti personálu starajúceho sa o všetky druhy zvierat.
2. Vzdelávania o posledných poznatkoch v oblasti zdravia zvierat a metód monitorovania welfare a kontakt s inými profesionálnymi orgánmi a organizácia kvôli vzájomnému zdieľaniu vedomostí a najlepších postupov.
3. Vedecky podložených procesov monitorovania welfare zvierat, ktoré využívajú ukazovatele telesných/funkčných a behaviorálnych stavov zvieraťa.
4. Vývoj a udržiavanie kultúry personálu, ktorá praktikuje pravidelné hlásenie a monitorovanie správania a zdravia spoločenských zvierat v ich opatere. Zahŕňa to aj pravidelnú aktualizáciu zdravotných záznamov zvieraťa.
5. Celoživotnú starostlivosť o zviera vrátane špecifických prístupov ku mladým, chorým, zraneným a geriatrickým zvieratám.

Východiská

Na podporu najlepšieho možného welfare zvierat na veterinárnom pracovisku je dôležité používať objektívne metódy posudzovania. Táto kapitola v hlavných rysoch popisuje možné uplatnenie vedecky založených opatrení pre welfare zvierat využívajúc príklady z najčastejších druhov spoločenských zvierat. Takéto opatrenia dovoľujú exaktné stanovenie welfare zvierat vo veterinárnom zariadení pre spoločenské zvieratá, čím dovoľujú rýchlu intervenciu v akejkoľvek situácii negatívneho welfare, a podporuje veterinárnych lekárov a veterinárne zariadenia k propagácii pozitívnych stavov welfare.

Rámce hodnotenia welfare zvierat

Predtým, než rozoberieme špecifické opatrenia, ktoré môžu byť použité na zhodnotenie welfare zvierat, je dôležité posúdiť rámce welfare zvierat. Tieto rámce umožňujú celkový pohľad na merania a porovnávacie ukazovatele používané na hodnotenie welfare zvierat.

Päť potrieb welfare zvierat

Päť potrieb welfare zvierat je rámec, ktorý v týchto zásadách odporúčame využiť. Je to najmä preto, že je jednoduchý, ľahko pochopiteľný a použiteľný, a oproti Piatim slobodám je dosiahnuteľný a podporuje pozitívne stavy welfare.

Päť potrieb welfare zvierat je:

1. ***Potreba vhodného životného prostredia.*** Prostredie psa alebo mačky, či už doma alebo na pracovisku, musí poskytovať ochranu a komfort s tichým miestom na odpočinok, štandardné príslušenstvo na toaletu, a zaisťovať možnosť pohybových aktivít v hygienickom prostredí.
2. ***Potreba vhodného kŕmenia***. Diéta psa alebo mačky by mala zaistiť ich fyziologické a behaviorálne potreby. Adekvátnosť výživy vieme zmerať pomocou zmeny hmotnosti alebo pomocou skóre telesnej/svalovej kondície a primeraného príjmu krmiva a vody. Všimnite si, že welfare môže byť zlé v oboch extrémoch, pri nedostatočnom príjme krmiva vedúcemu ku malnutrícii a aj pri nadmernom príjme krmiva vedúcemu ku obezite.
3. ***Potreba umiestnenia s alebo mimo iných zvierat***. Niektoré z našich spoločenských zvierat si osvojili správanie vyžadujúce život v sociálnych skupinách, iné zas takmer samotársky životný štýl. Psy môžu žiť šťastne s iným psom, toto je však nutné posudzovať individuálne v závislosti od ich socializácie, genetiky a ich predchádzajúcej skúsenosti. Psy, ktoré žijú osamotene budú pravdepodobne vyžadovať častejší kontakt s človekom. Podobne aj mačky môžu žiť s inou mačkou, môže to však viesť ku sporom, bitkám a negatívnemu welfare, najmä keď mačky nie sú zoznámené ešte ako mačatá.
4. ***Potreba možnosti prejaviť prirodzené správanie***. Toto zahŕňa prejav prirodzeného alebo druhu typického správania sa, ako je používanie toalety, schovávanie alebo interakcia s ľuďmi alebo inými zvieratami. Pokiaľ

je zviera zatvorené v malej klietke alebo priviazané na krátkej reťazi, je mu tým bránené v poznávaní prostredia a pohybe.

5. ***Potreba ochrany pred bolesťou, utrpením, poranením a chorobou***. Absencia poranení ako sú rezné rany, odreniny, alebo ochrana pred infekciami, parazitmi alebo inými ochoreniami. Ak zviera trpí bolesťou, napríklad staršie zvieratá s artritídou, je potrebné poskytnúť adekvátnu analgéziu.

Päť sfér

Model piatich sfér, vyvinutý profesorom Davidom Mellorom z Massey University, je navrhnutý tak, aby „uľahčil systematické, podrobné, komplexné a koherentné zhodnotenie welfare zvierat“ (Mellor, 2017). Tento model bol vypracovaný tak, aby obsahoval opatrenia pre pozitívne welfare rovnako ako aj ochranu pred stavmi negatívneho welfare. Päť sfér je zobrazených na obrázku 5.

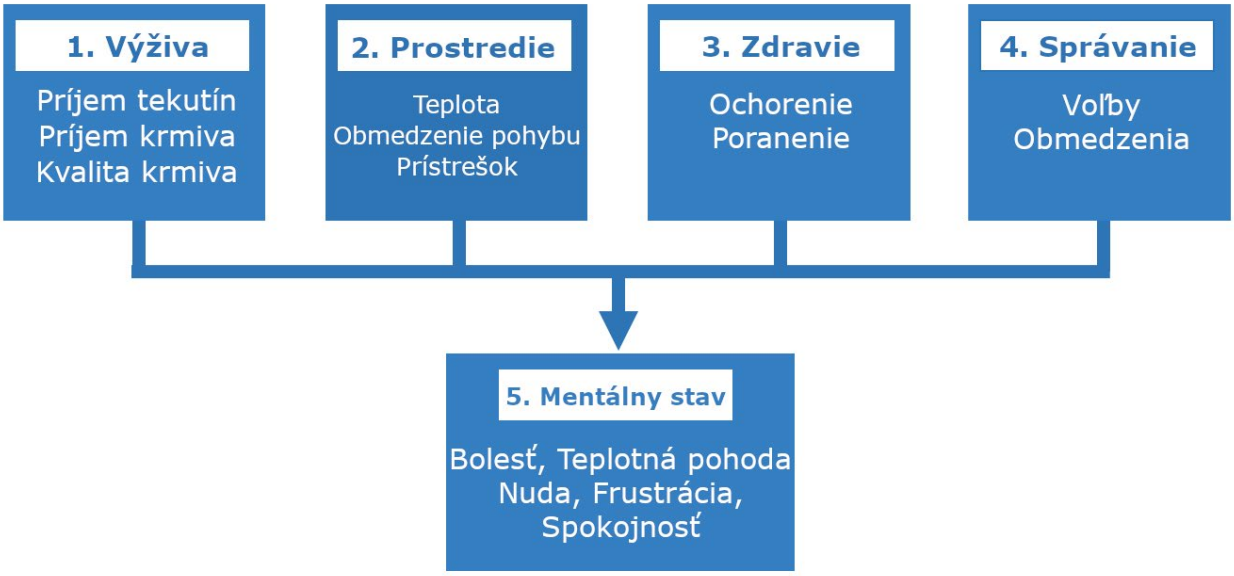

Obrázok 5:Model piatich sfér hodnotenia welfare zvierat s príkladmi znakov v každej sfére, ktoré sa hodnotia (z Mellor, 2017).

Každá zo štyroch sfér v hornom rade – výživa, prostredie, zdravie a správanie – bude ovplyvňovať piatu sféru, mentálny stav zvieraťa. Ak napríklad nie je zvieraťu poskytnuté kŕmenie a voda vo sfére 1, bude v sfére 5 zažívať smäd a hlad.

Hodnotenie kvality života

Kvalita života (QoL – quality of live) je podobný koncept ako welfare zvierat, pričom nástroje na hodnotenie QoL sa využívajú v manažmente chronických ochorení. U ľudí sa QoL často hodnotí svojpomocne. Toto, samozrejme, u zvierat nie je možné, a keďže sa na hodnotenie využívajú majitelia, musia byť nástroje na hodnotenie QoL majiteľmi alebo veterinármi adekvátne testované kvôli ich validite a spoľahlivosti. Väčšina hodnotiacich nástrojov QoL vytvorených pre spoločenské zvieratá je špecifická pre určité ochorenia. Momentálne neexistujú preverené všeobecné postupy hodnotenia (Belshaw a kol, 2015). V poslednej dobe sa však objavil overené, majiteľmi vytvorené všeobecné dotazníky, napr. Canine Symptom Assessment Scale (PennCHART, 2016) a Pet Problem Severity Scale (PPSS) (Spitznagel a kol, 2018).

Hodnotenie welfare zvierat pomocou piatich potrieb welfare zvierat

Zatiaľ čo iné rámce môžu byť v niektorých situáciách užitočné, odporúčaným rámcom na použitie pre veterinárov spoločenských zvierat je Päť potrieb welfare zvierat, pretože je ľahko pochopiteľný a aplikovateľný v akomkoľvek zariadení na svete. Rámec Päť potrieb welfare zvierat sa už používa na poskytnutie informácii majiteľom zvierat ohľadom zlepšenia welfare ich domácich miláčikov, napríklad je využitý spoločnosťou People’s Dispensary for Sick Pets (PDSA, národná lekáreň pre choré zvieratá) v Spojenom kráľovstve. Použitie tohto rámca bolo takisto využité pri

porovnaní vedomostí a ochrany welfare zvierat u majiteľov domácich spoločenských zvierat v Spojenom kráľovstve (PDSA, 2018).

Vstupné a výstupné hodnoty welfare zvierat

Pri hodnotení welfare zvierat sa snažíme v prvom rade určiť čo zviera cíti vo vzťahu ku jeho umiestneniu, transportu, manažmentu, manipulácii a pod. Zvieratá zažívajú široký rozsah pozitívnych alebo negatívnych emocionálnych stavov, ktoré môžu ovplyvniť ich schopnosť vyrovnať sa s ich prostredím. Príkladom emocionálnych stavov môžu byť nuda, strach, bolesť, frustrácia, pocit ohrozenia, spokojnosť a hravosť. Nuda môže byť výsledkom prázdneho, nestimulujúceho a výrazne predvídateľného prostredia. Frustráciu často spúšťa obmedzenie prirodzeného správania. Úzkosť, strach a pocit ohrozenia môžu byť spôsobené určitými udalosťami, či zážitkami v prostredí zvieraťa, ako napr. chronické sociálne napätie, príliš veľa nepredvídateľných situácií a nadmerná stimulácia. Zlepšenie dizajnu veterinárnych pracovísk, primeraná starostlivosť a chovateľské opatrenia môžu prispievať k redukcii týchto negatívnych emocionálnych stavov.

Zvieratá priamo reagujú na okolité prostredie. Tieto reakcie môžeme merať a použiť ako ukazovatele welfare zvierat. Pomôcť môže aj vizualizácia stavu welfare zvieraťa prostredníctvom vstupných a výstupných meraní (pozri obrázok 6). Medzi vstupy patria faktory ako umiestnenie, prostredie a výživa, a takisto aj typy sociálneho kontaktu s ľuďmi a/alebo inými zvieratami a veterinárnou starostlivosťou. Absolútnou požiadavkou pri vstupe je, napríklad, dobrá výživa na zabezpečenie základu dobrého welfare zvierat. Výstupné ukazovatele môžu byť veľmi užitočné v hodnotení, či sú zvieratám poskytnuté adekvátne vstupy. Tieto sú aj často preferované, keďže môžu poskytnúť presnejší obraz o stave welfare zvierat. Napríklad, ak nebolo zviera vakcinované, je vnímavejšie k infekčných ochoreniam, čo môže viesť ku negatívnemu vplyvu na jeho welfare. Pokiaľ nie je psovi alebo mačke dopriata spoločnosť ľudí, alebo iných zvierat, môže prejaviť známky fyziologických alebo behaviorálnych ťažkostí, ako napríklad úzkosť z odlúčenia.

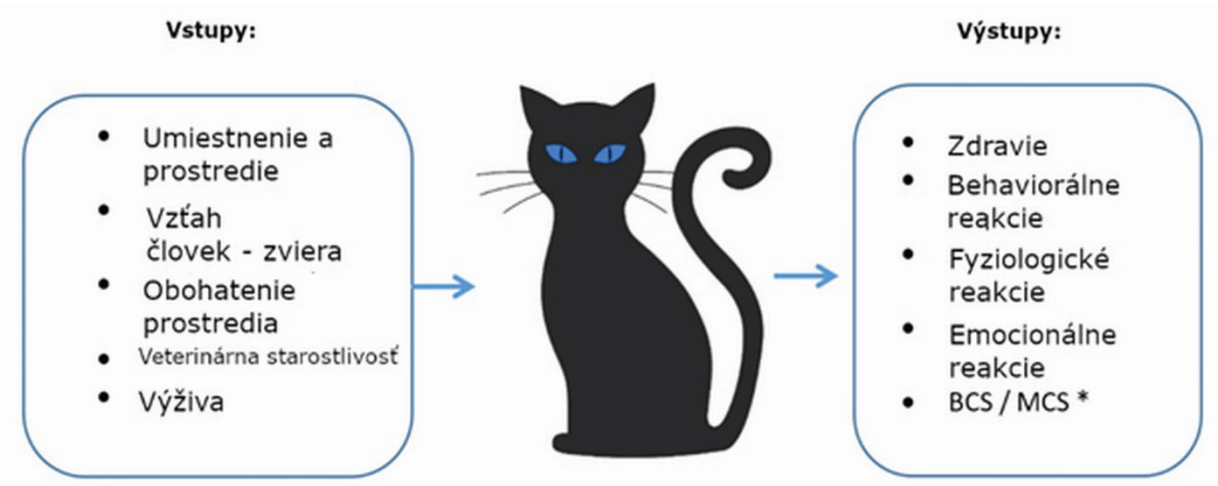

*Obrázok 6:Welfare zvierat možno hodnotiť na základe vstupných a výstupných ukazovateľov. *BCS = Body Condition Score (Skóre telesnej kondície); MCS = Muscle Condition Score (Skóre svalovej kondície). Tabuľky dostupné na WSAVA.org (WSAVA, 2018).*

Pri hodnotení welfare zvierat môžeme ako doplňujúci prístup využiť naše znalosti z fyziológie zvierat a prirodzeného a abnormálneho správania zvierat. Takisto môžeme použiť aj experimentálne metódy na určenie preferencií zvieraťa, alebo aký ma k vykonávanému úkonu odpor. Tieto experimentálne metódy nám umožňujú „opýtať“ sa zvieraťa, čo si o svojom prostredí myslí. Následne môžeme, na zlepšenie jeho welfare, prostredie náležite modifikovať. Zvieratá sa so zmenami vyrovnávajú pomocou fyziologických a behaviorálnych mechanizmov, ktoré sú koordinované mozgom. Z krátkodobého hľadiska sa jedná o adaptívne reakcie metabolizmu, imunitného a kardiovaskulárneho systému, ktorých aktivácia môže obnoviť nevyhnutnú rovnováhu bez toho, aby došlo k utrpeniu. Pokiaľ však suboptimálne environmentálne alebo sociálne podmienky pretrvávajú, súvisiaca stresová reakcia bude dlhšia a vyústi do fyziologického a psychického poškodenia so zmenami v správaní a negatívnymi mentálnymi stavmi. Tieto chronické stresové reakcie vedú ku chronickým, stresom podmieneným patologickým zmenám.

Vplyv stresu na welfare zvierat

Stresor môže byť definovaný ako čokoľvek, čo mení rovnováhu (alebo homeostázu) v tele a na udržanie tejto rovnováhy vyžaduje aktiváciu adaptačným mechanizmov. Stresový stav je definovaný ako fyziologická porucha spôsobená stresorom, ktorá je spojená s utrpením a mentálnymi ťažkosťami, alebo biologická reakcia vznikajúca vtedy, keď si jedinec uvedomuje hrozbu voči svojej homeostáze (Moberg, 2000). Stres môže byť normálnou adaptívnou reakciou na zmeny v prostredí. Ak je však stres veľký alebo trvá pridlho, môžu byť reakcie homeostázy neadekvátne a objaviť sa môžu patologické správanie alebo chorobné procesy.

Negatívny stres môže u zvieraťa vyvolať emocionálnu odozvu. Strach a úzkosť sa väčšinou používajú ako synonymá, neznamenajú však to isté. Konkrétne strach je *emocionálnou reakciou* spôsobujúcou správanie, ktoré sa objavuje ako priama reakcia na hrozbu (Duncan, 1993) a/alebo pri uvedomovaní si nebezpečenstva (Boissy, Terlouw a Le Neindre, 1998). Prirodzený strach je z podstaty adaptívny a prechodný. Úzkosť je emocionálny stav spôsobený tým, že je zviera vystavené situáciám, ktoré zviera považuje za nebezpečné alebo v nich existuje reálne nebezpečenstvo, ako sú napríklad nové situácie, alebo kedy možno v časti prostredia predvídať negatívny výsledok, to znamená, že je anticipujúca (Massar a kol., 2011; Tynes, 2014). Obidve reakcie môžu byť, v závislosti od kontextu prostredia, úplne prirodzenými reakciami. Úzkostná porucha je medicínsky problém, ktorý sa bez terapie bude postupom času zhoršovať. S každou expozíciou a následným správaním sa nervové dráhy spojené s aktivitou zosilnia, čím podporia nežiaduci vzorec správania. Extrémny strach a úzkosť vyústia do zmeny aj emocionálneho aj fyziologického stavu zvieraťa.

Fyziologické reakcie na stres

U zvierat sa v krízových situáciách prejavia aj krátkodobé aj dlhodobé fyziologické reakcie. Do komunikácie medzi zvieraťom a prostredím a aj v samotnom zvierati je zapojený ako nervový systém tak aj endokrinný systém.

Podnety z prostredia či už sú to vizuálne, čuchové a sluchové stimuly tvoria správy, ktoré sa neurónmi šíria vo forme impulzov. Počas krátkodobých reakcií na prostredie, ako sú napríklad náhla hrozba alebo krízové situácie, sa zviera pripravuje na „útek alebo boj“ sekréciou adrenalínu/epinefrínu. Fyziologické známky stresu sú spojené s aktiváciou sympatického nervového systému (SNS) a osi hypotalamus-hypofýza-nadobličky (HHN). Keď si stres uvedomí mozog, spustí SNS uvoľnenie adrenalínu a noradrenalínu a aktiváciu sympatiku v tele. Merateľnými odozvami sú zvýšená srdcová frekvencia, zvýšená dychová frekvencia, zvýšená telesná teplota, potenie, triaška a vyplavenie glukózy a voľných mastných kyselín pre prípad, že by zviera potrebovalo bojovať alebo utiecť.

Stimulácia HHN osi spôsobuje sekréciu kortizolu, ktorý spôsobuje zmeny v tele vrátane podobných aktivácii SNS ako je zvýšenie koncentrácie glukózy v krvi. Prezentujú sa aj všeobecnejšie reakcie na kortizol ako sú zmeny funkcie imunitného a reprodukčného systému. SNS je zapojená do akútnych reakcií zatiaľ čo HHN os podporuje dlhotrvajúcejší vplyv, aj keď to záleží aj na frekvencii stresorov. Pretrvávajúca vysoká úroveň stresu môže spôsobiť vyčerpanie nadobličiek. To znamená, že koncentrácie kortizolu budú nízke, stav, ktorý obyčajne pozorujeme pri nízkych úrovniach stresu u zvieraťa. Pokiaľ pretrvávali stresové situácie a aj ostatné známky indikujú zlý stav welfare, predstavujú nízke koncentrácie kortizolu pravdepodobne vyčerpanie nadobličiek.

V každodennej veterinárnej praxi bežne nestanovujeme koncentráciu kortizolu, avšak priame fyziologické reakcie sú efektívnou metódou zhodnotenia welfare zvieraťa. Znížená úroveň welfare ako výsledok negatívneho stresu vedie ku:

- Zvýšenej srdcovej frekvencii
- Zvýšenej telesnej teplote
- Zvýšenej dychovej frekvencii
- Zvýšenej koncentrácii glukózy
- Zmene úrovne aktivity (zvýšená alebo znížená)
- Poteniu z vankúšikov na packách
- Dychčaniu

Aj keď môžu byť fyziologické ukazovatele užitočné, existuje problém s ich využitím pri hodnotení welfare. Jedným z problémov je, že odber vzoriek môže byť náročný a aj samotný proces predstavuje pre zviera stres. Odber vzorky sám osebe môže skresliť výsledok, napríklad, aktivita zvieraťa sa môže zvýšiť ak sa pokúša vyhnúť sa manipulácii.

Zmeny v srdcovej frekvencii spôsobené zvýšenou aktivitou nie je možné odlíšiť od zmien spôsobených emocionálnou reakciou. Takisto ako samotný proces získania hodnôt, načasovanie ich získania je takisto dôležité a môže mať signifikantný vplyv na výsledok.

Dlhšie trvajúca zvýšená úroveň negatívneho stresu môže spôsobiť:

- Stratu telesnej hmotnosti
- Zvýšiť podiel telesného tuku a znížiť podiel svalovej hmoty
- Znížiť funkciu imunitného systému, so zvýšením pomeru neutrofily/lymfocyty
- Znížiť funkciu reprodukčného systému
- Zhoršenie kognitívnych funkcií

Schopnosť učiť sa, možnosť anticipácie, pamäť a rozpoznávanie jedincov sú rôznymi príkladmi kognitívnych schopností, ktoré sú dôležité na zlepšenie manažmentu welfare zvierat. Zmeny v týchto schopnostiach vznikajú rovnako pri suboptimálnych podmienkach. Spoločenské zvieratá pociťujú veľa faktorov, ktoré môžu ovplyvniť ich welfare, týmito sú sociálne podmienky, dietetické faktory, manažment a behaviorálne obmedzenia. Existujú aj obavy z toho, akým spôsobom sú zvieratá cvičené. Veľa ľudí, ktorí cvičia zvieratá, používa primerané výcvikové metódy založené na odmeňovaní. Aj napriek tomu môže nezvládnutá teória učenia viesť k tomu, že tieto metódy sú využívané nesprávne. Napríklad ak nie sú tréningové signály jasné, môže to viesť ku zmeteniu a frustrácii a k neschopnosti zvieraťa vytvoriť si správnu asociáciu medzi tým, čo sa od neho žiada a odmenou. Zlyhania vo výcviku môžu viesť k použitiu averzívnych alebo dokonca nehumánnych výcvikových metód a narastaniu frustrácie.

Behaviorálne reakcie na stres

Správanie je často odrazom mentálnych pocitov zvieraťa, môže takisto odhaliť aj nejaký zdravotný problém. Behaviorálne reakcie v krízových situáciách môžu byť aj krátkodobé a aj dlhodobé. Krátkodobými reakciami sú napríklad zmeny v postoji alebo útek, dlhodobé reakcie môžu zahŕňať vytvorenie stereotypného správania alebo redukciu prirodzeného správania.

Hlavnou výhodou, ktorú má zhodnotenie správania oproti fyziologickým ukazovateľom pri posudzovaní welfare zvierat je to, že nie je invazívne a hodnotenie možno urobiť bez nutnosti ovplyvnenia zvieraťa a jeho správania. Jednoduché pozorovanie môže odhaliť zmeny postoja, neschopnosť prirodzeného pohybu, vyhýbanie sa nejakému aspektu v prostredí, útek, zmeny „normálneho“ správania sa jedinca, nedostatok starostlivosti o seba a prejavy abnormálneho správania. Tak ako pri fyziologických ukazovateľoch, je aj pri využití správania v hodnotení welfare zvierat potrebná dobrá znalosť prirodzeného správania sa zvieraťa. Napríklad vokalizácia u jedinca jedného druhu nás môže znepokojovať viacej než vokalizácia u jedinca iného druhu. Podobne niektoré druhy v reakcii na hrozbu znehybnia, zatiaľ čo iné nie a takáto reakcia môže byť viacej znepokojujúca u jedného druhu než u iného. Prejaviť sa môžu aj špecifické behaviorálne reakcie na negatívnu welfare skúsenosť.

Strach a stres sa väčšinou prejavujú zmenou držania tela, úrovne aktivity a vyhýbavým správaním. Pokiaľ zviera vyhodnotí špecifický stimul ako stresor tak potom, ak má tú možnosť, sa mu v budúcnosti bude mať snahu vyhnúť.

Zatiaľ čo každé zviera bude mať vlastné, individualizované reakcie na stres, existujú u spoločenských zvierat štyri všeobecné vzorce:

1. ***Útek –*** vystrašený pes alebo mačka sa bude snažiť utiecť, čo je zjavné náhlym odchodom z aktuálneho prostredia, ale môže sa prejaviť aj subtílnejšie, napríklad postavením sa za majiteľa alebo schovaním sa pod stôl.
2. ***Boj –*** pomerne častou chybnou predstavou je, že agresívny pes alebo mačka sa nebojí. Agresivita je iba jedným z možných spôsobov, ako pes alebo mačka prejavia svoj strach. Kvôli welfare zvierat je dôležité si pamätať, že ak vrčia, skáču, štekajú, syčia, prskajú a pod., pravdepodobne prežívajú veľký strach alebo úzkosť.
3. ***Znehybnenie –*** znehybnené psy alebo mačky budú buď stáť bez akéhokoľvek pohybu, alebo sa budú hýbať veľmi pomaly. Môžeme to často pozorovať vo veterinárnych pracoviskách, vtedy si to môžeme pomýliť so spolupracujúcim alebo dobre vychovaným zvieraťom, zatiaľ čo je takéto zviera v skutočnosti vystrašené a nehybné, akceptujúce vyšetrenie alebo manipuláciu.

4. ***Nepokoj/vrtenie sa –*** táto reakcia je „vyplňujúcim“ alebo konfliktným správaním. Je jednou z najčastejších reakcií na strach alebo úzkosť, ktorú u psov a mačiek môžeme pozorovať. Prejavuje sa napríklad lízaním si pier bez pocitu hladu, zívaním bez pocitu únavy, škrabaním sa aj keď ich nič nesvrbí, obzeraním sa po miestnosti alebo oklepávaním sa ako keby mali mokrú srsť. Toto správanie je nevhodné a relatívne k danej situácii aj mimo kontext. U spoločenských zvierat sa jedná o ekvivalent obhrýzania si nechtov u nervóznych ľudí, hranie sa s vlasmi alebo smiatím sa v nevhodných situáciách.

Tieto príznaky sú veľmi podobné, vlastne sa väčšina z nich prelína s príznakmi bolesti. Je preto dôležité uvedomiť si rozdiel, keďže sa na základe týchto behaviorálnych príznakov nelíši iba zvolený manažment alebo naordinovaný terapeutický protokol, ale môže ovplyvniť aj dlhodobý výsledok ako je úzkosť alebo panika (Seksel, 2007).

U mačiek boli identifikované dva hlavné spôsoby reakcie na stresor (Heath, 2008):

1. **Aktívne reagujúci:** typické správanie v zajatí/zatvorení zahŕňa:
    - Často v popredí boxu/klietky
    - Stavajú sa na zadné pri pokusoch o šplhanie
    - Labkami ohmatávajú každého, kto ide okolo boxu/klietky
    - Chodenie sem a tam
    - Vokalizáciou si vyžadujú pozornosť
    - Doma nasledujú majiteľa
    - Prejavujú agresívne správanie
    - Môžu byť deštruktívni

2. **Pasívne reagujúci:** typické správanie v zajatí/zatvorení zahŕňa:
    - Utlmenie starostlivosti o seba samého, napríklad kŕmenia
    - Imobilita, časté pokusy o ukrytie sa
    - Žiadna vokalizácia, ale pri priblížení niekoho môžu syčať alebo vrčať
    - Žiadny záujem o okolie

Obrázok 7:Pasívne reagujúci sa utiahne a vyhýba sa sociálnym interakciám.

Obrázok 8:Aktívne reagujúci často vokalizuje a snaží sa dotknúť okoloidúcich.

Aktívne reagujúcim môže pomôcť poskytnutie viacerých zdrojov stimulácie, napr. hračky, kŕmne hlavolamy. Pasívne reagujúcim viacej pomôže obohatenie prostredia poskytujúce väčší pocit bezpečia, napr. úkryty alebo rímsy na šplhanie.

U psov podobné spôsoby individuálnej reakcie neexistujú, každý jeden pes by mal byť sledovaný veľmi starostlivo. Niektoré psy môžu, napríklad, reagovať znehybnením, alebo uzavretím sa, čo sa prejaví nezáujmom o okolité prostredie, nehybnosťou a znížením apetítu. Iné psy môžu byť agresívne, alebo vykazovať hravé správanie, ako je otriasanie sa akoby boli mokré, alebo škrabkanie. Dôležitým základom je vedomosť o tom, ako vyzerá normálne

alebo typické správanie psa, pričom majitelia sú tí, ktorí by veterinárneho lekára mohli o zmene typického správania sa svojho psa informovať.

Na to, aby sme porozumeli zvieratám a ich emóciám, je dôležité, aby sme boli schopní čítať a porozumieť reči ich tela. Na porozumenie reči tela a rozhodnutie, či psa a mačku vyšetriť, sa obvykle využíva systém semaforu.

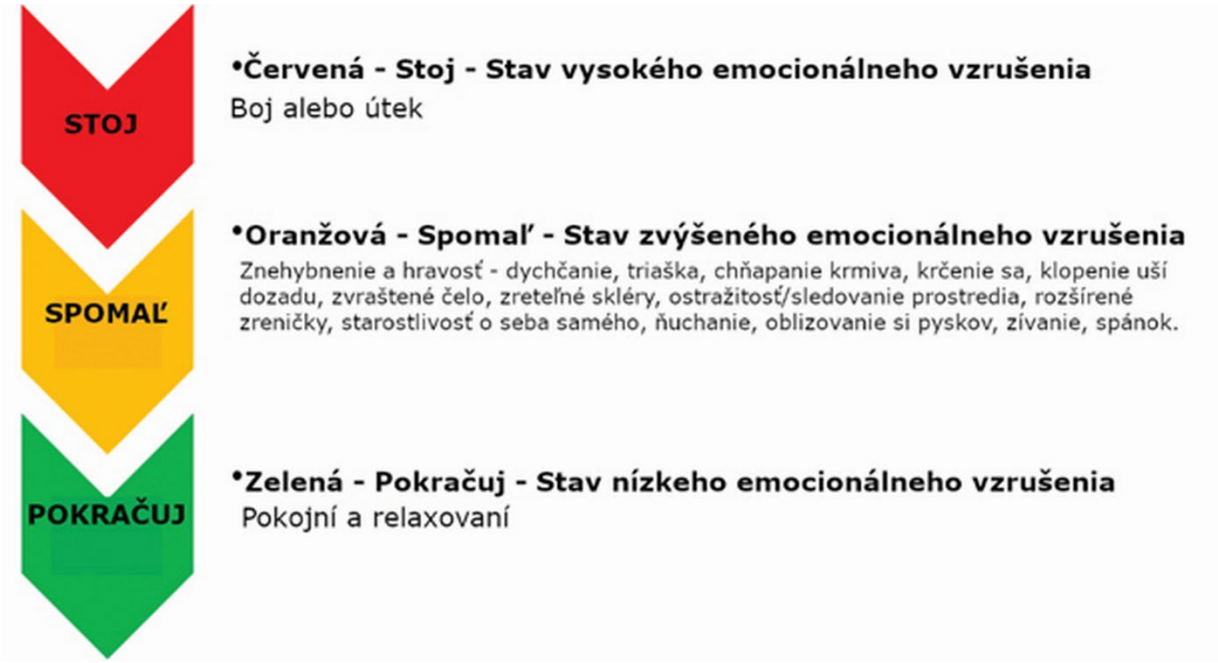

Obrázok 9:Systém semaforu na zhodnotenie emocionálneho stavu zvieraťa.

Pri hodnotení welfare jednotlivých zvierat by mala byť vždy braná do úvahy kombinácia fyziologických a behaviorálnych ukazovateľov. Americká asociácia veterinárnych nemocníc (AAHA) vytvorila **Zásady manažmentu správania psa a mačky**, ktoré sú súčasťou pomôcok pre manažment správania. Veterinárnym praktikom tak poskytujú užitočný klinický zdroj (Hammerle a kol., 2015).

Bolesť a správanie

Definícia bolesti používaná medzinárodnou asociáciou pre štúdium bolesti (International Association for the Study of Pain (IASP)) je „nepríjemný senzorický alebo emocionálny zážitok spojený s aktuálnym alebo potencionálnym poškodením tkanív alebo charakterizovaný takýmto poškodením“ (Merskey a Bogduk, 1994; IASP, 2018). Bolesť je psychologickým a fyziologickým zážitkom, preto je subjektom komplexným a kontroverzným.

Bolesť je značne averzívna, niečo, čomu sa zviera snaží vyhnúť. Môže byť akútna, chronická, lokalizovaná, generalizovaná, telesná, emocionálna, adaptívna, alebo maladaptívna. Môže vzniknúť pri poškodení tkaniva (nociceptívna), zápale tkaniva (zápalová), alebo poškodení nervu (neuropatická). Jedinec môže trpieť viacerými druhmi bolesti naraz.

Behaviorálne príznaky bolesti môžu byť zjavné alebo skryté a líšia sa v závislosti od druhu, pohlavia, veku, predchádzajúcich skúseností a takisto aj od momentálnej situácie, v ktorej sa zviera nachádza. Toto všetko prispieva ku náročnosti interpretácie efektu bolesti na zviera. Odhaduje sa, že 17-41% ľudskej populácie v industrializovaných krajinách trpí akútnou alebo chronickou bolesťou (Blyth a kol., 2001; Tsang a kol., 2008). Aké percento domestikovaných druhov zvierat trpí bolesťou nie je momentálne známe. Jedným z bežných spôsobov, ako u zvierat poznáme, že trpia bolesťou, je zmena v ich správaní. Zmena správania je v skutočnosti často prvou známkou toho, že sa zviera necíti dobre.

V prípad, že správanie používame ako indikátor bolesti, je potrebné si uvedomiť, že behaviorálne reakcie sú komplexné. Behaviorálna reakcia zahŕňa nielen to, čo zviera robí, ale aj to kedy, ako, kde a prečo toto správanie prejavuje. Správanie by nikdy nemalo byť posudzované izolovane, ale vždy v kontexte situácie, v ktorej sa objaví. Na

to, ako zviera reaguje na bolesť existujú individuálne (ale aj medzidruhové) rozdiely, ktoré sú sčasti dané genetickou variabilitou takých faktorov, ako je napríklad počet, distribúcia a morfológia opioidných receptorov (Janicki a kol., 2016; Landau, 2006). Výskum u ľudí ukazuje, že reakcia na bolesť a na opatrenia uľahčujúce od bolesti, môže závisieť na biologickom pohlaví a hormonálnom stave (Paller a kol., 2009; Bartley a Fillingim, 2013). Ukázalo sa, že biologické pohlavie má efekt aj u nehumánnych druhov, rovnako ako aj vek (AAHA, 2018). Muži a ženy sa odlišujú aj v reakcii na stres, čo môže byť zapríčinené psychologickou rovnako ako aj telesnou bolesťou (Kudielkaa a Kirschbaum, 2005). Existujú aj výrazné druhovo špecifické rozdiely v správaní a v reakciách na bolesť a stres (Paul-Murphy a kol., 2004). Napríklad, medzidruhové variácie, ako sú výrazné druhové rozdiely medzi druhmi predátorov a koristi, ale existuje aj výrazná vnútrodruhová variabilita (Paul-Murphy a kol., 2004; Seksel, 2007).

Prejavenú behaviorálnu reakciu jedinca na bolesť alebo stres môže zmierniť jeho predchádzajúca skúsenosť s bolesťou rovnako ako aj príslušnosť k druhu. Predchádzajúca expozícia bolestivým alebo stresovým stimulom a výsledok takéhoto zážitku ovplyvní prejavené správanie (Seksel, 2007).

Po tretie, to, ako sa zviera prejaví bude ovplyvnené momentálnym bezprostredným okolím zvieraťa alebo situáciou. Napríklad, prítomnosť iných jedincov (rovnakého, alebo aj iného druhu), známe alebo neznáme prostredie, počasie, nové stimuly, všetko zohráva úlohu nielen v tom, aké chovanie sa u zvieraťa prejaví, ale aj ako často a ako dlho bude takéto správanie pretrvávať.

Rozpoznanie bolesti u zvierat

To, ako ľudia poznajú, že zviera v danej chvíli a v akej miere trpí bolesťou, je ovplyvnené (do určitej miery) spoločnosťou, v ktorej žijú, kultúrou, v ktorej boli vychovávaní, a názormi ich komunity. Uvedomenie si bolesti bude navyše ovplyvnené v každej z týchto oblastí aj úrovňou vedomostí jednotlivcov o bolesti a ich očakávaniami.

Môžeme posúdiť mieru bolesti pozorovaním správania?

Akákoľvek zmena v správaní zvieraťa môže byť prvým príznakom, že zviera trpí bolesťou. Do akej miery to odráža skutočnú úroveň bolesti potrebujeme ešte zistiť, každopádne je najlepším indikátorom, ktorý môžeme rutinne použiť v klinickej praxi. Na posúdenie úrovne bolesti u psov a mačiek existujú aj overené aj neoverené spôsoby hodnotenia, napríklad krátka, kombinovaná Glasgovská stupnica bolesti (Reid a kol., 2007), Helsinský index chronickej bolesti (Helsinki Chronic Pain Index (HCPI)) (Hielm-Björkman, Rita a Tulamo, 2009), multidimenzionálna, kombinovaná stupnica bolesti UNESP-Botucatu (multidimensional composite pain scale (MCPS)) (Brondani a kol., 2013), krátky súpis bolesti psov (Canine Brief PAin Inventory (Canine BPI)) (PennCHART, 2013) a stupnica bolesti Coloradskej štátnej univerzity (the Colorado State Pain Scale) (Mich a kol., 2010).

Záver

Päť potrieb welfare zvierat je jednoduchým ale komplexným rámcom, ktorý možno využiť pri hodnotení celkovej úrovne welfare zvierat. Majiteľ zvieraťa je cenným zdrojom informácií týkajúcich sa akejkoľvek zmeny v správaní zvieraťa, ktorá môže byť prvým príznakom zdravotného problému zvieraťa negatívne ovplyvňujúceho jeho welfare. Pri posudzovaní každého jednotlivého zvieraťa sa odporúča využiť ako fyziologické tak aj behaviorálne ukazovatele welfare zvierat.

Kontrolný zoznam

- ✓ Ste si vedomí posledných vedeckých pokrokov v hodnotení a monitorovaní welfare zvierat?
- ✓ Sú vaši zamestnanci trénovaní monitorovať a manažovať welfare zvierat v ich starostlivosti?
- ✓ Sú na vašom pracovisku archivované záznamy, aby mohlo byť welfare zvierat monitorované a manažované?
- ✓ Existujú nejaké činnosti, ktoré by ste si mohli osvojiť, a ktoré by mohli zlepšiť schopnosť hodnotiť a monitorovať welfare zvierat?
- ✓ Vyhľadávate poradenstvo, formálne či neformálne, externých organizácií týkajúce sa posledných pokrokov v monitoringu a manažmente welfare zvierat?

Referencie

AAHA (2007). *AAHA/AAFP Pain Management Guidelines for Dogs and Cats | AAHA.* [online] Dostupné na: https://www.aaha.org/professional/resources/pain_management_2007.aspx [Navštívené 26. Júna. 2018].

Animal Welfare Act 2006. [online] dostupné na: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/contents [Navštívené 8. Júna. 2018].

Animal Health and Welfare (Scotland) Act 2006. [online] dostupné na: http://www.legislation.gov.uk/asp/2006/11/contents [Navštívené 8. Júna. 2018].

Bartley, E. and Fillingim, R. (2013). Sex differences in pain: a brief review of clinical and experimental findings. Colvin L, Rowbotham DJ, eds. BJA: *British Journal of Anaesthesia*. 111(1):52-58. https://doi.org/10.1093/bja/aet127

Belshaw, Z., Asher, L., Harvey, N. and Dean, R. (2015). Quality of life assessment in domestic dogs: An evidence-based rapid review. *The Veterinary Journal*, 206(2), pp.203-212.

Boissy, A., Terlouw, C. and Le Neindre, P. (1998). Presence of Cues from Stressed Conspecifics Increases Reactivity to Aversive Events in Cattle: Evidence for the Existence of Alarm Substances in Urine. *Physiology & Behavior*, 63(4), pp.489-495.

Blyth, F., March, L., Brnabic, A., Jorm, L., Williamson, M. and Cousins, M. (2001). Chronic pain in Australia: a prevalence study. *Pain*, 89(2), pp.127-134.

Heath, S. (2008). Common Feline Behavioural Problems. *Feline Medicine and Therapeutics*, pp.51-69.

Hammerle, M., Horst, C., Levine, E., Overall, K., Radosta, L., Rafter-Ritchie, M. and Yin, S. (2015). 2015 AAHA Canine and Feline Behavior Management Guidelines*. Journal of the American Animal Hospital Association*, 51(4), pp.205-221.

International Association for the Study of Pain (2018). *IASP Terminology - IASP*. [online] IASP-pain.org. Dostupné na: https://www.iasp-pain.org/Education/Content.aspx?ItemNumber=1698 [Navštívené 8. Júna. 2018].

Janicki, P., Schuler, G., Francis, D., Bohr, A., Gordin, V., Jarzembowski, T., Ruiz-Velasco, V. and Mets, B. (2006). A genetic association study of the functional A118G polymorphism of the human μ-opioid receptor gene in patients with acute and chronic pain. *Anesthesia & Analgesia*, 103(4), pp.1011-1017.

Kudielkaa, B. and Kirschbaum, C. (2005)., Sex differences in HPA axis responses to stress: a review *Biological Psychology* 69:113–132

Landau R., (2006) One size does not fit all: genetic variability of mu-opioid receptor and postoperative morphine consumption. *Anesthesiology* 105(2):235–237.

Kim, H., Mittal, D. P., Iadarola, M. J., & Dionne, R. A. (2006). Genetic predictors for acute experimental cold and heat pain sensitivity in humans. *Journal of medical genetics*, *43*(8), e40-e40

Mellor, D. (2017). Operational Details of the Five Domains Model and Its Key Applications to the Assessment and Management of Animal Welfare. *Animals*, 7(12), p.60.

Merskey, H., and Bogduk, N. (1994) *Classification of chronic pain*: *Descriptions of Chronic Pain Syndromes and Definitions of Pain Terms.* Seattle: International Association for the Study of Pain Press, 1994: 210.

Mich, P., Hellyer, P., Kogan, L. and Schoenfeld-Tacher, R. (2010). Effects of a Pilot Training Program on Veterinary Students' Pain Knowledge, Attitude, and Assessment Skills. *Journal of Veterinary Medical Education*, 37(4), pp.358-368.

Moberg, G. (2000). Biological response to stress: implications for animal welfare. *The biology of animal stress: basic principles and implications for animal welfare.* CABI, pp.1-21

Paller, C., Campbell, C., Edwards, R. and Dobs, A. (2009). Sex-Based Differences in Pain Perception and Treatment. *Pain Medicine*, 10(2), pp.289-299.

Paul-Murphy, J., Ludders, J., Robertson, S., Gaynor, J., Hellyer, P. and Wong, P. (2004). The need for a cross-species approach to the study of pain in animals. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 224(5), pp.692-697.

PDSA (2018). *Your pet's 5 Welfare Needs*. [online] PDSA.org.uk. dostupné na: https://www.pdsa.org.uk/taking-care-of-your-pet/looking-after-your-pet/all-pets/5-welfare-needs [Navštívené 8. Júna. 2018].

PennCHART (2013). *Canine Brief Pain Inventory (Canine BPI).* [ekniha] Philadelphia: University of Pennsylvania. Dostupné na: http://www.vet.upenn.edu/research/clinical-trials/vcic/pennchart/cbpitool [Navštívené 11. Júna. 2018].

PennCHART (2016). *The Canine Symptom Assessment Scale*. [ekniha] Philadelphia: University of Pennsylvania. Dostupné na: http://www.vet.upenn.edu/research/clinical-trials/vcic/pennchart [Navštívené 10. Júla. 2018].

Reid J., Nolan A., Hughes J., Lascelles D., Pawson P. and Scott E. (2007). Development of the shortform Glasgow Composite Measure Pain Scale (CMPS-SF) and derivation of an analgesic intervention score. *Animal Welfare* 2007, 16(S): 97-104

Seksel, K. (2007). How pain affects animals. Proceedings of the Australian Animal Welfare Strategy Science Summit on Pain and Pain Management. Melbourne, Australia.
Spitznagel, M., Jacobson, D., Cox, M. and Carlson, M. (2018). Predicting caregiver burden in general veterinary clients: Contribution of companion animal clinical signs and problem behaviors. *The Veterinary Journal*, 236, pp.23-30.
Tsang, A., Von Korff, M., Lee, S., Alonso, J., Karam, E., Angermeyer, M., Borges, G., Bromet, E., de Girolamo, G., de Graaf, R., Gureje, O., Lepine, J., Haro, J., Levinson, D., Oakley Browne, M., PosadaTynes, V. (2014). *The physiologic effects of fear.* [online] dvm360.com. Dostupné na: http://veterinarymedicine.dvm360.com/physiologic-effects-fear [Navštívené 11. Júla. 2018].
Villa, J., Seedat, S. and Watanabe, M. (2008). Common chronic pain conditions in developed and developing countries: gender and age differences and comorbidity with depression-anxiety disorders. *The Journal of Pain*, 9(10): 883-891.
WSAVA (2018). *Global Nutrition Guidelines: Resources and Statements.* [online] dostupné na: http://www.wsava.org/Guidelines/Global-Nutrition-Guidelines [Navštívené 8. Júna. 2018].

Kapitola 3: Potreby welfare počas návštevy veterinárneho lekára.

Úvod

Metódy veterinárnych lekárov, ich schopnosti a infraštruktúra veterinárneho lekárstva sa vo svete značne líšia. Variabilita a rozdiely sa objavujú kvôli dostupnosti zdrojov, vzdelávacieho zázemia, kultúry, socioekonomických reálií, požiadaviek komunity a/alebo očakávaniam spoločnosti. Avšak aj napriek rozdielnym okolnostiam a odlišnostiam veterinárnych pracovísk, potreby welfare zvierat zostávajú rovnaké.

Etickou zodpovednosťou veterinárnych lekárov je, aby využili svoje vedomosti a schopnosti v prospech svojich zvieracích pacientov, ostatných zvierat a spoločnosti, a aby kontinuálne zdokonaľovali svoje už nadobudnuté zručnosti a znalosti. Tieto povinnosti a záväzky sú zvyčajne zakotvené v rôznych veterinárnych deklaráciách, ako napríklad v celosvetovom sľube WSAVA (WSAVA, 2014).

Jedným zo základných princípov medicínskej a veterinárnej etiky je „neuškoď". Tento princíp je potrebné vziať do úvahy pred začiatkom akejkoľvek veterinárnej intervencie, ako je chirurgický zákrok, telesná alebo medikamentózna terapia, či iné zvažované úkony. V niektorých prípadoch môže byť prospešné, a v najlepšom záujme zvieraťa, neurobiť nič. V iných môže byť, naopak, ničnerobenie škodlivé.

Veterinárni lekári a členovia veterinárneho zdravotníckeho tímu musia docieliť a udržiavať si vysokú úroveň znalostí aby boli schopní rozpoznať, predchádzať, diagnostikovať a adekvátne liečiť ochorenia, ktoré môžu nepriaznivo ovplyvniť zdravie ich zvieracieho pacienta a potreby ich welfare, a tým pádom pohody zvieraťa.

Prečo je počas návštevy veterinárneho lekára dôležité welfare zvierat?

Maximalizácia welfare zvierat u našich veterinárnych pacientov umožňuje zlepšiť výsledky klinických a chirurgických procedúr, pričom takisto zlepšuje vzťah veterinár-pacient-majiteľ. Naopak, stres, strach, úzkosť a/alebo bolesť u našich zvieracích pacientov môže mať silný telesný a mentálny klinický efekt.

Napríklad:

- Strach, bolesť a nepríjemné pocity môžu u psov a mačiek viesť k prejavom agresívneho správania, tie sú potom náročnejšie na manipuláciu, v prípade hospitalizácie sa aj ťažšie liečia. Dokonca môže dôjsť k tomu, že sa ich majiteľ vzdá.
- Strach, bolesť alebo nepríjemné pocity zvyšujú koncentráciu stresového hormónu kortizolu v cirkulácii. Kortizol zaťažuje imunitný systém a spomaľuje rekonvalescenciu pri ochoreniach alebo po chirurgickom zákroku.
- Stresované zvieratá so zvýšenými koncentráciami cirkulujúceho kortizolu a noradrenalínu môžu mať zmeny v krvných testoch, čím sa zvyšuje riziko nesprávnej diagnostiky ochorení, ako je napríklad diabetes.
- Oproti nestresovaným zvieratám, sú u stresovaných zvierat často potrebné vyššie dávky anestetík a analgetík, čo zvyšuje riziko nežiadúcich reakcií a následkov.
- Bolesť či nepríjemné pocity môžu zvýšiť citlivosť nervového systému a viesť u zvierat k oveľa závažnejším bolestivým reakciám pri klinických úkonoch (tzv. „wind-up"[†], patologická senzitizácia).
- „Wind-up" je častou príčinou zvýšenej a dlhšie trvajúcej pooperačnej bolestivosti, môžeme sa mu však vyhnúť preventívnou aplikáciou analgetík a adekvátnym pooperačným manažmentom bolesti.

Zhodnotenie welfare zvierat pomocou Piatich potrieb welfare zvierat

1. Potreba ochrany pred bolesťou, utrpením, poranením a chorobou

Mačky a psy sú cítiace bytosti, ktoré majú „schopnosť subjektívne cítiť, uvedomovať si a prežívať". Nie sú schopné cítiť iba bolesť a tieseň, ale sú aj schopné prežívať pozitívne emocionálne stavy ako sú potešenie a pohoda, a naopak, negatívne pocity, ako sú úzkosť a strach (NZVA, 2018).

Povinnosťou veterinárneho lekára nie je len liečiť poranenie, ochorenie a telesnú bolesť, ale aj tíšiť bolesť a utrpenie spôsobené akýmkoľvek negatívnym emocionálnym stavom. Možné príčiny negatívnych emocionálnych stavov na veterinárnom pracovisku je potrebné minimalizovať alebo sa im vyhnúť.

Odporúčania WSAVA:

- Pri akomkoľvek veterinárnom úkone zvážte možnosť vzniku – a následne aj preventívne opatrenia na jeho odstránenie – nepríjemného zážitku. Zvieratá je potrebné rutinne pozorovať kvôli telesným a behaviorálnym známkam stresu, frustrácie, strachu, bolesti alebo choroby. Aby ste sa vyhli akýmkoľvek spúšťačom spôsobujúcim príznaky negatívnych emocionálnych alebo telesných stavov, je potrebné urobiť preventívne opatrenia.
- Veterinárne úkony by sa nemali vykonávať vo vizuálnom alebo sluchovom dosahu iných zvierat, keďže môžu spôsobovať zbytočný stres. Takisto by sme sa mali vyhýbať aj čuchovým stresovým podnetom (Lloyd, 2017).
- Medicínske a chirurgické úkony, rovnako ako aj chovateľské postupy musia byť zhodnotené z hľadiska potenciálu vzniku poranenia. Aby sa znížilo riziko poranenia, je potrebné, vždy keď je to možné (napríklad pri fixácii alebo transporte), urobiť preventívne opatrenia. Dizajn hospitalizačných priestorov by mal minimalizovať riziko poranenia ako pri interakcii, tak aj pri pobyte v boxoch.
- Program liečebnej a preventívnej veterinárnej starostlivosti by mal byť poskytovaný adekvátne kvalifikovaným a skúseným veterinárnym personálom, vo vhodných časových intervaloch. K dispozícii by mali byť priestory na manipuláciu, fixáciu, vyšetrovanie, terapiu a izoláciu zvierat. Všetky priestory by mali byť ľahko čistiteľné a dezinfikovateľné. Na uistenie sa, že poskytujete všetky aspekty dobrého welfare zvierat je potrebné, spolu s telesným zdravím, brať do úvahy aj behaviorálne a mentálne zdravie. Veterinárne záznamy je potrebné udržiavať úplné, mali by obsahovať kompletné a aktuálne záznamy všetkých aspektov zdravia a welfare každého jedného zvieraťa (či podľa potreby skupiny zvierat).

[†]"Wind-up" = opakované stimulácie C nociceptorových vlákien vysokej intenzity, vedúce ku centrálnej senzitizácii spinálnych neurónov s následným zvýšením intenzity vnímanej bolestivosti.

- Kondícia, zdravie a správanie všetkých veterinárnych pacientov (hospitalizovaných aj ambulantných) by sa mala kontrolovať vo vhodných časových intervaloch osobou/osobami, ktoré ich majú vo svojej starostlivosti. Takto sa vyhneme zbytočnému stresu a nepokoju. Pri hodnotení bolesti a welfare každého zvieraťa na klinike vychádzame z objektívnych ukazovateľov.
- Každý člen personálu by mal byť trénovaný v bezpečnom a humánnom zaobchádzaní a fixácii psa a mačky. Mierne a starostlivé zaobchádzanie nespôsobuje zbytočnú nepohodu, poranenie alebo stres. Použitiu trestov sa treba vyhnúť. Ak je zviera počas manipulácie veľmi stresované, a samotný úkon nie je nevyhnutný, mal by sa zvieraťu poskytnúť čas na upokojenie sa a potom úkon vyskúšať znovu. Ak je potrebné úkon vykonať, zviera by malo byť uvedené do vhodnej sedácie a/alebo anestézie.
- Pri rozhodovacom procese je vhodné na každej klinike mať aj postup pri eutanázii (napr. Oregon State University Euthanasia Protocol, 2011; DVM360, 2007). Na eutanáziu sa v prípade jej nevyhnutnosti používajú iba humánne metódy. Tieto metódy závisia od dostupnosti fixácie a liekov v každej krajine, pre odporúčania pozri Prehľad humánnej eutanázie v **Zásadách tlmenia bolesti WSAVA** (WSAVA, 2014).
- Na prevenciu šírenia kontagióznych ochorení musí byť implementovaná dobrá hygiena a biologická ochrana.
- Bolestivým úkonom je potrebné sa čo najviac vyhýbať. Ak je bolestivý úkon nutný, je potrebné ho vykonať s využitím adekvátnych analgetických protokolov (rozpoznanie známok bolesti alebo zhodnotenie bolesti, prevencia a tlmenie bolesti). Pozri **Zásady tlmenia bolesti WSAVA** (WSAVA, 2014).
- V prípadoch, že by si zviera mohlo spôsobiť poranenie alebo zažíva nepohodu ho nenechávajte bez dozoru.

Realizácia na vašom pracovisku: (čo robiť a čo nie)

- Revízia definícií bolesti a utrpenia (pozri slovník), diagnostických a preventívnych stratégií veterinárnym personálom.
- Vytvorenie (ideálne v písomnej forme) protokolov na minimalizáciu bolesti a utrpenia pacientov. Pozri **Zásady tlmenia bolesti WSAVA** (WSAVA, 2014) a **Protokoly manažmentu bolesti WSAVA** (WSAVA, 2018).
- Zaveďte rutinné používanie stupníc bolestivosti

  Príklady validovaných stupníc bolestivosti:

  → **Psy** – skrátená forma Glasgowskej kombinovanej stupnice bolesti (CMPS-SF) (Reid a kol., 2007), Helsinský index chronickej bolesti (HCPI) (Hielm-Björkman, Rita a Tulamo, 2009) a krátky súpis bolesti psov (Canine BPI) (PennCHART, 2013).

→ **Mačky** – Glasgowská kombinovaná stupnica bolesti-mačky (CMPS-Feline) (Calvo a kol., 2014 a WSAVA, 2015) a multidimenzionálna kombinovaná stupnice bolesti UNESP-Botucatu (MCPS) (Brondani a kol, 2013).

Príklady nevalidovaných stupníc bolestivosti:

→ **Psy** – Stupnica akútnej bolesti psov Coloradskej štátnej univerzity (Mich a kol., 2010).

→ **Mačky** – Stupnica akútnej bolesti mačiek Coloradskej štátnej univerzity (VASG, 2006).

- Mali by byť vyvinuté protokoly a tréning techník bezpečnej manipulácie. Tréningovými alternatívami sú techniky nízkostresovej manipulácie a online programy, napríklad Low Stress Handling® (Lowstresshandling.com, 2018), Fear Free Pets (2018).
- Vytvorte (v písomnej podobe) protokoly prevencie ochorení: personálna hygiena, sanitácia priestorov a kontaminovaných predmetov (nástroje, deky a pod.), izolačné procedúry pri príslušných ochoreniach.
- Tréning všeobecného správania sa psov a mačiek a čítania reči ich tela. Pozri mobilnú aplikáciu *Dog Bite Prevention Strategy* (Rivard, 2014).

2. Potreba vhodného prostredia

Pacient by mal byť umiestnený v prostredí, ktoré vyhovuje jeho druhovo špecifickým telesným a behaviorálnym potrebám. Malo by zahŕňať dostatočný priestor pre jednotlivé zviera a adekvátne zdroje na prevenciu stresu. Prostredia by mali poskytovať ochranu pred nevhodnými podmienkami prostredia, napríklad nevľúdnym počasím, vlhkosťou, hlukom, teplom alebo chladom. Všetkým pacientom by mal byť umožnený náležitý prístup k jedlu, vode, spánku a toalete.

Odporúčania WSAVA:

- Pre komfort a welfare jednotlivých zvierat je potrebné aby teplota, ventilácia, svetlo (úroveň a spektrálna distribúcia), vlhkosť a úroveň hluku boli primerané druhu.
- Boxy, klietky a hospitalizačné priestory musia zodpovedať veľkosti každého zvieraťa. Zvieratá by mali byť schopné prirodzene sa postaviť a otočiť sa, ako aj natiahnuť sa. Psy, držané v klietkach alebo boxoch dlhší čas by mali byť pravidelne venčené, aby sa im umožnila toaleta (a zamedzilo sa vyprázdňovaniu v klietke/boxe), pohyb/cvičenie, alebo keď prejavujú známky stresu alebo nepohody.
- Zariadenie veterinárneho pracoviska, miestností, klietok, boxov, oddelení a nemocníc nesmie predstavovať riziko pre zvieracích pacientov (alebo ľudí) a musí byť dobre udržiavateľné a udržiavané. Priestory na umiestnenie zvierat musia byť bezpečné, v dobrom stave, čisté a zviera z nich nesmie dokázať utiecť.
- Stav každého zvieraťa vo veterinárnej starostlivosti by mal byť hodnotený minimálne 2x denne.
- Primárnym cieľom je čistota veterinárneho pracoviska. Bežné čistiace a údržbové procesy by však nemali byť rušivé, nemali by spôsobovať neprimeraný stres, mali by umožňovať nerušený odpočinok.
- Do úvahy je potrebné brať špecifické potreby gravidných a novonarodených zvierat, rovnako ako aj zvierat s inými ochoreniami, ako sú problémy s pohybom, kontagiózne ochorenia, mentálne problémy (napr. separačná úzkosť).
- Špecifické potreby psov a mačiek – príklady: druhy (a jedince) musia byť separované (pokiaľ nie sú známou a žiadanou spoločnosťou), vizuálne bariéry, oddelené spanie, miesto na jedenie a toaletu s adekvátnymi toaletami a podstielkou v toaletách pre mačky. Pre mačky sú prospešné aj vyvýšené miesta a miesta, kde sa môžu ukryť (pozri obrázok 10).
- Vhodné prepravky a spôsoby prepravy psov a mačiek – z hľadiska bezpečnosti, komfortu, čo najmenšieho stresu.
- Zvážte typ podlahy, farby stien, pachov a hluku na jednotlivých miestach kliniky. Podlaha by mala byť protišmyková, ale ľahko dezinfikovateľná.

Obrázok 10:Pre mačky sú prospešné aj vyvýšené miesta a miesta, kde sa môžu skryť.

Realizácia na vašom pracovisku: (čo robiť a čo nie)

- Mačky by mali byť oddelené od psov a iných zvierat v čo najväčšej možnej miere od začiatku až po koniec návštevy veterinárneho pracoviska – ideálne by mali mačky mať čakárne a vyšetrovacie miestnosti, oddelenia a hospitalizačné priestory oddelené od psov a iných zvierat. Separácia by mala zahŕňať vizuálne, sluchové, čuchové a hmatové faktory. Užitočné môže byť aj umiestnenie prepraviek na vyvýšené miesto alebo stoličky v čakárni. Pozri **Zásady potrieb prostredia AAFP a ISFM** (Ellis a kol., 2013).
- U všetkých hospitalizovaných pacientov by mali byť miesta na jedenie a pitie lokalizované inde než miesta na odpočinok a toalety. Zvieratá s pohybovými problémami môžu mať misky s jedlom a vodou blízko miest odpočinku.
- Podporujte návyk na prepravky a vôdzky. Majitelia by mali byť poučení, ako naučiť ich psov alebo mačky na prepravku alebo auto pomocou tréningu pozitívnej podpory. Takto sa uistia, že ich zvieratá nemajú negatívnu asociáciu pri príprave na a počas transportu.
- V prípade potreby použite adekvátnu anxiolytickú medikáciu. Zhodnoťte, či je preprava naozaj nutná (alebo priveďte veterinárneho lekára ku zvieraťu).
- Minimalizujte hluk, pachy, farby, ktoré by mohli indukovať stres. Zvážte použitie syntetických feromónových analógov či iných upokojujúcich prostriedkov, ako je hudba, prírodné liečivá (napr. levanduľa), ktoré môžu upokojiť aj personál/ľudí. Vyhnite sa použitiu nepríjemných látok alebo substancií.
- V celom priestore pracoviska používajte tlmené svetlo (regulovateľné vypínače) na minimalizáciu stresu spojeného s „jasným svetlom“ (Pasternak a Merigan, 1980).
- Na zlepšenie prístupu pre pacientov a klientov zvážte miesto schodov rampy/naklonené plošiny.
- Minimalizujte čas, ktorý zviera strávi v stresujúcom prostredí. Zviera čo najskôr premiestnite do menej stresujúceho prostredia (napr. tichá miestnosť pre mačky). Zhodnoťte, či prítomnosť majiteľov zvyšuje, alebo znižuje individuálnu úroveň stresu.

3. Potreba vyhovujúceho kŕmenia

Vyhovujúce kŕmenie pozostáva nielen z výživy adekvátnej na podporu telesného zdravia zvierat, ale prihliada aj na formu príjmu krmiva spĺňajúcu druhovo špecifické behaviorálne potreby a potreby mentálneho zdravia. Akt prijímania krmiva je zriedka len príjmom kŕmenia, ale privádza človeka a pacienta do tesnej blízkosti a zvyšuje pocit starostlivosti a zbližovania sa u oboch (Shearer a kol., 2010). Do úvahy treba brať spôsob nutričnej podpory (enterálny vs parenterálny), spôsob úpravy kŕmenia, frekvenciu a čas kŕmenia a druhovo špecifické nutričné potreby a správanie sa pacienta. Mačací pacienti sú, napríklad, hypermäsožraví a obligátni mäsožravci. Špeciálna pozornosť musí byť venovaná neonatálnym, mladým, juvenilným a geriatrickým pacientom. Pitná voda musí byť čistá, čerstvá a vždy dostupná všetkým pacientom na veterinárnom pracovisku. Niektoré prípady si vyžadujú špecifické diétne

reštrikcie alebo reštrikcie príjmu vody, napríklad pred chirurgickým zákrokom alebo pri špecifických zdravotných problémoch.

Odporúčania WSAVA:

- Poskytnuté kŕmenie musí byť upravené vhodným spôsobom a podávané vo vhodnej frekvencii v závislosti od správania sa a ekológie druhu. Je dôležité pýtať sa majiteľa aj otázky týkajúce sa diéty: zvieratá môžu byť zvyknuté na určitú formu kŕmenia (suché vs šťavnaté vs polomáčané).
- Poskytnuté kŕmenie musí mať nutričnú hodnotu, kvantitu, kvalitu a rôznorodosť náležitú pre druh, stav, vek a telesný, reprodukčný a zdravotný stav jednotlivých zvierat.
- Dostatočné množstvo čerstvej, čistej pitnej vody musí byť vždy prístupné pre všetky zvieratá, ktoré to vyžadujú.
- Môžu sa vyžadovať určité dietetické reštrikcie, napríklad pred chirurgickým zákrokom alebo iným úkonom. Je však žiadúce podporiť návrat ku perorálnemu kŕmeniu, a to čo najskôr po akejkoľvek hladovke, veterinárnom zákroku alebo rekonvalescencii po chorobe. U juvenilných pacientov by hladovka nemala trvať viac ako 3 hodiny.
- U niektorých ochorení sú potrebné špeciálne diéty, napríklad pri gastrointestinálnych ochoreniach, pankreatitíde alebo ochorení obličiek. Dostupné musia (mali by) byť aj krmivá špeciálne určené pre životné obdobia (napr. po odstave, dospelé, geriatrické), reprodukčný status (gravidita, laktácia), životný štýl (sedavý, pracovný a pod.).
- Suroviny na prípravu kŕmenia a voda/tekutiny musia byť udržiavané a pripravované v dobrých hygienických podmienkach, najmä:
    - kŕmenie a voda/tekutiny musia byť chránené pred vlhkosťou, skazením, splesnivením alebo kontamináciou hmyzom, vtákmi, škodcami alebo inými zvieratami.
    - rýchlo sa kaziace potraviny a voda/tekutiny, okrem tých, ktoré sú na pracovisko dovážané denne čerstvé, by sa mali uskladňovať, ak je to vhodné, zmrazené.
    - príprava kŕmenia by sa mala robiť v oddelenom priestore.
    - personál by mal byť trénovaný a inštruovaný na dodržiavanie striktných hygienických postupov pri príprave kŕmenia, vzhľadom na možné riziko kontaminácie pomôcok, povrchov a iného vybavenia.
    - nádoby na krmivo a vodu/tekutiny pre zvieratá by sa nemali používať na nič iné. Nádoby na krmivo, vodu a iné tekutiny určené na pitie, by sa mali vždy po použití umyť.
- Pri ponúkaní krmiva a vody/tekutín je potrebné zohľadniť prirodzené správanie, najmä sociálny aspekt, fyziológiu a ekológiu zvieraťa. Psi by, napríklad, mali byť kŕmení oddelene, aby sa zamedzilo bitkám, nádoby na krmivo a vodu by mali byť dizajnované tak, aby zabezpečili bezpečný, neobmedzený prístup rôznych fenotypov (napr. brachycefalických psov a mačiek). Bojazlivé zvieratá, najmä (nie len) mačky, nemusia prijímať krmivo, ak nemajú možnosť sa počas jeho príjmu schovať, alebo sa aspoň cítiť skryté.
- Miesta na kŕmenie a príjem vody/tekutín by mali byť oddelené od miest na odpočinok a toaletu.
- Nevýživové krmivo – využívanie maškŕt, napr. počas vyšetrenia: zvážte potreby majiteľa a zvieraťa, okolnosti kŕmenia. Pri používaní maškŕt na pracovisku berte do úvahy kalorický príjem keď zvažujete poradenstvo v oblasti dietetických potrieb/príjmu kalórií. Nádoby na krmivo, vodu a ostatné pitné tekutiny musia byť po použití vždy vyčistené.
- Výživa hospitalizovaného pacienta musí byť prispôsobená jeho druhu, plemenu, ochoreniu a schopnosti prijímať krmivo.

Realizácia na vašom pracovisku: (čo robiť a čo nie)

- Čistú pitnú vodu majte dostupnú všade, vrátane čakárne. Na zastavenia prenosu ochorení je vhodné používať automat alebo samostatné fľaše na vodu/tekutiny a individuálne misky na vodu.
- Na podporu pozitívnych skúseností a redukciu stresu sa vo vyšetrovacích miestnostiach a iných vhodných lokalitách často využívajú maškrty. Ich použitie musí byť povolené majiteľom (t.j. získať informácie týkajúce sa dietetických problémov alebo alergií, kultúrne potreby) a musia byť vhodné pre daný druh/jedinca. Ak je zviera na diéte, zvážte kalorický príjem pri ich použití. Majitelia zvierat môžu poskytnúť informácie týkajúce sa preferovaného druhu maškŕt, je potrebné ich podporiť, aby si doniesli vlastné maškrty so sebou.
- Buďte pripravení na konzultácii týkajúcu sa výživy, ak je k vám prezentované zviera v nevhodnej telesnej/svalovej kondícii (s nadváhou/podvyživené), aj v prípade ak pre majiteľa stav zvieraťa nepredstavuje problém. Obezita nie je len zdravotným alebo welfare problémom, ale aj potencionálnym etickým problémom, o ktorý rozoberieme v Kapitole 4.

- Ak je to možné, mali by byť u všetkých hospitalizovaných zvierat miesta vyhradené na jedenie a pitie oddelené od miest na odpočinok a toaletu. Zvieratá s pohybovými problémami môžu mať misky na krmivo a vodu umiestnené v blízkosti miest na odpočinok (pozri obrázok 11).
- Hospitalizované zvieratá je nutné kŕmiť diétami, ktoré im poskytnú všetky nutričné potreby. Ak je diéta z lekárskeho hľadiska vhodná, môže majiteľ poskytnúť zvieraťu jeho obvyklé krmivo, aby sa predišlo náhlym dietetickým zmenám.
- U zvierat je pred chirurgickým zákrokom indikovaná hladovka. Aj keď môže hladovka trvať až 12h, skŕmenie polovičnej dávky najneskôr 3 hodiny pred uvedením do anestézie signifikantne znižuje výskyt gastrointestinálneho refluxu počas operácie (Savva, Raptopoulos a Rallis, 2016). Každý veterinárny lekár si môže protokol upraviť podľa svojich predstáv a potrieb, napr. v prípade nutnosti podania medikácie alebo inzulínu.

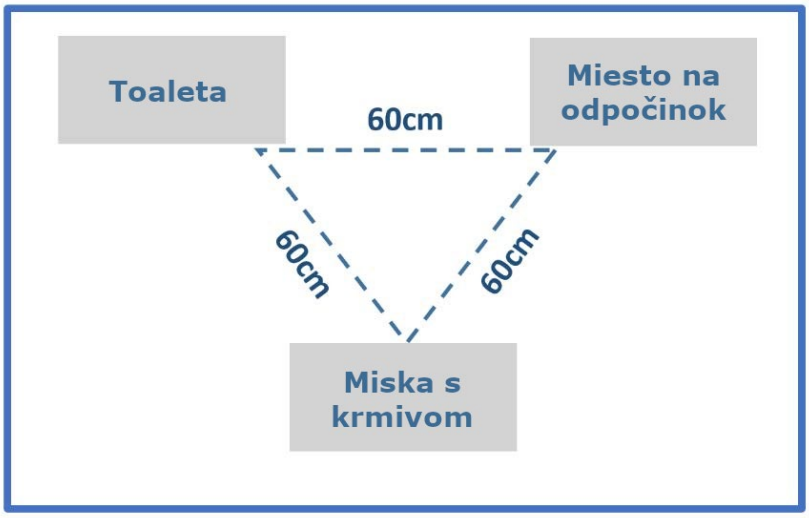

Obrázok 11:Minimálna odporúčaná vzdialenosť medzi toaletou, miestom na odpočinok a miskou na krmivo pre mačky v hospitalizačných boxoch. Adaptované zo Zásad štandardnej starostlivosti o zvieratá v útulkoch (Guideline for Standards of Care in Animal Shelters (Attar a kol., 2013))

- Nepoužívajte exspirované, pokazené alebo kontaminované krmivo/vodu. Exspirované, pokazené alebo kontaminované krmivo hneď vyhoďte, aby ste predišli jeho náhodnému použitiu. Krmivo by nemalo zostávať v miskách, jeho výmena by mala byť pravidelná/primeraná situácii, aby sa zabránilo skazeniu.
- Buďte si vedomí kultúrnych odlišností. Niektoré krmivá a/alebo spôsoby ich prípravy nemusia byť pre majiteľov akceptovateľné z kultúrnych, náboženských alebo osobných dôvodov.
- Celosvetová nutričná komisia WSAVA disponuje klinicky orientovanými pomôckami a rôznymi zdrojmi, ktoré praktikom poskytujú informácie o bežných nutričných potrebách psov a mačiek (WSAVA, 2011).

4. Potreba umiestnenia s alebo mimo ostatných zvierat

Z hľadiska veterinárneho pracoviska sú faktormi, ktoré je potrebné zvážiť, druhovo špecifická ekológia, separácia predátorských druhov a druhov, ktoré predstavujú korisť, a to ako u ambulantných, tak aj u hospitalizovaných pacientov (aj dlhodobo). Hospitalizovaní pacienti väčšinou zostávajú dlhší čas, preto je potrebné kvôli ich welfare urobiť potrebné opatrenia. Monitorované musia byť takisto aj interakcie medzi ľuďmi a zvieratami, aby sa minimalizovali akékoľvek negatívne interakcie a podporoval pozitívny vzťah medzi pacientmi a personálom.

Odporúčania WSAVA:

- Mačky by mali byť držané čo najďalej od psov a iných zvierat, a to od začiatku až po koniec návštevy veterinárneho lekára. Ideálne by mali mačky mať čakáreň, vyšetrovacie/konzultačné miestnosti a ostatné nemocničné priestory oddelené od psov a iných zvierat. Separácia by mala zahŕňať vizuálne, sluchové, čuchové a hmatové faktory.
- Zvážte použitie syntetických feromónových analógov a iných upokojujúcich prostriedkov.
- Zhodnoťte mieru kontaktu veterinárneho lekára so zvieraťom presahujúcu minimálne potrebný kontakt na terapiu/toaletu/kŕmenie a pod.. Zhodnoťte, či má dané zviera rado kontakt s (neznámym) človekom.

- Vyhnite sa vnútrodruhovej a medzidruhovej agresivite. Poučte personál, klientov, deti a pod. ako sa vyhnúť pohryzeniu psa alebo pohryzeniu/poškrabaniu mačky. Personál musí byť školený, aby pochopil varovné signály a vyhol sa eskalácii agresivity. Používajte vzdelávacie/varovné plagáty. Vyhnite sa potencionálnemu konfliktu (napr. v čakárni) oddelením vystresovaných a bojazlivých zvierat.
- Uvedomte si, že zvieratá si nepríjemné/príjemné udalosti spájajú so špecifickými ľuďmi. U každého člena personálu starajúceho sa o hospitalizované zviera podporujte pozitívne a vyhýbajte sa negatívnemu vnímaniu prítomnosti člena personálu.
- Prítomnosť majiteľa počas úkonov (vrátane eutanázie) – zhodnoťte, či je to pre majiteľa a zviera vhodné.
    - Je známe, že niektoré zvieratá sú pokojnejšie, ak sú fixované majiteľom alebo v jeho prítomnosti, preto ak je riziko akceptovateľné pre všetky zúčastnené strany, môže byť tento spôsob najmenej stresujúcim pri niektorých úkonoch ako je napríklad klinické vyšetrenie alebo odber krvi.
    - Niektoré zvieratá, naopak, sú v prítomnosti majiteľa viacej nedisciplinované alebo ochranárske, prípadne ich majitelia nie sú schopní adekvátne a bezpečne fixovať. V takýchto prípadoch je bezpečnejšie a humánnejšie pre pacienta vykonávať úkony bez prítomnosti majiteľa. Táto situácia má často tendenciu stať sa vzdelávacím a vyjednávacím momentom.
    - Eutanázia s účasťou majiteľa a zvyšku rodiny si vyžaduje diskusiu vopred o tom, čo v jej priebehu očakávať a čo je v najlepšom záujme pacienta, majiteľa, rodiny a personálu.
    - Náročnejšie medicínske, chirurgické a dentálne zákroky si zvyčajne vyžadujú anestéziu, preto zvyčajne neexistujú welfare príčiny aby bol majiteľ prítomný. Prítomnosť majiteľa môže navyše ovplyvniť efektivitu a sústredenie personálu a lekára, čo sú dôležité faktory úspešného výsledku (a v konečnom dôsledku aj welfare) úkonu na zvierati.

Realizácia na vašom pracovisku: (čo robiť a čo nie)

- Niektorí zvierací spoločníci si môžu navzájom poskytnúť sociálnu/emocionálnu podporu počas hospitalizácie/pobytu v hoteli ak sú umiestnení spolu.
- Niektorí pacienti sú navyknutí na silnejšiu fixáciu/manipuláciu a môže im prospievať extenzivnejšia interakcia s personálom.
- Hospitalizovaní pacienti majú úžitok z pravidelných návštev majiteľa/opatrovníka. Kontakt so známou osobou môže znížiť pocit izolácie, podporuje zapojenie sa do interakcie s okolím a zlepšuje všeobecné správanie. Zvieratá môžu byť ochotnejšie na manipuláciu a inapetentné zvieratá možno podporiť v jedení. Prínosy návštevy by sa mali vyhodnocovať a kontrolovať u každého individuálne. Aj keď môže byť výledkom návštevy majiteľa pozitívne zmeny welfare, u niektorých zvierat môže takisto zvýšiť tieseň a úzkosť spojenú so separáciou po návšteve majiteľa.
- Na druhú stranu, niektorí pacienti môžu profitovať z väčšej izolácie a minimalizácie vizuálnych a sluchových podnetov.
- **Všetky zvieratá majú úžitok z dobrej starostlivosti**; nadmerný alebo nepotrebný kontakt s plachými, veľmi bojazlivými zvieratami, alebo so zvieratami nezvyknutými na kontakt s ľuďmi, však môže byť stresujúci a mali by sme sa mu čo najviac vyhýbať.
- Na všetky priestory veterinárnej kliniky sa snažte pozerať z hľadiska zvieraťa (JMICAWE, 2015).

5. Potreba schopnosti prejaviť svoje prirodzené správanie

Zvieratá musia mať možnosť prejaviť prirodzené alebo druhovo typické správanie, ktoré nie je v rozpore s návštevou veterinárneho lekára. Chovateľské postupy a environmentálne opatrenia by sa mali plánovať tak, aby umožňovali prirodzené a behaviorálne potreby zvierat. Dodržiavať by sa mali aj chovateľské postupy a obohatenia prostredia, aby sa podporovalo druhovo špecifické správanie a predišlo sa behaviorálnej frustrácii.

Je možné, že sa nevyhnete tomu, že zviera vstupujúce, vyšetrované alebo liečené na veterinárnom pracovisku prejaví rôzne formy neštandardného správania. Návšteva veterinárneho lekára je obvykle stresujúca a samotné zariadenie má obvykle veľmi ďaleko do domáceho prostredia zvieraťa. Na zníženie stresu z návštevy a potencionálneho nežiaduceho správania by sme mali zvážiť minimalizáciu faktorov, ktoré by mohli byť ovplyvnené pachmi, zvukmi/hlukom, svetlom, dispozíciou pracoviska/rozmiestnením pacientov a terapeutických protokolov vrátane fixácie a chirurgických úkonov.

Odporúčania WSAVA:

- Mačky sa cítia bezpečnejšie na vyvýšených plochách a oceňujú možnosť skryť sa (pozri obrázok 10). Mačky takisto potrebujú škrabať. Klietky by mali byť vybavené tak, aby umožňovali toto prirodzené, druhu špecifické správanie.
- Ak psy a mačky pravdepodobne zostanú hospitalizované na klinike dlhšie, mali by sme zvažovať obohatenie ich prostredia.
- Ak to zdravotný stav zvierat dovoľuje, je pre všetky zvieratá dôležitý pohyb. Ak je to pre nich vhodné, poskytnite im možnosť pohybu v bezpečnom a uzavretom priestore.
- Zvieratá komunikujú prostredníctvom pachov, preto môžu zanechať značky/pachy ako napríklad stresové feromóny, ktoré by mohli spôsobiť stres iným zvieratám. Priestory by preto mali byť vyčistené rýchlo a dôkladne, zvážte aj použitie syntetických feromónových analógov.
- Snažte sa vytvoriť prostredie, v ktorom môže zvierat odpočívať nerušene vždy keď chce. Veľmi mladé, staré, a choré zvieratá môžu mať potrebu odpočívať viacej.

Realizácia na vašom pracovisku: (čo robiť a čo nie)

- Uloženie obyčajnej krabice do boxu pre mačky im umožňuje usadiť sa na vyvýšené miesto, alebo v prípade potreby aj možnosť skryť sa. Škrabadlá z kartónu je možné si vyrobiť aj doma, takže nie sú nákladné a ľahko sa umiestňujú do boxov pre mačky.
- Psom môžeme poskytnúť hračky a deky.
- Čistenie a kŕmenie by malo byť predvídateľnou praxou pre zvieratá. Ak je to možné, tak zviera by mal kŕmiť a komunikovať s ním vždy rovnaký člen personálu, aby sa podporila asociácia príjemných situácii so špecifickou osobou. Člen personálu, ktorý poskytuje starostlivosť alebo terapeutický úkon, ktorý z hľadiska zvierať nemusí byť príjemný, by nemal byť primárnou osobou poskytujúcou zvieraťu komfort/jedlo a pod.
- Zvážte obohatenie prostredia a podporu hravého správania. Zvieratám možno poskytnúť deky a hračky, čas na hru pod dohľadom a kŕmne hlavolamy (Lloyd, 2017).
- Lacné, kŕmenie obohacujúce hračky pre mačky a psy možno vyrobiť z kartónových zvyškov z toaletného papiera, kedy rolku naplníme granulami a konce rolky zohneme dovnútra. U psov možno na podporu prirodzeného správania použiť hračky (napr. KONG™ naplnený krmivom, „ňuchacie“ rohožky a pod.).
- Doprajte zvieratám čas na adaptáciu a prieskum.

Potreby welfare počas jednotlivých fáz návštevy veterinárneho lekára

- Pred príchodom:
  - Štandardný protokol odporúčaní pre veterinárne pracoviská na čo najlepšiu prípravu na návštevu zvieraťa založený na individuálnej úrovni stresu:
    - Tréning fixácie a privykanie na klietky, prepravky a spôsoby transportu.
    - Preprava a prepravky – použitie vodných klietok alebo prepraviek, vyhnite sa prepravnému stresu/tiesni (extrémne teploty, hluk atď.). Použite známe hračky a maškrty na redukciu stresu z úzkosti.
    - Preventívne použitie anxiolytík alebo bylinných upokojujúcich produktov u úzkostných alebo nespolupracujúcich zvierat.
    - Sedácia pred návštevou sa **neodporúča**.
    - Zistiť problémy s chovaní zvieraťa už pri telefonickom alebo digitálnom objednávaní na termín (a znovu pri príchode).
    - Odporúčania pre majiteľov v písomnej forme alebo online poskytnuté ešte pred návštevou alebo vyšetrením.
- Čakáreň/prijímacia miestnosť:
  - Ideálne oddeliť psov od mačiek a iných druhov.
  - Zaistenie upokojujúceho prostredia: sedenie, upokojujúca hudba, tlmenie zvukov z ostatných priestorov nemocnice, kontrola pachov a hygieny, domácke usporiadanie, svetlo, ktoré možno tlmiť, dobrá ventilácia, čistiteľná ale nešmykľavá podlaha.
  - Personál trénovaný na stanovenie úrovne stresu/tiesne pri príchode. Skoré rozpoznanie stresu/tiesne umožňuje skorý zásah.
  - Zvieratá s infekčným ochorením oddelené alebo umiestnené inde než ostatné zvieratá, až kým nie je k dispozícii vhodná miestnosť.
- Konzultačná alebo vyšetrovacia miestnosť:

    - Ideálne miestnosti určené zvlášť pre mačky a pre psov
    - Vybavenie: svetlo, ktoré možno tlmiť, upokojujúca hudba, relaxačné farby, bez pachov, čisté podlahy, tlmenie zvukov, adekvátna ventilácia.
- Diagnostické úkony:
    - Po prvé, vykonávajte iba nutné úkony.
    - Adekvátne fixačné techniky, sedácia iba v prípade potreby kvôli bezpečnosti pacienta a personálu.
    - Kontinuálne vzdelávanie personálu v predošlej veci.
- Chirurgické a nechirurgické úkony:
    - Iba nutná terapia alebo chirurgický zákrok zo zdravotného hľadiska a bezpečnosti pacienta, tak ako už bolo spomenuté vyššie.
    - Použitie vhodnej a adekvátnej dostupnej anestézie a analgézie (pozri **Zásady tlmenia bolesti WSAVA**).
    - Pred a pooperačný/procedurálny monitoring bolesti, komfortu a hygieny.
- Hospitalizácia, koterce a umiestnenie:
    - Čistiteľné, zabezpečené a bezpečné boxy
    - Rutinná prehliadka priestoru zvieraťa, čistenie podstielky a pacienta.
    - Ak je to možné a vhodné, umožnite pacientovi postaviť sa a otočiť sa.
    - Pacienti by mali byť pravidelne venčení (psi).
    - Všetci pacienti potrebujú čistú podstielku, ktorá sa mení podľa potreby.
    - Ak je to druhu primerané, toaleta sa čistí a náplň mení minimálne raz denne.

Manipulácia a fixácia

Dostupných je veľa možností vzdelávania a zdrojov informácií vrátane:

- Techniky nízkostresovej manipulácie a online programy napr. Low Stress Handling®, Fear Free Pets (2018).
- **AAFP a ISFM zásady manipulácie priateľskej ku mačkám** (Rodan a kol., 2011)
- **AAFP a ISFM zásady zdravotnej starostlivosti priateľskej ku mačkám** (Carney a kol., 2012)

Vedenie zdravotných záznamov

Úplná zdravotná dokumentácia všetkých pacientov je vo veterinárnej praxi nevyhnutná. Záznamy o klinickom vyšetrení zvieraťa alebo o jeho iných vyšetreniach, terapii a odpovedi na ňu, či už negatívnej alebo pozitívnej, by mali byť úplne a presne zaznamenané v časovej postupnosti. Nevyhnutné sú takisto záznamy o reakciách zvieraťa pri manipulácii, aplikácii liečiv a hospitalizácii, ktoré poskytujú dostatočné a detailné informácie na zaistenie jeho následného sledovania, ako aj umožňujú iným lekárom prevziať prípad v prípade potreby.

Zdokumentované by mali byť aj všetky navrhované spôsoby terapie a informované súhlasy. Nie je to len z dôvodu naplnenia profesijných (a často aj zákonných) povinností, ale aj na demonštráciu, že za každých okolností zvažujete zdravie a potreby welfare všetkých veterinárnych pacientov.

Bezpečnosť a zdravie na pracovisku

Veterinárni lekári a veterinárne tímy sú na pracoviskách vystavení viacerým potencionálnym rizikám pre ich zdravie a bezpečnosť. Vo veterinárnych, ale aj iných zdravotníckych profesiách, existujú zdravotné riziká telesné (napr. radiačná expozícia, pošmyknutie sa, zakopnutia a pády), biologické (napr. zoonotické a infekčné ochorenia), odpady a chemické riziká (napr. napr. cytotoxický a farmaceutický odpad, ostré predmety) (AVMA, 2018; WSHC, 2015). Do úvahy je potrebné brať aj mentálne zdravie a bezpečnosť.

Veterinárni lekári spoločenských zvierat a ich veterinárny personál majú navyše vo svojej profesii ďalšie jedinečné riziká pre ich zdravie a bezpečnosť. Z hľadiska welfare zvierat súvisí pracovné riziko pre zdravie a bezpečnosť najmä s manipuláciou a fixáciou zvierat z dôvodu minimalizácie poranenia fixujúcej osoby (osôb) a zvieraťa. Najčastejšími poraneniami veterinárnych pracovníkov v Spojených štátoch boli pohryzenia a poškrabania (Gibbins a MacMahon, 2015; AVMA PLIT, 2017), zatiaľ čo v Singapure boli najčastejšie hlásené poranenia spôsobené priamo veterinárnym pacientom a nepriamo spôsobené manipuláciou, napr. dvíhaním a prenosom (WSHC, 2011).

Stresované zvieratá alebo zvieratá trpiace bolesťou môžu predstavovať riziko samé pre seba a pre okolostojacich ľudí, veterinárny personál, majiteľov a náhodných okolostojacich. Dôležité je tieto riziká správne manažovať a vytvoriť bezpečné pracovné prostredie. Ak vyšetrujete zviera na zemi, napríklad veľkého psa, uistite sa, že máte dostatok priestoru a šikovnosti na to, aby ste sa v prípade potreby dostali z dosahu zvieraťa. Hneď ako je to potrebné využite jemné manipulačné techniky spolu s farmaceutickou intervenciou (anxiolytiká, sedatíva, analgetiká).

Kontrolný zoznam

- ✓ Ste vy a váš veterinárny personál oboznámení a zdravotných benefitoch pre vašich pacientov pri použití protokolov redukujúcich bolesť a utrpenie, strach a úzkosť?
- ✓ Využíva vaše pracovisko globálne zásady tlmenia bolesti vytvorené celosvetovou komisiou WSAVA pre bolesť?
- ✓ Sú na vašom pracovisku bežne využívané stupnice hodnotenia bolesti?
- ✓ Využívate bežne prostriedky na hodnotenie výživy odporúčané celosvetovou komisiou WSAVA pre výživu?
- ✓ Uvedomil si váš tím nutnosť zlepšiť pracovisko tak, aby sa redukovala konfrontácia medzi zvieratami a stres, a boli v tomto ohľade urobené potrebné opatrenia?
- ✓ Prehodnocujete pravidelne techniky bezpečnej a náležitej manipulácie z pacientami?

Referencie

Animal Welfare Act 2006. [online] dostupné na: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/45/contents [navštívené 8 Júna. 2018].

Attard E, Duncan K, Firmage T, Flemming S, Mullaly K, Pryor P, Smrdelj M, Cartwright B, Rastogi T. (2013). *Canadian standards of care in animal shelters: supporting ASV guidelines*. Canada: Canadian Advisory Council on National Shelter Standards. 2013.

AVMA (2018). [online] dostupné na: https://www.avma.org/KB/Resources/Reference/Pages/Workplace-Hazard-Communications.aspx navštívené 26 Júna. 2018].

AVMA PLIT (2017). *Professional Liability Claims | AVMA PLIT*. [online] dostupné na: http://www.avmaplit.com/plclaims/ [navštívené 26 Júna. 2018].

Brondani, J., Mama, K., Luna, S., Wright, B., Niyom, S., Ambrosio, J., Vogel, P. and Padovani, C. (2013). Validation of the English version of the UNESP-Botucatu multidimensional composite pain scale for assessing postoperative pain in cats. *BMC Veterinary Research*, 9(1), p.143; https://doi.org/10.1186/1746-6148-9-143

Calvo, G., Holden, E., Reid, J., Scott, E., Firth, A., Bell, A., Robertson, S. and Nolan, A. (2014). Development of a behaviour-based measurement tool with defined intervention level for assessing acute pain in cats. *Journal of Small Animal Practice*, 55(12), pp.622-629.

Carney, H., Little, S., Brownlee-Tomasso, D., Harvey, A., Mattox, E., Robertson, S., Rucinsky, R. and Manley, D. (2012). AAFP and ISFM Feline-Friendly Nursing Care Guidelines. *Journal of Feline Medicine and Surgery*, 14(5), pp.337-349.

DVM360 (2007). *Sample Euthanasia Protocol*. [online] DVM360. dostupné na: http://veterinaryteam.dvm360.com/euthanasia-protocol [navštívené 9 Júna. 2018].

Ellis, S., Rodan, I., Carney, H., Heath, S., Rochlitz, I., Shearburn, L., Sundahl, E. and Westropp, J. (2013). AAFP and ISFM Feline Environmental Needs Guidelines. *Journal of Feline Medicine and Surgery*, 15(3), pp.219-230.

Fear Free Pets (2018). *Veterinary Professionals | Fear Free Pets*. [online] dostupné na: https://fearfreepets.com/veterinary-professionals/ [navštívené 11 Júla. 2018].

Gibbins, J. and MacMahon, K. (2015). Workplace Safety and Health for the Veterinary Health Care Team. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 45(2), pp.409-426.

Hielm-Björkman, A., Rita, H. and Tulamo, R. (2009). Psychometric testing of the Helsinki chronic pain index by completion of a questionnaire in Finnish by owners of dogs with chronic signs of pain caused by osteoarthritis. *American Journal of Veterinary Research*, 70(6), pp.727-734.

International Association for the Study of Pain (2018). *IASP Terminology - IASP*. [online] IASP-pain.org, dostupné na: https://www.iasp-pain.org/Education/Content.aspx?ItemNumber=1698 [navštívené 8 Júna. 2018].

JMICAWE (Jeanne Marchig International Centre for Animal Welfare Education) (2015). *A Dog's Perspective*. [video] dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=epjk32NcrIM [navštívené 19 Júna 2018].

Lloyd, J. (2017). Minimising Stress for Patients in the Veterinary Hospital: Why It Is Important and What Can Be Done about It. *Veterinary Sciences*, 4(4), p.22.

Lowstresshandling.com. (2018). *Low Stress Handling® University – The Legacy of Dr Sophia Yin*. [online] dostupné na: https://lowstresshandling.com/ [navštívené 28 Júna. 2018].

Mich, P., Hellyer, P., Kogan, L. and Schoenfeld-Tacher, R. (2010). Effects of a Pilot Training Program on Veterinary Students' Pain Knowledge, Attitude, and Assessment Skills. *Journal of Veterinary Medical Education*, 37(4), pp.358-368.
NZVA (2018). *Sentience - New Zealand Veterinary Association*. [online] Nzva.org.nz. dostupné na: http://www.nzva.org.nz/page/positionsentience/Sentience.htm [navštívené 8 Júna. 2018].
Oregon State University (2011). *Euthanasia protocol*. [online] OSU. dostupné na: http://128.193.215.68:12469/vth-policies/VTH/SA/AAHA%20Standards/PC59-Euthanasiaprotocol.pdf [navštívené 9 Júna. 2018].
Pasternak, T. and Merigan, W. (1980). Movement detection by cats: Invariance with direction and target configuration. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 94(5), pp.943-952.
PennCHART (2013). *Canine Brief Pain Inventory (Canine BPI*). [ekniha] Philadelphia: University of Pennsylvania. dostupné na: http://www.vet.upenn.edu/research/clinical-trials/vcic/pennchart/cbpitool [navštívené 11 Júna. 2018].
Reid J., Nolan A., Hughes J., Lascelles D., Pawson P. and Scott E. (2007). Development of the shortform Glasgow Composite Measure Pain Scale (CMPS-SF) and derivation of an analgesic intervention score. *Animal Welfare* 2007, 16(S): 97-104
Rivard, G. (2014). *Dog Bite Prevention Strategy*. [Mobilná aplikácia] Quebec: Animal Connected Inc. dostupné na: https://dog-bite-prevention-strategy-ios.soft112.com/modaldownload.html a https://play.google.com/store/apps/details?id=com.animalconnected.dogbite
Rodan, I., Sundahl, E., Carney, H., Gagnon, A., Heath, S., Landsberg, G., Seksel, K. and Yin, S. (2011). AAFP and ISFM Feline-Friendly Handling Guidelines. *Journal of Feline Medicine and Surgery*, 13(5), pp.364-375.
Savvas, I., Raptopoulos, D. and Rallis, T. (2016). A “Light Meal” Three Hours Preoperatively Decreases the Incidence of Gastro-Esophageal Reflux in Dogs. *Journal of the American Animal Hospital Association*, 52(6), pp.357-363.
Shearer P, Mus C, Mgt G. (2010*) Literature review: canine, feline and human overweight and obesity.* Banfield Applied Research and Knowledge Team.
VASG.org. (2006). [online] dostupné na: http://www.vasg.org/pdfs/CSU_Acute_Pain_Scale_Kitten.pdf [navštívené 25 Júna. 2018].
WSAVA (2011). *Global Nutrition Guidelines | WSAVA Global Veterinary Community*. [online] WSAVA.org. dostupné na: http://www.wsava.org/Guidelines/Global-Nutrition-Guidelines [navštívené 8 Júna. 2018].
WSAVA (2014). *Guidelines for Recognition, Assessment and Treatment of Pain.* [ekniha] dostupné na: http://www.wsava.org/WSAVA/media/PDF_old/jsap_0.pdf
WSAVA (2014). *Global Pain Council Guidelines | WSAVA Global Veterinary Community.* [online] Wsava.org. dostupné na: http://www.wsava.org/Guidelines/Global-Pain-Council-Guidelines [navštívené 30 Júna. 2018].
WSAVA (2014). *WSAVA Veterinary Oath*. [online] dostupné na: http:/www.wsava.org/WSAVA/media/PDF_old/WSAVA-Veterinary-Oath.pdf [navštívené 8 Júna 2018].
WSAVA (2015). *Glasgow Feline Composite Measure Pain Scale: CMPS - Feline* [ekniha] http://www.wsava.org/WSAVA/media/PDF_old/Feline-CMPS-SF_0.pdf
WSAVA (2018). *WSAVA Global Nutrition Committee FAQs and Nutrition Myths***.** [ekniha] dostupné na: http://www.wsava.org/WSAVA/media/Documents/Committee%20Resources/Global%20Nutrition%20Committee/GNC-FAQs-and-Myths_1.pdf
WSCH Singapore (2011). *Workplace Safety and Health Checklist for Veterinary Clinics*. Workplace Safety and Health Council Singapore.
WSHC Singapore (2015). *Workplace Safety and Health Guidelines Healthcare* [online] dostupné na: https://www.wshc.sg/files/wshc/upload/infostop/attachments/2014/IS2014011300771/WSH_Healthcare_Guidelines.pdf Workplace Safety and Health Council Singapore. [navštívené 8 Júna. 2018]

Kapitola 4: Etické otázky a morálne problémy

Odporúčania

Na potvrdenie našich záväzkov na čo najvyšší štandard welfare zvierat vyzýva WSAVA všetky veterinárne asociácie na podporu a všetkých veterinárov na propagáciu:

1. Tvorby národných alebo regionálnych deklarácií zdôrazňujúcich záväzok na welfare zvierat a potrebu profesijného etického správania sa ako súčasť udeľovania veterinárnej licencie.
2. Inkorporáciu vzdelávania veterinárneho etického rozhodovacieho procesu ako súčasť veterinárneho vzdelávania a profesionálneho rozvoja.
3. Reguláciu neetických veterinárnych úkonov, ktoré predstavujú pre welfare zvierat neopodstatnené riziko.

Etika

Etika sa zaoberá činnosťou ľudí a hodnotami, ktoré túto činnosť podnecujú. Existujú rôzne druhy etiky, ktoré môžu ovplyvniť každodenný život veterinárneho lekára. Profesionálna etika určuje, ako by sa mal veterinárny lekár správať a čo by mal robiť aby udržal reputáciu celej profesie. Sociálna etika je súbor obvykle nepísaných pravidiel, ktoré určujú správanie sa ľudí, ktoré umožňuje aby žili spolu ako komunita. Etika zvierat odzrkadľuje vzťah človek - zviera, ako ľudia vidia využívanie zvierat, čím ovplyvňuje ľudskú činnosť a správanie ľudí voči zvieratám.

Personálna etika môže byť rozdielna medzi jednotlivcami, ovplyvnená býva viacerými faktormi. Etika sa líši v závislosti od kategórie alebo využitia zvieraťa z hľadiska jeho úlohy ako škodcu, spoločenského zvieraťa alebo hospodárskeho zvieraťa (Taylor a Signal, 2009). Prístup ľudí ku zvieratám je takisto ovplyvnený fylogenetickým odstupom, estetikou a zraniteľnosťou (Serpell, 2004).

Rozdiely v tom, ako ľudia nazerajú na morálnu hodnotu zvierat, budú mať za následok rôzne pohľady na to, ako by mali ľudia so zvieratami zaobchádzať. Tieto rozdiely niekedy vyúsťujú do rozporuplných úsudkov o tom, ako by sa ľudia mali o zvieratá starať a aktuálnych potrebách zvieraťa, pričom záujmy zainteresovaných ľudí môžu viesť ku etickým dilemám.*

*Oficiálne je etická dilema ako koncept vyhradený pre neriešiteľný problém. V bežnom používaní je však tento termín často používaný aj ako odkaz na etické otázky a morálne problémy.

Welfare zvierat a etika zvierat

Welfare zvierat sa zaoberá skúsenosťami akéhokoľvek zvieraťa, vrátane jeho telesného a mentálneho stavu. Welfare zvierat ako vedný odbor využíva rôzne kvantitatívne metodiky na stanovenie vplyvu ľudskej činnosti na welfare zvierat v našej starostlivosti. Napríklad, môžeme analyzovať prejavené správanie zvieraťa alebo stanoviť koncentráciu stresových hormónov. Welfare zvierat však iba poskytuje informácie o fyziologických a behaviorálnych reakciách akéhokoľvek konkrétneho zvieraťa za individuálnych a jedinečných okolností. Neposkytuje návod na to, prečo by sme sa o zviera mali starať určitým spôsobom. Na otázku „prečo“ dáva odpoveď etika zvierat, čo je filozofický odbor zaoberajúci sa tým, ako by sme sa mali starať o a liečiť zvieratá – osobne, profesionálne a spoločensky.

Teórie etiky zvierat

Poznáme štyri skupiny etických teórií vzťahujúcich sa na spoločenské zvieratá (Sandøe, 2016):

a. **Kontraktačná**
   Základným konceptom kontraktačného pohľadu je, že jedinec vstúpi do komunity na základe vzájomných dohôd alebo zmlúv medzi sebou. Keďže zvieratá nemôžu ani pochopiť a ani uvažovať, nemôžu vstúpiť do zmluvných dohôd. Preto nemajú ľudia žiadne morálne záväzky voči zvieratám a môžu s nimi zaobchádzať v najlepšom záujme ľudí.

Zvieratá však môžu mať význam nepriamo z hľadiska toho, že sa ľudia o nich starajú (Sandøe a kol., 2016). Napríklad, o zvieratá je postarané dostatočne na to, aby si udržali svoj stav a tým poskytli úžitok na splnenie zmluvných záväzkov voči iným ľuďom.

b. Utilitárna

Utilitárny pohľad sa prejavuje následkami činov. Utilitarista si uvedomuje, že si zvieratá zaslúžia morálne uznanie a usiluje sa o maximalizáciu ich celkového využitia alebo welfare všetkých zúčastnených vnímajúcich bytostí (Sandøe a kol., 2016). Vnímajúcimi bytosťami môžu byť aj ľudia aj zvieratá.

Preto, keď zdôvodňujeme využitie alebo zaobchádzanie so zvieratami v ľudský prospech, musia sa zvažovať aj následky na welfare zvierat.

c. Práva zvierat

Človek s názorom, že aj zvieratá majú práva verí, že zvieratá majú vlastnú základnú hodnotu a tým pádom majú aj práva, ktoré musia byť chránené (Palmer a Sandøe, 2011). Rozhodnutia vzťahujúce sa na činy ľudí sú založené skôr na priamych záväzkoch voči zvieratám, než na následkoch týchto činov.

Najzákladnejším takýmto právom je nutnosť rešpektovania ich hodnoty. Toto sa často dosahuje z hľadiska práva na život a slobodu. V tejto teórii sú hlavným predmetom práva jednotlivého zvieraťa a nie populácie zvierat ako celku.

d. Vzťahová

Vzťahová teória zvažuje vzťah ľudí ku zvieratám ako centrálny bod etických rozhodnutí. Čím silnejšia je väzba človek - zviera, tým závislejšie je zviera na starostlivosti ľudí, respektíve čím bližší je vzťah medzi ľuďmi a zvieraťom, tým viac ľudí je viazaných sa o zviera starať (Animal Ethics Dilemma, 2018). Táto povinnosť voči zvieratám zahŕňa nielen jednotlivé zvieratá, ale aj skupiny zvierat.

Čo je morálny problém?

Etická dilema vzniká ak sú v konflikte dva alebo viacero etických princípov (Allen, 2012). Veterinárny lekár si nie je istý ďalším správnym postupom, pričom súčasne neexistuje spôsob ako uprednostniť jeden postup pred druhým (Ellen, 2012; Morgan and McDonald 2007; Mullan a Fawcett 2017). Pri **morálnom probléme** alebo **morálnom konflikte** je v rozpore vlastný morálny princíp veterinárneho lekára a profesionálne alebo spoločenské očakávania. Veterinárny lekár „pozná“ ďalší správny postup, nie je však schopný konať kvôli interným alebo externým obmedzeniam (Hamric a kol., 2006; Jameton 1984; Wilkinson 1987-1988). Morálny konflikt a etické dilemy môžu vyvolať „morálnu tieseň“, a ak sa neriešia, môžu viesť ku mentálnemu a emocionálnemu utrpeniu.

Prečo na tom záleží?

Súčasťou veterinárnej praxe nie je len vysoká úroveň personálnej a profesionálnej zodpovednosti, ale aj vystavenie požiadavkám a očakávaniam klientov, tiesni a smrti zvierat a žiaľu klientov. Tieto nároky a zodpovednosť môžu často obsahovať potenciál emocionálneho a morálneho stresu. Prieskum Spojeného kráľovstva z roku 2012 odhalil, že veterinárni lekári v Spojenom kráľovstve pravidelne čelia stresujúcim etickým dilemám (Batchelor a McKeegan, 2011), pričom väčšina respondentov (57%) uviedla, že čelia 1-2 etickým dilemám za týždeň, a ďalších 34% uviedlo, že čelia 3-5 dilemám za týždeň. Medzi tieto náročné situácie zahrnuli vyžiadanú eutanáziu (eutanázia telesne a mentálne zdravého zvieraťa), obmedzené finančné možnosti klientov limitujúce terapiu, či ochota majiteľov pokračovať v terapii aj napriek zhoršeniu welfare zvieraťa.

Prístupy k morálnym problémom

1. <u>Prieskum:</u> identifikácia súvisiacich problémov

Súčasťou morálneho problému môže byť viacero sporných bodov. Dôležité je tieto sporné body identifikovať, aby sa riešenie či prístup k problému stal zreteľnejším.

a. Rozlíšenie medzi welfare zvierat a inými etickými problémami:

Etika a welfare zvierat sú úzko súvisiace, nie však navzájom zameniteľné koncepty, preto je dôležité rozlišovať medzi welfare zvieraťa a inými etickými otázkami. Otázky welfare zvierat začínajú uznaním

zvieraťa ako morálne dôležitého, odkazujú však na stav zvieraťa a jeho skúsenosti, ktoré môžu byť hodnotené vedeckými metódami. Otázky welfare zvierat by mali byť hodnotené jednak z bezprostredného časového hľadiska, ale do úvahy treba brať aj budúci vplyv rozhodnutí o činnosti či nečinnosti. Navyše, činy v súlade s vysokými morálnymi štandardami negarantujú vysokú úroveň welfare zvieraťa, dobré úmysly môžu mať zlé dopady na welfare zvieraťa. Napríklad, akýkoľvek chirurgický zákrok bude pravdepodobne bolestivý, preto je potrebné zvažovať riziká a prínosy zákroku pre zviera a pravdepodobný výsledok a úspešnosť takéhoto zákroku. Akákoľvek liečba alebo úkon, ktorého súčasťou sú behaviorálne reštrikcie alebo bolesť a/alebo úzkosť takisto negatívne ovplyvní welfare zvieraťa.

Rovnako môže ísť viac o etické otázky než welfare zvierat. Etické otázky takisto zahŕňajú činy a povinnosti zúčastnených ľudí. Čo môže jedna osoba považovať za správne, bude ovplyvnené jej morálnym presvedčením a kultúrnymi, náboženskými a spoločenskými vplyvmi (Serpell, 2004). Etickým problémom, ktorý je potrebné zvážiť, je aj povinnosť veterinárneho lekára nevystaviť majiteľov neprimeranému finančnému stresu a ponúknuť im rôzne finančne náročné terapeutické možnosti. Spolupráca majiteľa ovplyvňuje welfare zvieraťa, takže veterinár by nemal odporúčať komplexnú terapiu majiteľovi, ktorý už v minulosti preukázal nedostatočnú spoluprácu. Veterinárny lekár by takisto mal vziať do úvahy preferovaný terapeutický prístup majiteľa a to, či je pre majiteľa dôležitejšia kvalita alebo dĺžka života.

b. Identifikácia právnych problémov:
Identifikácia potenciálnych právnych problémov, ktoré by mohli v akejkoľvek veterinárnej praxi vzniknúť, je dôležitá. Veterinárny tím by mal poznať miestnu relevantnú legislatívu, ktorá by mohla zahŕňať aj ochranu zvierat alebo zákony na prevenciu týrania, zákony o welfare zvierat, verejnom zdravotníctve, povolení na chov/držbu zvierat a profesionálne regulácie. Viacerými veterinárnymi organizáciami, napr. FVE, AVMA a OIE, bola navyše uznaná profesijná etická povinnosť veterinárneho lekára zabezpečiť a chrániť welfare zvierat (AVMA, 2014).

2. <u>Analýza:</u> určenie záujmov zúčastnených strán

a. Identifikácia zúčastnených strán a ich povinností:
Každý etický alebo morálny problém na veterinárnom pracovisku zahŕňa v rámci rozhodovania o ďalšom postupe, ktorý sa týka zvieraťa, zváženie záujmov viac než len jednej strany. Priamo zúčastnenými stranami môžu byť: zviera samotné (váš pacient), veterinárny lekár (vy), majiteľ alebo opatrovateľ zvieraťa (váš klient) a veterinárne pracovisko (váš zamestnávateľ). Je preto dôležité identifikovať rôzne povinnosti týchto strán, kto robí konečné rozhodnutie a kto je zodpovedný za jeho vykonanie. Niektoré rozhodnutia môžu mať aj širší dopad na veterinárnu profesiu, verejnosť alebo populácie zvierat.

b. Identifikácia záujmov a hľadísk u každej zo strán
Akonáhle sú identifikované všetky zúčastnené strany, je u každej z nich dôležité pochopiť ich potreby a želania, ich motiváciu a faktory, ktoré môžu ovplyvniť ich rozhodnutie, a to vrátane finančných pomerov, schopnosti postarať sa alebo ich ochotu zachovať život. Pochopenie etických alebo morálnych názorov zúčastnených strán pomôže dosiahnuť rozhodnutie akceptovateľné pre všetkých. 4 etické teórie, popísané vyššie, vám môžu pomôcť pochopiť ako jednotlivec alebo spoločnosť vníma využitie zvierat.

3. <u>Vykonanie:</u> voľba ďalších krokov

a. Zoznam ďalších možných krokov
V prvom rade je dôležité určiť všetky možnosti, ktoré môžu viesť k vyriešeniu morálneho problému. Existovať môže viacero možností. Napríklad, v manažmente chorého alebo zraneného zvieraťa, rozhodnutím môže byť bezprostredný zásah akým je chirurgický zákrok alebo naopak konzervatívna terapia, referovanie pacienta inému veterinárnemu lekárovi, či poskytnutie iba paliatívnej terapie a úľavy od bolesti. Pri morálnych problémoch je jednou z možných volieb aj pasivita (neurobím nič).

b. Rozhodnutie o „najlepšie vyhovujúcej“ možnosti
Akonáhle sú súvisiace problémy identifikované a zohľadnené boli aj záujmy rôznych zúčastnených strán, je možné zúžiť a doladiť dostupné možnosti. Cieľom je nájsť ďalší vhodný postup, ktorý by bol akceptovateľný pre všetky zúčastnené strany. Výber by mal byť konzistentný s postojmi veterinárneho pracoviska. Rozhodnutie musí takisto zohľadniť schopnosti a možnosti veterinárneho lekára a pracoviska.

c. Manažment rozdielnych názorov
Niekedy sa zúčastnené strany nezhodnú. Je potrebné si uvedomiť, že majitelia spoločenských zvierat majú právo na vlastný názor a pohľad na vec, ktorý musíme rešpektovať, aj keď je v rozpore s osobným postojom veterinárneho lekára. Veterinárny lekár, alebo veterinárne pracovisko, má však právo slušne

odmietnuť poskytnutie požadovaných veterinárnych služieb. V niektorých prípadoch, keď je pravdepodobný zlý výsledok welfare zvieraťa, môže byť relevantná aj lokálna legislatíva týkajúca sa týrania zvierat. Takisto musíte zvážiť, že odmietnutie služieb, či „ničnerobenie“ sa takisto považuje za voľbu, ktorej možným následkom je ovplyvnenie welfare zvieraťa. Ak takýto postup zhoršuje welfare zvieraťa, musí sa veterinárny lekár uistiť, že budú nasledovať adekvátne kroky, ktoré tomu zabránia.

4. **<u>Doladenie:</u> Minimalizácia negatívneho dopadu rozhodnutia**
   a. **Zvažovanie vplyvu na welfare a redukcia negatívneho welfare**
      Akonáhle bol zvolený ďalší postup, je potrebné zvážiť jeho dopad na momentálne aj budúce welfare zvieraťa. Zvážte postup v krokoch, ktorými budete znižovať utrpenie a zvyšovať počet pozitívnych skúseností zvieraťa. Príkladom môže byť poskytnutie adekvátnej analgézie, ako prevencia a terapia bolesti všetkým zvieratám podstupujúcim chirurgický zákrok.

Časté morálne problémy vo veterinárnej praxi

Selektívne šľachtenie spoločenských zvierat

Selektívne šľachtenie psov a mačiek môže byť jednou z príčin signifikantných problémov s welfare, najmä selekcia kvôli extrémnym znakom, ktoré u niektorých plemien môžu viesť ku zdravotným problémom. Etické dilemy a morálne problémy sa môžu objaviť vtedy, keď je klinika požiadaná o pomoc pri terapii a chovateľstve týchto plemien.

Z utilitárneho hľadiska nemusí byť šľachtenie niektorých zvierat akceptovateľné kvôli riziku pre welfare jednotlivých zvierat. Keďže však ľudia obľubujú chovanie týchto spoločenských zvierat, môže byť selektívne šľachtenie kontrolované zmiernením extrémnych plemenných štandardov a uprednostňovaním selekcie na dobré zdravie a vhodnosti ako spoločenského zvieraťa.

Z hľadiska práva zvierat môže byť argumentom, že zviera má právo sa rozmnožovať prirodzene, bez zasahovania ľudí. Preto zasahovanie do tohto práva selektívnym šľachtením nemusí byť akceptovateľné.

Eutanázia

Eutanázia zvierat je pre veterinárneho lekára často etickou a morálnou otázkou. Etické problémy sprevádzajúce eutanáziu môžeme obvykle zaradiť do troch oblastí. Prvá, je eutanázia akceptovateľná? Druhá, ak je akceptovateľná, kedy je ten správny čas na eutanáziu? A tretia, aký spôsob eutanázie je najvhodnejší?

Eutanáziu zvierat možno vykonať z dôvodu úľavy od momentálneho utrpenia, alebo ako prevenciu budúceho utrpenia. Utrpenie zvieraťa, a tým aj dôvod na eutanáziu môžu spôsobiť ako telesné tak aj mentálne ochorenia. K utrpeniu zvieraťa a následnej eutanázii môže viesť aj nedostatok vhodných zdrojov spôsobujúcich neschopnosť zabezpečiť Päť potrieb welfare zvierat. Eutanázia zvierat môže byť požadovaná aj kvôli pohodliu ľudských opatrovateľov.

Okrem spoločenskej etiky určuje akceptáciu alebo jej odmietnutie aj osobný morálny postoj. To sa týka aj majiteľa zvieraťa aj veterinárneho lekára. Existujú ľudia, ktorí veria, že je morálne nesprávne kvôli akejkoľvek príčine odobrať život akémukoľvek zvieraťu (hľadisko práv zvierat). Táto viera je často spájaná s kultúrnymi alebo náboženskými normami, ktoré si vážia život.

Pre tých, ktorí eutanáziu akceptujú, existujú viaceré stupne prijateľnosti. Prijať eutanáziu zvieraťa, ktoré práve teraz zjavne telesne trpí, môže byť ľahšie. Vykonať eutanáziu zvieraťa, ktoré môže potencionálne trpieť v budúcnosti, ktoré trpí kvôli jeho mentálnemu ochoreniu, kvôli kontrole populácie či pohodliu majiteľa, však môže byť menej prijateľné. Aj keď zviera nemusí trpieť práve teraz, môže byť ohrozené jeho welfare v budúcnosti. Napríklad, zvieratá so zhoršujúcim sa ochorením alebo zdravotným stavom, zvieratá bez majiteľa žijúce v suboptimálnych podmienkach, zvieratá v útulkoch, alebo zvieratá, ktoré by mohol opustiť ich majiteľ. Britská veterinárna asociácia (BVA – British Veterinary Association, 2016) a Medzinárodný fond pre welfare zvierat (IFAW – International Fund for Animal Welfare, 2011) pripravili užitočné zásady, ktoré vám môžu pomôcť v rozhodovaní o eutanázii.

Akonáhle bola preukázaná potreba eutanázie, ďalším krokom je rozhodnutie, kedy ju vykonať. V tomto rozhodnutí môže pomôcť zhodnotenie welfare zvieraťa a kvality jeho života. Odkladanie eutanázie môže predlžovať utrpenie zvieraťa, čím sa zhoršuje welfare zvieraťa.

Dôležité je aj použitie vhodného spôsobu eutanázie, najmä v oblastiach, kde je obmedzený prístup k eutanázii vykonanej pomocou farmaceutík. Niektoré často používané chemické preparáty, napríklad magnézium sulfát (MgSO4), chlorid draselný (KCl), v skutočnosti spôsobujú bolestivú smrť a teda nie sú považované za humánne (ICAM Coalition, 2011; AVMA, 2013). Zásady eutanázie nájdete v **Zásadách eutanázie zvierat AVMA** (Leary a kol., 2013).

Kozmetické chirurgické zákroky

Kozmetické chirurgické zákroky, ako je kupirácia uší, skracovanie chvosta, odstraňovanie pazúrov či hlasiviek, sa obvykle robia z estetických príčin, na splnenie štandardov určitého plemena, alebo na zabezpečenie pohodlia majiteľa. Ojedinele ide o nevyhnutné zákroky kvôli terapii ochorenia.

Ak necháme bokom nutné terapeutické úkony, môžu tieto chirurgické zákroky zvýšiť pohodlie majiteľa do tej miery, že sa zníži riziko ich opustenia. Na druhú stranu sú však možnými rizikami pre zviera akútna a chronická bolestivosť, infekcia, diskomfort z chirurgického zákroku, ako aj obmedzenie schopnosti prejavovať prirodzené správanie, čo môže viesť k problémom, ako je napríklad frustrácia a agresivita. Napríklad, chvost je pre psov, z hľadiska komunikácie s inými psami, kľúčovou časťou tela, takže jeho odstránenie zvyšuje mieru nedorozumení (Mellor, 2018). Okrem toho, viacero týchto nechcených prejavov správania indikuje, že existuje problém s welfare, takže znemožnenie zvieraťu komunikovať jeho ťažkosti môže zhoršiť problém s welfare. Pri prejavoch prirodzeného správania, ako je u mačiek napríklad škrabanie, môže odstránenie pazúrov z dôvodu ochrany nábytku, vyústiť do chronickej bolesti a frustrácie, čo zase negatívne ovplyvní welfare. Väčšinu problematických prejavov správania možno vyriešiť tréningom, pomocou iných osôb alebo vzdelávaním majiteľov tak, aby mali rozumné očakávania týkajúce sa správania spoločenských zvierat. Problémy so správaním možno riešiť aj obozretným použitím medikamentov či vhodným manažmentom správania a prostredia.

Z utilitárneho hľadiska je častým argumentom nízky prínos týchto zákrokov pre zviera v porovnaní s rizikami, frustráciou a bolesťou, ktoré musia následne strpieť. Tento argument sa často používa aj ako odôvodnenie na zakázanie týchto zákrokov. Dokonca aj v krajinách, kde tieto zákroky nie sú ilegálne, ich z etických a welfare príčin veľa veterinárnych lekárov nebude robiť, pretože zvieraťu môžu viacej ublížiť ako prospieť.

Z hľadiska práv zvierat porušujú tieto chirurgické zákroky integritu tela zvieraťa, preto nie sú eticky akceptovateľné. Na druhú stranu, zo hľadiska vzťahového, môžu byť tieto chirurgické zákroky prijateľné, ak je majiteľ ochotný prevziať riziká zákroku, takže z dlhodobého horizontu to posilní jeho vzťah so zvieraťom a majiteľ je ochotný sa o zviera postarať. Kontraktačný pohľad takisto tieto zákroky akceptuje, keďže neporušujú ich morálne záväzky voči iným ľuďom. Tieto chirurgické zákroky sú pravdepodobne vykonávané preto, že veterinárny lekár zastáva kontraktačný etický postoj, viacej si vážiac jeho vzťah s klientom a klientove želania nadraďuje vplyvom na welfare zvieraťa.

Pokročilá veterinárna medicína

V ostatných rokoch došlo vo veterinárnej medicíne k výraznému pokroku, pričom sú teraz k dispozícii technológie a odborné poznatky, ktoré zachraňujú a predlžujú životy zvierat v ďaleko väčšej miere než doteraz. Etická dilema sa zaoberá rozhodnutím, či zviera liečiť a predĺžiť jeho život a vplyvom tohto rozhodnutia na kvalitu zvyšného života zvieraťa.

Ďalšou otázkou v napredovaní veterinárnej medicíny je využitie zvierat na transfúzie alebo darcovstvo orgánov. Darujúce zvieratá nemôžu poskytnúť súhlas, takže negatíva vyplývajúce z ich darcovstva je potrebné zvážiť oproti benefitom príjemcu. Ďalšími faktormi, ktoré sa týkajú darcov, je ich pôvod a dôsledky, ktoré na nich tento úkon bude mať.

Jednou z najkontroverznejších etických a morálnych otázok týkajúcich sa darcov, je využitie nevlastnených zvierat ako zdroja darovaných orgánov. Ak je osudom nevlastneného zvieraťa eutanázia, tak nedôjde ku zmene jeho statusu, či už bude darcom alebo nie (za predpokladu, že o jeho welfare je postarané, či už orgány daruje alebo nie). Ak by

výsledkom darovacieho programu mala byť adopcia donora, tak by jeho život mal byť zachovaný. Tieto zvieratá však nemôžu dať súhlas na darovanie, navyše môže počas darovania dôjsť ku významnej ujme, zatiaľ čo životy recipientov môžu byť predĺžené iba na krátky čas, pričom vôbec nie je isté, že sa zvýši aj kvalita ich života.

Utilitárny pohľad nazerá na negatíva a prínosy donora a recipienta a v akom bode prínosy pre jedno či obe zvieratá prevyšujú riziká spojené s podstúpenou procedúrou. Ak nie je predpoklad, že darovaný orgán nijakým významným spôsobom nepredĺži život recipienta, a kvalita jeho života nie je významne vyššia, tak toto prevyšuje cenu v zmysle chirurgického zákroku, rekonvalescencie a prípadnej straty života darcu.

Predĺženie života recipienta je v súlade s hľadiskom práv zvierat. Na druhú stranu však dochádza ku konfliktu pri použití zvieraťa ako darcu, pretože dochádza ku poškodeniu integrity tela, či dokonca môže dôjsť až k strate života.

Zo vzťahového hľadiska, by mal byť majiteľ príjemcu povinný poskytnúť terapiu, ktorá by mala optimalizovať kvalitu a kvantitu života príjemcu. Povinnosť voči darcovi však bude závisieť na ich vzťahu k nemu.

Dôvera klientov (lekárske tajomstvo)

Dôvera klientov (lekárske tajomstvo) je oblasť, ktorá pretína etické, morálne a právne oblasti. Vo väčšine prípadov má veterinárny lekár etickú povinnosť udržiavať presné a aktuálne zdravotné záznamy ich pacientov. Zaznamenané musia byť aj informácie klienta vzťahujúce sa k opatrovateľstvu predmetného zvieraťa, takéto informácie musia byť uchovávané pod prísnou ochranou a poskytnuté iným osobám iba so súhlasom klienta.

Ojedinele však môže byť veterinárne pracovisko a veterinárny lekár požiadané o porušenie tohto tajomstva v záujme welfare zvierat, welfare ľudí, či ochrany verejnosti. Napríklad v prípadoch podozrení z neadekvátnej terapie zvieraťa či nedbanlivosti, pri podozrení na domáce násilie alebo zneužívanie detí, alebo na zoonotické ochorenia predstavujúce riziko pre verejnosť.

Týranie zvierat, neadekvátna terapia a nedbanlivosť

Veterinárni lekári a veterinárne tímy sa, bohužiaľ, ojedinele stretnú aj s prípadmi, pri ktorých je podozrenie na týranie, neadekvátnu terapiu či nedbanlivosť pri starostlivosti o zviera.

Dôležité je aby veterinárne pracovisko bolo pripravené zvládnuť problémy welfare zvieraťa, ktoré je potrebné viacej prešetriť. Odporúča sa, aby každé pracovisko mala vypracované štandardy (SOP – standar operating procedures) zvládnutia a oznamovania prípadov s podozrením na týranie zvierat a presnú dokumentáciu veterinárnych nálezov. Každý zamestnanec veterinárneho pracoviska by mal mať tieto štandardy naučené, vrátane dobrej znalosti zákonov týkajúcich sa týrania a ochrany zvierat a pravidiel veterinárneho pracoviska týkajúcich sa oznamovania prípadov s podozrením na týranie. Malo by byť jasne dané, kedy sa prípad oznamuje. V závislosti od jurisdikcie môže existovať viacero úradov zodpovedných za vyšetrenie prípadov týrania, voľba závisí od okolností (napr. potenciálny kriminálny čin), alebo od druhu zvieraťa, ktorého sa prípad týka. Medzi spomínané úrady môžu patriť služby zvieratám, odbory štátnej správy súvisiace so zvieratami alebo polícia (prípadne iné bezpečnostné zložky). Členovia tímu by mali mať takisto vedomosť o príslušných súdoch a prokuratúrach zodpovedajúcich za stíhanie prípadov súvisiacich s týraním zvierat. Postup sa môže líšiť v závislosti od toho, aký zákon bol porušený a kde došlo k jeho údajnému porušeniu.

Prípady by sa mali **vždy** hlásiť oprávneným orgánom. Na druhú stranu môže byť hlásenie týchto prípadov chápané ako porušenie dôvery klientov (lekárskeho tajomstva). V niektorých krajinách nemá lekárske tajomstvo a hlásenie podozrivých prípadov oporu v zákone. Napríklad krajiny, v ktorých neexistujú zákony na ochranu zvierat, nemusia mať žiadne úrady zodpovedné za vyšetrovanie týrania zvierat. V týchto oblastiach môže tým veterinárneho pracoviska vyzvať klienta, aby sa vzdal vlastníctva zvieraťa. V niektorých prípadoch môžu byť starosti o welfare zvieraťa riešené prostredníctvom vzdelávania a ďalšieho sledovania prípadu.

Každý zamestnanec by sa mal riadiť protokolom pracoviska, týkajúceho sa tajomstva klientov a zvierat. Toto je dôležité najmä v súdnych prípadoch, pričom takýto protokol by mal zahŕňať zákaz zdieľania informácií a digitálnych obrázkov týkajúcich sa akéhokoľvek prípadu na sociálnych sieťach, elektronicky či iným spôsobom. Tento postup by mal byť súčasťou tréningu zamestnancov a zahrnutý aj v SOP.

Čo by mohol obsahovať SOP pre prípady podozrenia na týranie zvierat nájdete v Apendixe 1.

*Sterilizácia (desexizácia, kastrácia)**

Sterilizácia psov a mačiek je celosvetovo rutinným zákrokom. Spoločnosťami, veterinárnymi lekármi a majiteľmi zvierat je zvyčajne chápaná ako súčasť štandardného prístupu ku kontrole rozmnožovania spoločenských zvierat, kedy prínosy výrazne prevyšujú cenu a riziká samotného zákroku.

Na druhú stranu sa však množia vedecké dôkazy, že aj napriek spoločenskému prínosu a benefitom pre majiteľa, predstavuje sterilizácia pre zvieratá riziko, a to nie len bezprostredne v súvislosti s úkonom samotným, ale aj z dlhodobého hľadiska v závislosti od biologického pohlavia, veku v čase zákroku, plemena a druhu zvieraťa (Hart a kol., 2014; Goh, 2016). Aj keď môže mať sterilizácia pozitívny aj negatívny vplyv na správanie sa zvieraťa a/alebo jeho zdravie, dôsledky sterilizácie by sa mali posudzovať vždy individuálne (APBC, 2015).

Z hľadiska práv zvierat obmedzuje sterilizácia právo zvierat na reprodukciu, a keďže zviera samo nemôže dať súhlas k zákroku, tak to nemožno prehliadať. Utilitárny pohľad však sterilizáciu považuje ako časť možného riešenia oveľa väčšieho problému, ktorým je nadmerná populácia spoločenských zvierat, aj keď môže spôsobovať jednotlivcom bolesť a riziká. Ak neexistuje iná rozumná alternatíva, mala by prevencia narodenia nechcených zvierat spĺňať požiadavky welfare nielen zvierat, ale aj ľudí. Využitie sterilizácie ako kontroly populácie by malo byť podporené dôkazmi, že to naozaj v tejto oblasti aj funguje. Sterilizácia by mala byť vykonávaná na základe adekvátnych veterinárnych štandardov, terapie bolesti a ošetrovateľskej starostlivosti.

*V tomto dokumente sú termíny sterilizácia a desexizácia používané ako synonymá znamenajúce ireverzibilný, obyčajne (nie však výhradne) chirurgický zákrok určený na prevenciu reprodukcie zvierat. Synonymom je aj termín Kontrola pôrodnosti zvierat (ABC – Animal Birth Control).

Problémy welfare súvisiace s výživou

U zvierat, ktoré sú kŕmené nevhodným kŕmením – z hľadiska vhodnosti, kvantity a kvality – sa môžu objaviť zdravotné a welfare problémy. Prekrmovanie môže spôsobiť nadváhu alebo obezitu, nedostatočné kŕmenie nemusí poskytnúť dostatok živín na rast a záchov. Nevhodné diéty môžu spôsobiť nutričnú nevyváženosť a malnutríciu.

Príčin nevhodného alebo neadekvátneho kŕmenia môže byť viacero, pričom môžu súvisieť so životným štýlom majiteľa a jeho vlastnou diétou, antropomorfizáciou zvieraťa a osobnými alebo náboženskými názormi. Úlohu môže navyše zohrať aj spoločenská a spoločenskoekonomická situácia, kedy nepresné a/alebo nevedecké informácie z rôznych zdrojov môžu starostlivého majiteľa zmiasť a mylne informovať. Majiteľ si potom nemusí byť vedomý problémov s welfare, ktoré tým spôsobuje.

Vo väčšine krajín je signifikantným zdravotným problémom spoločenských zvierat (a často aj ich ľudských opatrovateľov) obezita. U zvierat s nadváhou a obéznych zvierat sa skracuje očakávaná dĺžka života a zhoršuje sa kvalita života z medicínskeho hľadiska (Sandøe a kol., 2014). Na prevenciu a terapiu obezity, a tým predĺženie života a oddialenie nástup druhovošpecifických degeneratívnych ochorení, najmä osteoartritídy u psov (Lawler a kol., 2008) možno využiť reštrikčnú diétu.

Aj keď sa s obmedzením jedla môžu objaviť negatívne stavy welfare, ako je väčší hlad, väčší stres, zmeny správania, z dlhodobého hľadiska prevažuje pozitívny vplyv udržiavania ideálnej hmotnosti a telesnej kondície na welfare. Utilitarián môže odôvodniť dočasný hlad z hľadiska dlhodobého zdravotného prínosu. Z hľadiska kontraktačného a vzťahového je udržiavanie zdravého zvieraťa dôležité z dôvodu ich úlohy ako spoločenských zvierat, ktoré žijú dlhší a kvalitnejší život.

V prevencii, alebo ak už sú prezentované, tak v terapii nutričných problémov, by mal veterinárny tím zaujať proaktívny prístup. Mali by zhodnotiť telesnú kondíciu zvieraťa (skóre telesnej a svalovej kondície), porovnať nutričné požiadavky zvieraťa s aktuálnym nutričným príjmom a následne s majiteľom prediskutovať adekvátne kroky na udržanie či dosiahnutie ideálnej telesnej hmotnosti. Pre viac informácií si prečítajte **Zásady výživy WSAVA** (WSAVA, 2011). Komisia zdravia WSAVA má navyše k dispozícii aj úvodník a tri voľne prístupné články týkajúce sa vplyvu obezity na zdravie a welfare, ktoré sú dostupné na stiahnutie z Journal for Comparative Pathology (WSAVA, 2017).

Záver

Znalosť a spôsobilosť vo veterinárnej etike je dôležitou súčasťou práce veterinárneho pracoviska. Veterinárny praktik sa musí zvládať pohybovať v množstve morálnych názorov a meniacich sa očakávaní verejnosti, týkajúcich sa postavenia zvierat v spoločnosti. Na to, aby sa s tým vyrovnal je kľúčová profesionálna integrita (Meijboom, 2017). Aj keď je v súčasnosti veterinárna etika často súčasťou študijných programov, je na rozvoj rozhodovacích schopností pre väčšinu veterinárnych lekárov potrebné aj dodatočné vzdelávanie (Animal Ethics Dilemma, 2018).

Kontrolný zoznam

- ✓ Zamysleli ste sa nad svojím vlastným prístupom ku zvieraťu vo vašej starostlivosti?
- ✓ Zamysleli ste sa nad tým, ako môžu vaše osobné postoje ovplyvniť to, ako praktizujete veterinárnu medicínu, a ako to môže ovplyvniť welfare zvierat?
- ✓ Môžete nevedomky spôsobiť ujmu aj keď máte v úmysle konať čo najlepšie?
- ✓ Zisťovali ste si možnosti vzdelávania zaoberajúce sa tým, ako nakladať so stresujúcimi etickými dilemami?
- ✓ Má pracovisko vypracovaný štandard, na základe ktorého robíte zložité etické rozhodnutia?

Referencie

Allen, K. (2012). *What Is an Ethical Dilemma?* [online] SocialWorker.com. Dostupné na: http://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/What_Is_an_Ethical_Dilemma?/ [Navštívené 8. Júna. 2018].

Animal Ethics Dilemma (2018). *Animal Ethics Dilemma*. [online] Aedilemma.net. Dostupné na: http://www.aedilemma.net [Navštívené 8. Júna. 2018].

Association of Pet Behaviour Counsellors (ABPC) (2015). *Castration Risks and Benefits: Dogs.* [ekniha] https://www.apbc.org.uk/system/files/private/apbc_summary_sheet_of_castration_risks_and_benefits.pdf. [Navštívené 8. Júna. 2018].

AVMA (2013). *AVMA Guidelines for the Euthanasia of Animals*. [online] AVMA.org. Dostupné na: https://www.avma.org/KB/Policies/Documents/euthanasia.pdf [Navštívené 12. Júna. 2018].

AVMA (2014). [online] dostupné na: https://www.avma.org/KB/Policies/Pages/Joint-StatementAnimal-Welfare.aspx [Navštívené 8. Júna. 2018].

Batchelor, C. and McKeegan, D. (2011). Survey of the frequency and perceived stressfulness of ethical dilemmas encountered in UK veterinary practice. *Veterinary Record*, 170(1), pp.19-19.

BVA (2016). *BVA - Euthanasia of animals*. [online] BVA.co.uk. Dostupné na: https://www.bva.co.uk/Workplace-guidance/Ethical-guidance/BVA-Euthanasia-Guide/ [Navštívené 29. Júna. 2018].

Goh, C., (2016). Age of neutering in large-& giant-breed dogs. *Clinician's Brief*, 14(8), 18-23.

Hart, B., Hart, L., Thigpen, A. and Willits, N. (2014) Long-Term Health Effects of Neutering Dogs: Comparison of Labrador Retrievers with Golden Retrievers. *PLoS ONE* 9(7): e102241. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0102241

ICAM Coalition (2011). *The welfare basis for euthanasia of dogs and cats and policy development*. [ekniha] http://www.icam-coalition.org/downloads/ICAM-Euthanasia%20Guide-ebook.pdf

ICAM Coalition (2011). *Humane cat population management guidance.* [ekniha] http://www.icamcoalition.org/downloads/ICAM-Humane%20cat%20population.pdf

IFAW (2011). *The welfare basis for euthanasia of dogs and cats and policy development*. [online] IFAW - International Fund for Animal Welfare. Dostupné na: https://www.ifaw.org/united-states/resourcecentre/welfare-basis-euthanasia-dogs-and-cats-and-policy-development [Navštívené 29. Júna. 2018].

Lawler D, Larson B, Ballam J, Smith G, Biery D, Evans R, Greely E, Segre M, Stowe H and, Kealy R. (2008) Diet restriction and aging in the dog: major observation over two decades. *British Journal of Nutrition* 99, 793-805

Leary S, Underwood W, Anthony R, Cartner S, Corey D, Grandin T, Greenacre C, Gwaltney-Brant S, McCrakin M, Meyer R, Miller D. (2013) *AVMA Guidelines for the Euthanasia of Animals: 2013 edition*. [online] dostupné na: https://www.avma.org/KB/Policies/Documents/euthanasia.pdf

Meijboom, F. (2017). More Than Just a Vet? Professional Integrity as an Answer to the Ethical Challenges Facing Veterinarians in Animal Food Production. *Food Ethics*, 1(3), pp.209-220.

Palmer, C. and Sandøe, P. (2011). Chapter 1: Animal ethics in Appleby, M. C., Mench, J. A., Olsson, I. A. S. and Hughes, B. O. Animal Welfare. 2nd edition. CABI

Mellor, D. (2018). Tail Docking of Canine Puppies: Reassessment of the Tail's Role in Communication, the Acute Pain Caused by Docking and Interpretation of Behavioural Responses. *Animals*, 8(6), p.82.

https://doi.org/10.3390/ani8060082
Sandøe, P., Corr, S. and Palmer, C. (2016). *Companion animal ethics*. John Wiley & Sons.
Sandøe, P., Palmer, C., Corr, S., Astrup, A., and Bjørnvad, C. (2014) Canine and feline obesity: a One Health perspective. *Veterinary Record* 175(24):610-6
Serpell, J. (2004). Factors Influencing Human Attitudes to Animals and Their Welfare. *Animal Welfare* 13: S145-151
Taylor, N., and Signal, T. (2009). Pet, pest, profit: Isolating differences in attitudes towards the treatment of animals. *Anthrozoös*, 22(2), 129-135.
World Animal Protection (2012). *Concepts in Animal Welfare: 12. The Application of Animal Welfare Ethics.* [online] dostupné na: https://www.globalanimalnetwork.org/concepts-animal-welfare-1-introduction-animal-welfare [Navštívené 21. Marca. 2018].
WSAVA (2011). *Global Nutrition Guidelines | WSAVA Global Veterinary Community*. [online] WSAVA.org. Dostupné na: http://www.wsava.org/Guidelines/Global-Nutrition-Guidelines [Navštívené 8. Júna. 2018].
WSAVA (2017). *Journal of Comparative Pathology*. [online] Journals.elsevier.com. Dostupné na: https://www.journals.elsevier.com/journal-of-comparative-pathology/open-access-articles [Navštívené 30. Júna 2018].

Kapitola 5: Komunikácia s klientmi týkajúca sa welfare zvierat

Odporúčania

Na potvrdenie nášho záväzku voči najvyšším štandardom welfare zvierat vyzýva WSAVA všetkých veterinárnych lekárov a veterinárne asociácie na:

1. Zachovávanie a dopĺňanie si poznatkov o efektívnej komunikácii s klientami a majiteľmi zvierat, vrátane chovateľov zvierat, prostredníctvom relevantných zdrojov a vzdelávania.
2. Zachovávanie a dopĺňanie si poznatkov o efektívnych komunikačných metódach s ostatnými kolegami a veterinárnymi zamestnancami.
3. Uvedomenie si, že citlivé témy ako eutanázia a finančné otázky si vyžadujú špecifický prístup v komunikácii.
4. Naučiť sa ako zvládať náročných klientov, napr. lakomcov, „záchrancov“ alebo veľmi emotívnych klientov.
5. Pochopenie, že byť dobrým komunikátorom pomáha chrániť osobné mentálne zdravie a bráni emocionálnej únave.
6. Bezpečne rozpoznať a identifikovať prípady nesprávnej terapie zvierat a vedieť, ako tieto problémy čo najlepšie komunikovať s klientami a príslušnými úradmi.

Úvod

Model veterinárnej starostlivosť založený na vzťahu sa momentálne uznáva ako dôležitý pracovný rámec ideálneho zdravotného systému, pretože určuje podstatu vzťahu ako základnú zložku úspešného poskytnutia vysokokvalitnej starostlivosti (Kanji a kol., 2012). Tento komunikačný model zdôrazňuje spoluprácu medzi veterinárnym lekárom a klientom, kedy dochádza k vzájomnému porozumeniu a pochopeniu klientovho pohľadu a schopností starať sa o zviera, a to prostredníctvom spoločných rozhovorov a rovnomerného rozdelenia kompetencií (Shaw, 2006). Výhodami implementácie tohto modelu do veterinárnej praxe sú zlepšenie spolupráce klienta, zvýšenie spokojnosti veterinárneho lekára a klienta, menej sťažností a zlepšené zdravie pacienta (Kanji a kol., 2012).

Komunikácia s klientom je pre úspech veterinárnej praxe (Cornell a kol., 2007) a zlepšenie welfare zvierat dôležitá. V súčasnej dobe dochádza ku lepšiemu pochopeniu dôležitosti vzťahu, ktorý majú ľudia so svojimi zvieratami, pričom veľa majiteľov považuje ich zvieratá za členov rodiny (Endenburg a van Lith, 2011). Práve kvôli tomuto vzťahu vyhľadávajú majitelia služby veterinárnych lekárov, aby zlepšili zdravie a welfare svojich zvierat. Na to, aby veterinárny lekár prosperoval v privátnej praxi, je potrebné mať, okrem vedeckých, technických a klinických schopností, aj dobré komunikačné schopnosti. Úspech sa meria z hľadiska zdravia a welfare spoločenských zvierat, majiteľa a zamestnancov veterinárnej kliniky.

Komunikácia, ako jedna z najčastejšie používaných schopností v každodennom veterinárnom živote, je nevyhnutná. Veterinárni lekári si môžu myslieť, že jedinou podmienkou úspechu je vzdelanie a používanie získaných odborných vedomostí na diagnostiku a terapiu zvierat. Štúdie však dokázali, že efektívna komunikácia koreluje s lepším úspechom kliniky rovnako ako aj so zlepšenou profesijnou a osobnou spokojnosťou a spokojnosťou klientov (Cornell a Kopcha, 2007). Výskum však aj odhalil, že komunikácia nie je vždy súčasťou veterinárneho vzdelávania (Shaw, 2006), pričom sa rozvíjaniu týchto schopnosti vo veterinárnom štúdiu venuje veľmi často nedostatočná pozornosť (Cornell a Kopcha, 2007). Veľa veterinárnych lekárov má navyše pocit, že nie sú dostatočne pripravení na efektívnu komunikáciu.

Interakcia medzi veterinárnym lekárom a klientom a voľba spôsobu komunikácie by mala byť prispôsobená individuálnemu klientovi a pacientovi (Shaw, 2006). „Spoločná snaha“ veterinára a klienta pomôže poskytnúť zvieraťu optimálnu starostlivosť. Počas procesu získavania informácií a vzdelávania klienta by veterinárny lekár pri komunikácii s klientom mal získať informácie nielen o zvierati, ale aj o životnom štýle či akýchkoľvek sociálnych otázkach, ktoré by mohli ovplyvniť zdravie a welfare zvieraťa.

Aby veterinárny lekár presne stanovil diagnózu, je závislý na schopnosti pozorovať, na interakcii medzi zvieraťom a jeho majiteľom a na schopnosti poriadne klinicky vyšetriť pacienta. Na dosiahnutie diagnózy je veterinárny lekár odkázaný aj na informácie získané od klienta. „Budovanie vzťahu je pre úspech každej dohodnutej návštevy dôležité“ (Silverman a kol., 2005). Aj keď sa proces starostlivosti považuje za dôležitý, tak veľa veterinárnych lekárov

neinvestuje do budovania partnerstva s majiteľom zvieraťa. Nevybudovanie vzťahu môže spôsobiť zhoršenie dodržiavania pokynov a viesť ku chybám v medikácii (Wayner a Heinke, 2006). V tejto kapitole sú popísané aspekty úspešnej komunikácie s klientom pri optimalizácii welfare zvierat.

Spolupráca

Jedným z faktorov optimalizácie welfare zvierat je spolupráca. Spolupráca vo veterinárnej medicíne znamená „konzistenciu a presnosť s akou pacient dodržiava predpísanú terapiu“ (Verker a kol., 2008). Štúdia vykonaná Americkou asociáciou veterinárnych nemocníc (AAHA) odhalila, že spolupráca klienta vo viacerých kľúčových oblastiach bola výrazne slabšia, než sa predpokladalo a očakávalo (AAHA, 2003).

Veterinárni lekári môžu mať výrazný vplyv na zlepšenie dodržiavania pokynov určením priority a zdokumentovaním hodnoty urobených odporúčaní a vhodným riešením problémov a otázok klienta týkajúcich sa týchto odporúčaní (Abood, 2007). Klientovu schopnosť zapamätať si dôležité informácie týkajúce sa terapie alebo manažmentu zvieraťa, a tým aj jeho schopnosť dodržiavať odporúčania, možno zlepšiť poskytnutím stručných a čitateľných písomných inštrukcií (Abood, 2007). Hodnotnou môže byť prioritizácia odporúčaní, čo dosiahnete jasným stanovením toho, na čo sa má klient krátkodobo, alebo do budúcej návštevy, sústrediť. Väčšina klientov si pamätá iba 25-50% toho, čo zaznie na konzultácii. V humánnej medicíne sa preukázalo, že pacient, ktorý bol schopný úplne popísať svoj problém lekárovi si zapamätal viacej informácii a viacej sa venoval terapii (Tuckett a kol., 1985).

Behaviorálni vedci odhalili, že dôvera a hrdosť sú jednými z najdôležitejších faktorov úspešnej behaviorálnej zmeny. Jednotlivci majú skúsenosti, ktoré ovplyvňujú mieru ich dôvery vo vlastnú schopnosť dodržiavať odporúčania (Abood, 2007). Tento fakt je dôležitý aj pre majiteľov, ktorí musia zmeniť stratégiu starostlivosti o svoje zviera. Obezita, napríklad, zhoršuje welfare zvierat. Majiteľov je potrebné presvedčiť, že program znižovania hmotnosti bude úspešný iba vtedy, ak pochopia a budú súhlasiť, že ich zviera musí schudnúť. Následne musia nadobudnúť dôveru, že v programe chudnutia môžu uspieť.

Empatia

Najdôležitejšie pri budovaní vzťahu je vyjadrenie empatie (Silverman a kol., 2005). V humánnej medicíne je klinická empatia definovaná ako „mať schopnosť pochopiť situáciu, hľadisko a pocity pacienta, komunikovať porozumenie a overiť si jeho správnosť, a konať na základe porozumenia s pacientom v jeho prospech“ (Neumann a kol., 2009). Empatia je proaktívne vyjadrenie záujmu o rôzne pocity, hodnoty a skúsenosti. Empatia znamená pochopenie toho, ako túto skúsenosť vidí klient, a to prostredníctvom počutého, videného a akceptácie klientovho hľadiska a obáv (Cornell a Kopcha, 2007). Majitelia sa o svoje zvieratá starajú – od veterinárneho lekára požadujú to isté. Toto možno skôr dosiahnuť preukázaním záujmu než profesionálnym odstupom. Empatický záujem v štúdii Shawa a kol. (2002) konzistentne súvisel s kvalitou vzťahu veterinár-klient-pacient.

Príklady

- *Vidím, že máte Fluffy naozaj rád, a že pre jej dobré zdravie chcete urobiť naozaj všetko.*
- *Musí byť pre vás ťažké odmietnuť Spotovi maškrtu, keď na vás tak pozerá.*

Verbálna a neverbálna komunikácia

Predpokladá sa, že približne 80% komunikácie je neverbálnych a iba 20% je založených na verbálnom obsahu (Shaw, 2006), aj keď sa odhady v tomto ohľade pomerne líšia. Vedomá verbálna komunikácia odráža to, čo si osoba myslí a efektívne komunikuje. Podvedomá neverbálna komunikácia má tendenciu odrážať to, čo osoba cíti, a teda oznamuje nálady, emócie a citové rozrušenia. Veterinárna lekárska terminológia, ktorú veterinárni lekári používajú pri komunikácii s kolegami, nie je vo väčšine prípadov užitočná pri komunikácii s klientom. Väčšina klientov má minimálne alebo žiadne medicínske vzdelanie a medicínska terminológia pre nich nie je známa. Veľmi často sa však boja priznať, že nerozumejú tomu, čo im veterinár hovorí, aby nevyzerali ako ignoranti. Preto môže veľmi ľahko dôjsť k nedorozumeniam. Veterinárni lekári často predpokladajú, že sa majitelia ozvú ak nerozumejú alebo nesúhlasia s rozhodnutím. Majitelia chcú a je potrebné sa ich vždy pýtať na ich názor (Shaw a kol., 2004).

V neverbálne komunikácii existujú štyri podskupiny: reč tela, ako je poloha tela a mimika; priestorový vzťah ako je napríklad vzdialenosť medzi veterinárnym lekárom a majiteľom; paralingvistické prejavy ako tón hlasu a jeho hlasitosť; a autonómne reakcie, ako sú napríklad červenanie sa a potenie (Shaw, 2006).

Otvorené otázky

Otvorené otázky umožňujú klientovi popísať problém vlastnými slovami bez toho, aby veterinárny lekár navádzal alebo podnecoval k odpovedi. Otázky obsahujúce „kedy“, „čo“ alebo „kde“ môžu klientom pomôcť opísať ich problém (Shaw, 2006). Dáva im to pocit, že ich beriete vážne. Na uzavreté otázky možno odpovedať iba „áno“ alebo „nie“. Dobrou stratégiou je začať otvorenými otázkami a ku konkrétnejším odpovediam sa potom dopracovať uzavretými otázkami.

Príklady

- *Čo si myslíte o Fluffyho váhe?*
- *Ako, podľa vás, zvláda Spot záťaž?*

Reflexívne počúvanie

Reflexívne počúvanie je schopnosť, ktorá využíva zhrnutie, parafrázovanie alebo hypotetizovanie na zopakovanie si informácií, o ktoré sa s vami podelil klient, čo umožňuje klientovi počuť vlastný problém tak, ako ho pochopil veterinárny lekár (Cornell a Kopcha, 2007). Demonštruje to záujem o majiteľa a o pochopenie toho, čo sa Vám snaží povedať. Používa sa spolu s otvorenými otázkami (Shaw, 2006). Takisto to umožňuje klientovi doplniť ďalšie informácie, vyjasniť miesta, v ktorých opis problému nemusí byť úplne jasný a opraviť chyby. Navyše to poskytuje klientovi pocit, že je jeho názor vypočutý, pochopený a že si ho vážia.

Príklady

- *Zdá sa mi, že nerád rozprávate o Fluffyho zdravotných problémoch.*
- *Máte starosť o Spotovu hmotnosť a rád by ste urobili niečo, aby schudol, nie ste si však istý, aký spôsob by bol najvhodnejší.*

Lekárske tajomstvo

Je dôležité, aby mali členovia veterinárneho tímu odvahu vyjadriť svoje obavy – pokiaľ majú nablízku podporujúcu a nezaujatú osobu, s ktorou sa o svoje zistenia môžu podeliť. Báť sa vyjadriť svoje obavy je pochopiteľné, nie však profesionálne akceptovateľné, keďže ako pre podporovateľov welfare zvierat musí byť jasnou prioritou veterinárnych profesionálov ochrana zvierat pred ďalším utrpením (Animal Welfare Foundation, 2016).

Je takisto dôležité, že klient má voči veterinárnym lekárom a veterinárnym zamestnancom dostatočnú dôveru na to, aby dokázal poskytnúť informácie nie len o telesnom stave zvieraťa, ale ak je to nutné, aj o akomkoľvek osobnom probléme, ktorý by mohol mať vplyv na welfare zvieraťa. Klient si musí byť istý, že veterinárny lekár bude s takouto informáciou nakladať veľmi starostlivo.

Zanedbávanie a týranie zvierat

Zanedbávanie, týranie a/alebo zneužívanie zvierat sú celosvetovými problémami, ktoré zvieratám spôsobujú nesmierny stupeň utrpenia (McMillan a kol., 2015). Existuje aktívne týranie zvierat, považované za „spoločensky neakceptovateľné správanie“, ktoré zvieraťu zámerne spôsobuje zbytočnú bolesť, utrpenie, tieseň a/alebo smrť (Ascione, 1993). Zvieratá môžu byť prezentované so zraneniami, ktoré neboli spôsobené nejakou nehodou (NAI – non-accidental injuries). Zanedbávanie alebo pasívna neadekvátna terapia/týranie zahŕňa neposkytnutie potrieb ako je adekvátne kŕmenie, vhodné umiestnenie alebo potrebnú zdravotnú, alebo veterinárnu starostlivosť. Toto môže byť spôsobené neznalosťou alebo nezáujmom.

Rozpoznať NAI u zvierat môže byť náročné – srsť môže skryť známky poranenia a správanie takisto nemusí byť vždy dobrým znamením zanedbávania. Odhalenie týrania zvierat si vyžaduje tréning a schopného pozorovateľa. Ďalší

výskum a štúdie nájdete v týchto odkazoch – Almeida, Torres a Wuenschmann (2018); Monsalve, Ferreira a Garcia (2017); Arkow (2015); Merck (2013); Munro a Munro (2008).

To isté platí aj pre komunikáciu s klientom, ktorý na veterinárnu kliniku prišiel s viditeľne zanedbaným zvieraťom. Nezriedka nie je osoba, ktorá doniesla zviera na veterinárnu kliniku rovnaká, ako osoba, ktorá to zviera týrala. Existuje prienik medzi týraním zvierat a domácim násilím, preto je dôležité si uvedomiť, že v konzultačnej miestnosti môžu byť dve obete – zviera a majiteľ (Ascione a kol., 2007).

Kontrolný zoznam

- ✓ Zisťovali ste si možnosti vzdelávania v oblasti komunikačných schopností s klientmi a ostatnými veterinárnymi lekármi?
- ✓ Organizujete pravidelné stretnutia vášho veterinárneho tímu týkajúce sa riešenia náročných klientských situácií (špecifické alebo všeobecné)?
- ✓ Poznáte svoj vlastný štýl komunikácie a spôsoby ako zlepšiť efektívnu komunikáciu?
- ✓ Rozmýšľali ste na tým, ako sa zachovať v situácii, kedy dochádza ku týraniu zvierat?
- ✓ Máte k dispozícii ochranné mechanizmy na zabezpečenie lekárskeho tajomstva?

Referencie

Abood, S. (2007). Increasing Adherence in Practice: Making Your Clients Partners in Care. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 37(1), pp.151-164.

Almeida, D., Torres, S. and Wuenschmann, A. (2018). Retrospective analysis of necropsy reports suggestive of abuse in dogs and cats. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 252(4), pp.433-439.

American Animal Hospital Association (2003). *The path to high-quality care. Practice tips for improving compliance.* Denver (CO): American Animal Hospital Association.

Animal Welfare Foundation and The Links Group (2016). *Recognising abuse in animals and humans.* 2nd ed. London. [online] Dostupné na: https://www.animalwelfarefoundation.org.uk/wpcontent/uploads/2017/12/20160415-AWF-Recognising-abuse-in-animals-and-humans-v10-web.pdf

Arkow, P. (2015). Recognizing and responding to cases of suspected animal cruelty, abuse, and neglect: what the veterinarian needs to know. *Veterinary Medicine: Research and Reports*, p.349.

Ascione, F. (1993). Children who are cruel to animals: A review of research and implications for developmental psychopathology. *Anthrozoös*, *6*(4), 226-247.

Ascione, F., Weber, C., Thompson, T., Heath, J., Maruyama, M. and Hayashi, K. (2007). Battered Pets and Domestic Violence. *Violence Against Women*, 13(4), pp.354-373.

Cornell, K. and Kopcha, M. (2007). Client-Veterinarian Communication: Skills for Client Centered Dialogue and Shared Decision Making. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 37(1), pp.37-47.

Endenburg, N. and van Lith, H. (2011). The influence of animals on the development of children. *The Veterinary Journal*, 190(2), pp.208-214.

Kanji, N., Coe, J., Adams, C. and Shaw, J. (2012). Effect of veterinarian-client-patient interactions on client adherence to dentistry and surgery recommendations in companion-animal practice. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 240(4), pp.427-436.

McMillan, F., Duffy, D., Zawistowski, S. and Serpell, J. (2015). Behavioral and psychological characteristics of canine victims of abuse. *Journal of applied animal welfare science*, *18*(1), 92-111.

Merck, M. (2013). *Veterinary forensics*. Ames, Iowa: John Wiley & Sons, Inc.

Monsalve, S., Ferreira, F. and Garcia, R. (2017). The connection between animal abuse and interpersonal violence: A review from the veterinary perspective. *Research in Veterinary Science*, 114, pp.18-26.

Morrisey, J. and Voiland, B. (2007). Difficult Interactions with Veterinary Clients: Working in the Challenge Zone. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 37(1), pp.65-77.

Munro, R. and Munro, H. (2008). *Animal abuse and unlawful killing*. Edinburgh: Elsevier Saunders.

Neumann, M., Bensing, J., Mercer, S., Ernstmann, N., Ommen, O., Pfaff, H. (2009). Analyzing the "nature" and "specific effectiveness' of clinical empathy: a theoretical overview and contribution towards a theory-based research agenda. *Patient Education and Counseling,* 74, pp.339-346.

Shaw, J., Adams, C., Bonnett, B., Larson, S. and Roter, D. (2004). Use of the Roter interaction analysis system to analyze veterinarian-client-patient communication in companion animal practice. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 225(2), pp.222-229.

Shaw, J. (2006). Four Core Communication Skills of Highly Effective Practitioners. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 36(2), pp.385-396.
Shaw, J., Adams, C., Bonnett, B., Larson, S. and Roter, D. (2012). Veterinarian satisfaction with companion animal visits. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 240(7), pp.832-841.
Silverman, J., Kurtz, S., Draper, J. (2005). *Skills for communicating with patients*. Arbingdon (UK): Radcliffe Medical Press.
Verker, M., van Stokrom, M. and Endenburg, N. (2008). How can veterinarians optimize owner compliance with medication regimes? *European Journal of Companion Animal Practice*, 18(1), pp73-77).
Wayner, C. and Heinke, M. (2006). Compliance: Crafting Quality Care. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 36(2), pp.419-436.

Kapitola 6: Aktívna pomoc – welfare mimo hranice vašej kliniky

Odporúčania

Na potvrdenie nášho záväzku voči najvyšším štandardom welfare zvierat vyzýva WSAVA všetky veterinárne asociácie na podporu a všetkých veterinárnych lekárov na propagáciu:

1. Aktivít zlepšujúcich welfare zvierat nie len na veterinárnych pracoviskách, ale aj v širšom spoločenstve.
2. Spoluprácu s ostatnými inštitúciami a organizáciami na propagácii pochopenia welfare zvierat v komunitách.
3. Vytvorenia stratégie a právnych úprav, ktoré chránia a propagujú dobré welfare zvierat a zodpovedné vlastníctvo zvierat.

Prečo by ste mali byť v rámci komunity aktívni?

Otázku welfare zvierat pokladáme za neodlučiteľnú súčasť veterinárnej praxe a udržiavanie vysokého štandardu welfare zvierat je zásadnou súčasťou stratégie veterinárnych pracovísk. Na efektívnu propagáciu hodnoty zvierat v spoločnosti však musí veterinárny lekár vykonávať svoje aktivity týkajúce sa welfare zvierat aj mimo veterinárneho pracoviska. Veterinári sa môžu zapojiť do zlepšovania welfare za múrmi ich pracoviska prostredníctvom komunity, aktívnou národnou alebo medzinárodnou pomocou.

Celosvetový prieskum veterinárnej profesie WSAVA v roku 2017 identifikoval kľúčové problémové otázky veterinárov z celého sveta (WSAVA, 2017). Väčšinu týchto problémov, ako je nedostatok preventívnej medicíny, nevhodné kŕmenie a problémy so správaním zvierat, možno vyriešiť zlepšením zapojenia sa do a vzdelávaním klientov veterinárnymi lekármi. Zapojenie sa do propagácie dobrého welfare zvierat „za hranice svojich múrov“ má viacero výhod pre veterinárne pracoviská, vrátane zlepšenia zdravia a welfare zvierat, zlepšenia vzťahu veterinár - klient a propagácie dôležitosti veterinárnych pracovísk ako centier odbornosti.

Väčšina majiteľov sa snaží starať o svoje zvieratá najlepšie ako vedia a snažia sa udržiavať svoje zvieratá zdravé a „šťastné“. Aj keď si majitelia môžu myslieť, že svojmu zvieraťu poskytujú najvyššiu možnú kvalitu života, nie vždy je to pravda. Väčšina majiteľov si nemyslí, že obmedzujú život zvieraťa akýmkoľvek spôsobom, aj keď väčšina zvierat žije úplne neprirodzene, sčasti vďaka ich sociálnym podmienkam. Preto by nemalo byť prekvapením, že majitelia majú tendenciu antropomorfizovať, a tým aj nepochopiť potreby ich zvierat. Väčšina modernej spoločnosti videla a čítala, najmä v knihách a elektronických médiách, obrázky, komiksy a príbehy, v ktorých zvieratá vykazujú veľa ľudských vlastností, žijú podobne ako ľudia a dávajú najavo ľudské emócie. Zapojenie veterinárnych lekárov v rámci komunity môže byť efektívne v propagácii lepšieho spoločenského pochopenia potrieb zvierat, v propagácii pozitívneho welfare a znižovaní rizika vzniku problémov vo welfare.

Veterinárni lekári sa môžu zapájať aj v organizáciách ako sú charity, mimovládne organizácie (MVO), či iné, hodnotovo orientované organizácie, regionálne veterinárne asociácie, výskumné organizácie a akademické inštitúcie. Takýmto spôsobom môžu ovplyvňovať tvorbu vzdelávacích materiálov, vzdelávanie spoločnosti a podnetov na zlepšovanie welfare zvierat. Keďže propagácia dobrého welfare zvierat často závisí na zmene aktuálneho manažmentu a chovateľských systémov zvierat, môžu na podporu pozitívnych činov a zlepšení welfare zvierat veterinári pracovať spoločne so zainteresovanými osobami naprieč všetkými sektormi.

Welfare zvierat je definované ako komplexná, mnohostranná, verejná otázka, v ktorej sú zahrnuté dôležité vedecké, etické, ekonomické a politické rozmery. Keďže tento problém naberá na medzinárodnej dôležitosti, zvyšuje sa aj nutnosť riešiť potreby welfare zvierat objektívne, vedecky dôveryhodným spôsobom. Veterinári môžu prispieť k tvorbe profesionálnych a verejných zásad či dokonca aj legislatívy, poskytnutím jasných a vedeckých informácií, na základe ktorých by sa tvorba zásad mohla založiť. Úlohou veterinárov je navyše aj ochrana welfare ľudí, a to tým, že dokážu odhaliť týranie alebo nedbanlivosť a jeho spojitosť s týraním ľudí.

Kde začať?

Ak sa chystáte urobiť rozhodnutie o začatí aktívnej pomoci, mali by ste zvážiť nasledovné body:

- Uvedomte si, čo si môžete dovoliť z hľadiska zdrojov – potrebuje si stanoviť vlastné časové a finančné limity a to, čo ste schopní poskytnúť dlhodobo.
- Stanovte si priority, ktoré sú dôležité a relevantné pre vaše pracovisko a zamestnancov – keďže čas a finančné prostriedky budú vždy limitujúce, stanovenie si problému, ktorý bude pre vás a vaše bezprostredné okolie najdôležitejší, bude optimalizovať zdroje.
- Identifikujte a následne kontaktujte najviac zainteresované osoby vo vašom regióne. V oblasti, v ktorej plánujete pôsobiť, už môžu pôsobiť aj iní ľudia. Spolupráca s ostatnými môže viesť k oveľa väčšiemu vplyvu, než práca osamote.
- Zistite si, čo je z právneho hľadiska dovolené – regulácie v oblastiach ako je kontrola zoonóz a túlavých zvierat sa budú v rôznych oblastiach líšiť, preto je dôležité ovládať lokálne predpisy ako aj predpisy v regiónoch, v ktorých chcete pôsobiť.
- Začnite v malom, myslite vo veľkom, buďte veľkorysí – pamätajte si, že aj to najmenšie úsilie môže mať veľký vplyv.

Úrovne aktívnej pomoci

Rôzne úrovne aktívnej pomoci sú zobrazené na obrázku 12:

Úroveň 1: Aktivita v komunite

Veterinárni lekári sú veľmi zaneprázdnení: starajú sa o svoje vlastné podnikanie, riadia zamestnancov, poskytujú klinické služby a v rámci vlastného pracoviska sa snažia o čo najvyššiu dokonalosť. Aj keď sa aktivita v regionálnej komunite môže zdať ako práca navyše, z dlhodobého hľadiska môže veterinárom priniesť prospech v zmysle pozitívnej spoločenskej angažovanosti, silnejšieho puta s klientami a zlepšenej reputácie. Väčšina veterinárnych pracovísk pokladá komunitne založené aktivity za pozitívny a príjemný spôsob reklamy svojej praxe v spoločenstve a propagácie zodpovedného vlastníctva zvierat.

Obrázok 12:Úrovne možností aktívnej pomoci majú rozsah od regionálnych až po medzinárodné.

Aktivitu v komunite možno dosiahnuť:

- ***Dni otvorených dverí na veterinárnom pracovisku*** – veterinárne pracoviská sú známym prostredím pre veterinárnych lekárov, naši klienti však nemajú vôbec žiadnu predstavu, čo sa deje s ich zvieraťom mimo konzultačnej miestnosti či vyšetrovne. Dni otvorených dverí umožňujú veterinárom previesť ich klientov po

klinike, vysvetliť technické vybavenie a prevádzané úkony a ukázať príslušenstvo a starostlivosť s ktorou sa ich zvieratá stretnú.

- ***Výstavy psov*** – majitelia psov svoje zvieratá milujú a komunitné výstavy psov môžu byť dobrou príležitosťou na povzbudenie majiteľov, aby svojich milovaných psov ukázali, dozvedeli sa o spôsoboch tréningu pozitívneho welfare a lepšie pochopili potreby ich psov. Veterinári by sa počas výstav mali starať o welfare psov – aby sa psi cítili komfortne a boli zdraví, nestresovaní akoukoľvek novou skúsenosťou. Aktivity typu výstav všeobecne lepšie zvládajú psy ako spoločenské zvieratá, pre mačky a ostatné zvieratá sú tieto aktivity stresujúcejšie.
- ***Darovanie času*** – veterinári môžu propagovať zodpovedné vlastníctvo zvieraťa a povzbudzovať klientov v lepšej starostlivosti o svoje zvieratá zapojením sa do regionálnych charitatívnych iniciatív. Príkladom môže byť darovanie času a veterinárnych služieb, ako sú vakcinácie, sterilizácie alebo aplikácia mikročipov majiteľom zvierat s nízkym príjmom alebo v ťažkých životných situáciách.
- ***Informačné podujatia*** – väčšina majiteľov zvierat má záujem naučiť sa viacej o svojich zvieratách, ale môžu mať ťažkosti dostať sa ku relevantným informáciám. Informujúce podujatia vedené veterinármi, ako sú večerné prednášky, newslettre alebo veterinárne vývesné tabule, môžu klientom pomôcť lepšie pochopiť ich zvieratá a zistiť, aké veľké množstvo informácií môže veterinár poskytnúť na podporu zdravia a welfare ich zvierat.
- ***Aktivity na školách*** – podpora pozitívneho postoja ku zvieratám je dôležitá najmä u detí v školách. U detí mladších ako 12 rokov je vyššie riziko pohryzenia psom (Fein a kol., 2018), takže vzdelávanie o potrebách a správaní zvierat je z hľadiska zachovania dobrého welfare zvierat a bezpečnosti ľudí veľmi dôležité. Vlastníctvom zvierat sa deti môžu naučiť dôležitým vlastnostiam ako sú empatia alebo zodpovednosť, dôležité však je, že pochopia potreby svojho zvieraťa a ako mu ich poskytnúť. Aktivity v regionálnych školách sú skvelou cestou ako pozitívne vplývať na vzťah detí a ich zvierat.
- ***Médiá (rozhlas/noviny/televízia/internet)*** – všetky spomenuté aktivity sú spôsobmi, ktorými sa veterinári môžu angažovať v ich komunitách, propagovať ich klinické aktivity a vzdelávať ľudí, čo môžu urobiť, aby dosiahli dobré welfare zvierat, a propagovať zodpovedné vlastníctvo zvierat. Tieto aktivity sú takisto skvelou príležitosťou pre veterinárne pracoviská propagovať ich činnosť prostredníctvom sociálnych a tradičných médií. Podujatia a aktivity sú platformou na propagáciu veterinárnych pracovísk v spoločenstve prostredníctvom tvorby „príbehov“, ktoré zaujmú regionálnu komunitu.

Úroveň 2: Organizácie, MVO a akademická obec

Veterinárni lekári a veterinárne pracoviská môžu na zlepšení welfare zvierat spolupracovať s regionálnymi charitatívnymi organizáciami, mimovládnymi organizáciami, asociáciami, akademickými alebo výskumnými inštitúciami a ostatnými civilnými spoločenstvami. Takýmto spôsobom sa dosah a vplyv rozšíri mimo bezprostrednú komunitu, čím môže spôsobiť oveľa udržateľnejšiu zmenu v spoločnosti.

Spôsoby spolupráce so spomenutými organizáciami môžu byť nasledovné:

- ***Darcovstvo*** – pôsobenie väčšiny regionálnych charitatívnych organizácií je závislé na daroch, priame darovanie môže pomôcť týmto organizáciám v splnení ich cieľa. Darcovstvo môže mať rôzne formy vrátane finančnej, pracovného času zamestnancov alebo darovaním vybavenia či liekov. Krabica antiparazitík môže útulkom veľmi pomôcť.
- ***Získavanie finančných prostriedkov*** – veterinárne pracovisko alebo veterinári môžu pre MVO aktívne získavať finančné prostriedky participovaním na charitatívnych podujatiach, či priamo ich organizovaním. Ďalšími spôsobmi získavania finančných prostriedkov sú umiestnenie darovacej pokladničky v priestoroch pracoviska a propagácia konkrétnej MVO v materiáloch pracoviska, newslettroch alebo na sociálnych sieťach.
- ***Regionálne veterinárne asociácie a spriaznené skupiny*** – väčšina regionálnych alebo národných veterinárnych asociácií ponúka možnosť podieľať sa prostredníctvom regionálnych ústredí na ovplyvňovaní tvorby postojov národných a profesijných asociácii týkajúcich sa welfare zvierat.
- ***Spolupráca na výskume*** – akademické a výskumné inštitúcie môžu využiť dáta získané prostredníctvom veterinárnych pracovísk k pokroku vedeckých poznatkov a zlepšovaniu veterinárnej vedy a welfare zvierat. Informácie, ktoré možno získať prostredníctvom veterinárnych pracovísk zahŕňajú dáta o početnosti ochorení, terapii, informácie od majiteľov zvierat, správaní zvierat, či množstva iných aspektov welfare zvierat. Veterinári môžu spolupracovať s výskumníkmi aj pri získavaní vzoriek alebo informácií, na ktoré sú potrebné veterinárne zručnosti, ako je odber krvi, či pitvy. Na niektorých veterinárnych školách sa študenti

podieľajú na výskumných projektoch ešte pred ukončením štúdia, umožnenie prístupu ku dátam je skvelý spôsob ako pomôcť vzdelávať nasledujúcu generáciu veterinárnych lekárov.

- ***Poskytnutie poradenstva a vzdelávania*** – veterinári môžu spolupracovať s MVO alebo útulkami zvierat poskytovaním veterinárneho poradenstva a personálu na vzdelávanie ohľadom riadenia populácie zvierat, a to buď v priestoroch útulku, alebo mimo neho. Princípy medicíny v útulkoch, ako je biologická ochrana populácie, sanitácia, preventívna zdravotná starostlivosť, základné vyšetrenie zvierat a odhalenie chorôb, sú veľmi dôležité na udržanie dobrého zdravia a welfare zvierat v útulkoch.
- ***Veterinárne služby a sterilizácia*** – MVO pracujúce so zvieratami budú na diagnostiku a terapiu ochorení vždy potrebovať veterinárne služby, vrátane bežných zákrokov ako je vakcinácia alebo sterilizácia. Niektoré zvieratá budú patriť MVO, ako sú zvieratá v útulkoch alebo dočasnej opatere, niektoré MVO však môžu mať programy, ktoré pracujú so zvieratami v komunitách. Veterinári a veterinárne pracoviská môžu týmto organizáciám pomôcť poskytnutím veterinárnych služieb pre tieto zvieratá za minimálnu cenu alebo *pro bono*.
- ***Schéma kupónov na sterilizáciu*** – veterinárne pracoviská sa spolu s regionálnymi MVO môžu zapojiť do kupónovej akcie týkajúcej sa sterilizácie novoumiestnených zvierat alebo zvierat v komunite, ktoré potrebujú pomoc. MVO pre zvieratá zapojené do akcie zvyčajne vydá kupóny, ktoré možno použiť na spolupracujúcich veterinárnych pracoviskách na kastráciu ich zvierat. Prostredníctvom takejto akcie je sterilizácia pre majiteľa praktickejšia a výhodnejšia a súčasne sa majitelia môžu zoznámiť s pracoviskom.
- ***Oznamovanie týrania zvierat a domáceho násilia*** – praktický veterinárny lekár môže prísť do kontaktu s prípadmi, pri ktorých je podozrenie na týranie zvierat alebo domáce násilie. Tieto podozrivé prípady možno hlásiť štátnym inštitúciám alebo MVO, ktorým bol udelený právny súhlas na prešetrenie a konanie proti tým, ktorí porušujú zákon o welfare zvierat, sociálnej ochrane alebo podobné legislatívne úpravy.

Úroveň 3: Národná

Veterinári majú jedinečnú kvalifikáciu v oblasti zdravia a welfare zvierat. Táto odbornosť je cenná pri tvorbe postupov, zásad a zákonov, či už na úrovni organizácii alebo na národnej úrovni. Spolupráca s veterinárnymi asociáciami, poskytnutie odbornej pomoci v pohotovostných situáciách, pri tvorbe postupov, zásad, kódexov praxe, môže mať výrazný vplyv pri propagácii hodnôt veterinárneho lekára chrániaceho zdravie a welfare zvierat.

- ***Veterinárne asociácie*** – spolupracovať s národnou veterinárnou asociáciou účasťou na jej konferenciách, prostredníctvom komisií alebo špecializovaných sekcií, podporuje vývoj zásad a postupov v oblasti welfare zvierat. Veterinárne asociácie sú schopné ovplyvniť poznatky a praktické postupy veterinárnej komunity ako celku, môžu participovať pri vysokoodborných konzultáciách, poskytovať odborné služby štátnym úradom alebo pri tvorbe predmetnej stratégie. Veterinári si môžu zvoliť medzi prácou v komisiách alebo sa môžu zapojiť ako aktívni predstavitelia asociácie na regionálnej a/alebo národnej úrovni.
- ***Pracovná sila*** – veterinári môžu zohrať kľúčovú úlohu pri ochrane zdravia a welfare zvierat a ľudí počas mimoriadnych stavov, a to spoluprácou s osobami s rozhodovacou právomocou pri tvorbe rezervných plánov na minimalizáciu vplyvu potencionálnych katastrof alebo epidémií; poskytnutím veterinárnych služieb spoločenstvám s nedostatočným pokrytím služieb alebo s obmedzenými zdrojmi; alebo ako súčasť zasahujúcich záchranných tímov počas mimoriadnych situácií ako sú požiare, záplavy, zemetrasenia, prípadne iné mimoriadne situácie, napr. vakcinačný zásah pri epidémiách.
- ***Zhromažďovanie a analýza údajov*** – uprednostňovanie problémov zdravia a welfare zvierat môže byť výzvou. Veterinári môžu prispieť k tvorbe efektívnych postupov a prioritizácii zhromažďovaním informácií pomocou prieskumov verejného zdravia a ochorení, hlásením spoločenských problémov a analýzou potenciálnych rizík. Veterinári majú, napríklad, jedinečnú možnosť identifikovať riziká, ako je domáce násilie na bezbranných ľuďoch hlásením podobného násilia, ktoré možno často pozorovať u bezbranných zvierat.
- ***Národné projekty*** – veterinári sú koordinovanou skupinou profesionálov, ktorá môže pomôcť v podpore pozitívnych zmien vo welfare zvierat tým, že bude vysielať pevné a nemenné posolstvo o otázkach welfare zvierat verejnosti a štátnym inštitúciám. Napríklad upozorňovaním na plemenne špecifické zdravotné riziká, odporúčaním skorej sterilizácie psov a mačiek a pod.

Úroveň 4: Medzinárodná

Veterinárne vzdelávanie a tréning a úlohy veterinárnych lekárov v komunitách sa v rôznych krajinách výrazne líšia. Rovnako aj hodnoty, ktoré spoločnosti priraďujú zvieratám a poskytovaniu veterinárnych služieb zvieratám. Aktívna

medzinárodná pomoc a spolupráca so svetovými veterinárnymi asociáciami, MVO a inými organizáciami môže podporiť vývoj komunity a veterinárneho vzdelávania rovnako ako aj zlepšenie zdravia a welfare zvierat. Ako členovia celosvetovej komunity majú veterinári lepšiu možnosť propagovať a podporovať welfare zvierat v medzinárodnom meradle.

- ***WSAVA a ostatné medzinárodné organizácie*** – v celosvetovej veterinárnej komunite existuje viacero medzinárodných asociácií. Organizácie, ako je WSAVA, majú dôležitú úlohu vo vedení a vzdelávaní veterinárov, veterinárnych poloprofesionálov a verejnosti v oblasti zdravia a welfare zvierat. V závislosti od organizácie sú dostupné rôzne možnosti členstva. Veterinárni lekári sa členmi stávajú väčšinou prostredníctvom regionálnych alebo národných organizácií. Jednotlivci môžu využiť všeobecné zásady alebo štandardy pripravené medzinárodnými organizáciami, alebo sa môžu podeliť o svoje poznatky a zručnosti ako prispievajuci členovia.
- ***Medzinárodné MVO*** – medzinárodné MVO a medzivládne organizácie, ako je OIE, zaisťujú smer celosvetového hnutia welfare zvierat. Môžu realizovať medzinárodné projekty, vyvinúť stratégie pre uplatnenie veterinárnych kompetencií, stanoviť štandardy, podporiť spoluprácu viacerých odvetví a formovať medzinárodný prístup ku otázkam welfare zvierat. Veterinári sa môžu zapojiť priamo prácou v MVO alebo medzivládnych organizáciách alebo nepriamo prostredníctvom vplyvu ich národnej veterinárnej asociácie, regionálnych MVO, prípadne štátnych úradov.
- ***Medzinárodné dobrovoľníctvo*** – pre veterinárov existuje veľa medzinárodných dobrovoľníckych príležitostí. Tieto dobrovoľnícke miesta alebo projekty sú najčastejšie organizované MVO, veterinárnou asociáciou alebo štátnymi úradmi. Popri prispievaniu ku zdraviu a welfare zvierat a komunite v ktorej žijú, môžu byť aj zdrojom jedinečných skúseností. Veterinári, ktorí chcú dobrovoľníčiť, by si mali projekt vyberať starostlivo. Projekt by mal byť spoločensky zodpovedný, vyhovovať regionálnej legislatíve, rešpektovať regionálnu kultúru a mal by byť schopný poskytnúť trvalý prínos komunite a jeho príjemcom.

Problémy aktívnej pomoci

Napriek všetkým výhodám pri angažovaní sa v aktívnej pomoci, existujú aj potencionálne riziká, ktoré je nutné zvážiť. Pred začatím spolupráce s nejakou skupinou alebo organizáciou je vhodné si urobiť prieskum, aby ste sa uistili, že ciele a hodnoty danej skupiny sú v súlade s vašimi názormi. Ak nie, pravdepodobným výsledkom budú iba nedorozumenia, čo nebude vyhovovať ani jednej strane. Ak pracujete v inej geografickej oblasti, je dôležité, aby ste nepodkopávali autoritu lokálnych veterinárov, ale čo najviac navzájom spolupracovali.

Keď vstupujete do existujúceho zahraničného programu, je dôležité sa uistiť, že práca bude mať skutočný prínos pre tých, pre ktorých je pomoc určená, a že nejde iba o „dobrovoľníctvo“ bez spoločenskej zodpovednosti (Snyder, Dharamsi a Crooks, 2011). Dôležité je aj, že zvieratá, ktorým je poskytovaná veterinárna podpora prostredníctvom charitatívnych organizácií alebo dobrovoľníckej práce, dostanú rovnaký minimálny štandard veterinárnej starostlivosti ako zvieratá v súkromnom vlastníctve. Tlmenie bolesti by, napríklad, malo byť vždy súčasťou chirurgických zákrokov alebo iných bolestivých úkonov, dodržané by mali byť aj štandardy asepsy. A v neposlednom rade je dôležité pracovať iba v limitoch vašich vlastných znalostí. Zvieratá v dobrovoľníckych projektoch by nemali slúžiť na váš tréning alebo na rozvoj vlastných zručností, táto aktivita musí byť pre nich prospešná. Oblasti ako je medicína v útulkoch alebo pohotovostná pomoc obetiam povodní alebo požiarov, patria do kompetencie špecialistov, vy nemusíte mať dostatočné vedomosti a zručnosti na to, aby ste dosiahli pozitívny vplyv. Uvedomenie si týchto možných nebezpečenstiev spolu s adekvátnou prípravou sú vhodnou prevenciou toho, aby k nim nedošlo.

Záver

Množstvo foriem a formátov programov aktívnej pomoci je istotou, že existuje nejaký, ktorý vyhovuje každému veterinárovi. Nie každý veterinár bude chcieť vystúpiť v rozhlase alebo televízii, ale programy aktívnej pomoci, dokonca aj tie, ktoré sú organizované v priestoroch vášho pracoviska, môžu byť veľmi efektívne. Tým, že sa začne v malom a štedro, a tým, že sa splní „domáca úloha“ aby ste sa vyhli možným nástrahám, môže každý veterinár pozitívne ovplyvňovať welfare zvierat.

Kontrolný zoznam

- ✓ Rozmýšľali ste nad programom aktívnej pomoci, ktorý by ste vy alebo vaše pracovisko mohli vytvoriť?

- ✓ Viete aká MVO alebo iná organizácia má aktívny program vo vašom regióne?
- ✓ Ste členom vašej regionálnej asociácie? Môžete spolupracovať na vytvorení pozitívnych zmien v prístupe ku welfare zvierat?
- ✓ Zvážte, ako môžete spolupracovať s ostatnými veterinármi a veterinárnymi organizáciami na zlepšení welfare zvierat vo vašom regióne.
- ✓ Poskytujete rovnaký minimálny štandard veterinárnej praxe ako svojej vlastnej praxi aj charitatívnym projektom? Napr. tlmenie bolesti, zmiernenie utrpenia, vhodné priestory na hospitalizáciu a pod.

Referencie

Fein, J., Bogumil, D., Upperman, J. and Burke, R. (2018). Pediatric dog bites: a population-based profile. *Injury Prevention* Published Online First: 08 February 2018. https://doi.org/10.1136/injuryprev-2017-042621
Snyder, J., Dharamsi, S. and Crooks, V. (2011). Fly-By medical care: Conceptualizing the global and local social responsibilities of medical tourists and physician voluntourists. *Globalization and Health*, 7(1), p.6.
WSAVA, 2017. Unpublished data

Materiály na stiahnutie

Téma	Zdroj
Charta welfare zvierat	Charta súcitu: http://www.charterforanimalcompassion.com/ RSPCA Austrália: http://kb.rspca.org.au/RSPCA-Australia-animals-charter_316.html
Vzdelávanie v oblasti welfare zvierat	WSAVA moduly o welfare zvierat: http://www.wsava.org/Committees/animal-wellness-and-welfare-committee Svetová ochrana zvierat – koncepty welfare zvierat: http://www.globalanimalnetwork.org/search/training
Zásady a protokoly manažmentu správania zvierat	Zásady manažmentu správania psov a mačiek AAHA 2015: https://www.aaha.org/professional/resources/behavior_management_guidelines.aspx Vzorový protokol manažmentu správania AAHA: https://www.aaha.org/professional/resources/behavior_management_model_protocol.aspx
Tabuľky skóre kondície (mačky)	Skóre telesnej kondície: http://www.wsava.org/WSAVA/media/Arpita-and-Emma-editorial/chart_cat_horiz-June-2017.pdf Skóre svalovej kondície: http://www.wsava.org/sites/default/files/Muscle_condition_score_chart-cats.pdf
Tabuľky skóre kondície (psy)	Skóre telesnej kondície: http://www.wsava.org/WSAVA/media/PDF_old/Body-condition-score-chart-dogs.pdf Skóre svalovej kondície: http://www.wsava.org/WSAVA/media/Documents/Committee Resources/Global Nutrition Committee/Muscle-condition-score-chart-2013-1.pdf
Prostredie (klinika & domov)	Zásady environmentálnych potrieb mačiek AAFP a ISFM: http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1098612X13477537
Etika	Dilema etiky zvierat: http://www.aedilemma.net/
Zásady eutanázie	Zásady eutanázie zvierat AVMA: https://www.avma.org/KB/Policies/Documents/euthanasia.pdf BVA (Britis Veterinary Association) eutanázia zvierat: http://www.bva.co.uk/Workplace-guidance/Ethical-guidance/BVA-Euthanasia-Guide/ IFAW (International Fund for Animal Welfare): http://www.ifaw.org/united-states/resource-centre/welfare-basis-euthanasia-dogs-andcats-and-policy-development
Prístup k eutanázii	Vzorový protokol eutanázie DVM360: http://veterinaryteam.dvm360.com/euthanasia-protocol Univerzitná veterinárna nemocnica Oregonskej štátnej univerzity: http://128.193.215.68:12469/vth-policies/VTH/SA/AAHA Standards/PC59-Euthanasiaprotocol.pdf

Forenzné tlačivá	Veterinárne súdne lekárstvo: http://www.veterinaryforensics.com/forms/
Manipulácia & fixácia	Zásady manipulácie priateľskej ku mačkám AAFP a ISFM: http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1016/j.jfms.2011.03.012 Dove & Lewis: https://www.atdove.org/ Odvážne zvieratá (Fear Free Pets): https://fearfreepets.com/veterinary-professionals/ Nízkostresová manipulácia – Dr. Sophia Yin: https://www.lowstresshandling.com/
Mobilné aplikácie	Stratégia prevencie pred uhryznutím psom: Apple: https://dog-bite-prevention-strategy-ios.soft112.com/modal-download.html Android: https://dog-bite-prevention-strategy-ios.soft112.com/modal-download.html
Ošetrovateľská starostlivosť	Zásady ošetrovateľstva priateľského ku mačkám AAFP a ISFM: http://www.catvets.com/public/PDFs/PracticeGuidelines/NursingCareGLS.pdf
Zásady výživy	Globálne zásady výživy WSAVA: http://www.wsava.org/Guidelines/Global-Nutrition-Guidelines
Zásady tlmenia bolesti	Zásady svetovej komisie pre tlmenie bolesti WSAVA: http://www.wsava.org/Guidelines/Global-Pain-Council-Guidelines
Stupnice bolesti pre mačky	Stupnica akútnej bolesti mačiek Coloradskej štátnej univerzity: http://www.vasg.org/pdfs/CSU_Acute_Pain_Scale_Kitten.pdf Multidimenzionálna, kombinovaná stupnica bolesti UNESP-Botucatu: http://www.animalpain.com.br/assets/upload/escala-en-us.pdf
Stupnica bolesti pre psov	Stupnica akútnej bolesti psov Coloradskej štátnej univerzity: http://www.vasg.org/pdfs/CSU_Acute_Pain_Scale_Canine.pdf Kombinovaná Glasgovská stupnica bolesti: (CMPS-SF): http://www.wsava.org/WSAVA/media/PDF_old/Canine-CMPS-SF_0.pdf Helsinský index chronickej bolesti: https://www.fourleg.com/media/Helsinki Chronic Pain Index.pdf Krátky súpis bolesti psov (Canine BPI): http://www.vet.upenn.edu/research/clinical-trials/vcic/pennchart/cbpi-tool
Veterinárna prísaha	Veterinárna prísaha WSAVA: http://www.wsava.org/Guidelines/WSAVA-Global-Oath

Slovník

Bolesť:

- **Definícia:** bolesť je komplexná, mulltidimenzionálna skúsenosť zahŕňajúca zmyslovú a citovú zložku. IASP definuje bolesť ako „nepríjemnú zmyslovú alebo emocionálnú skúsenosť spojenú s aktuálnym alebo potencionálnym poškodením tkanív, alebo charakterizovanú takýmto poškodením“ (Medzinárodná asociácia pre štúdium bolesti, 2018). U psov a mačiek sa na usmernenie manažmentu bolesti používajú behaviorálne príznaky a poznatky o potencionálnych príčinách. Navyše nejde o subjektívnu emocionálnu skúsenosť, ktorú možno modifikovať behaviorálnymi skúsenosťami vrátane strachu, pamäte a stresu.
- **Diagnostika/potvrdenie:** keďže bolesť môže byť vo svojich prejavoch diskrétna alebo sa prejavy líšia v závislosti na správaní sa jednotlivých pacientov, odporúčame si dôkladne preštudovať **Zásady tlmenia bolesti WSAVA** (WSAVA, 2014).
- **Možnosti terapie:** vzhľadom na rôznorodosť príčin bolesti a variabilitu v dostupnosti liekov je potrebné medzi terapeutické možnosti zaradiť pochopenie správania zvierat, techniky manipulácie s pacientom, dostupné medikamentózne možnosti, či v extrémnych prípadoch aj rôzne spôsoby eutanázie, napr. uľahčenie od neprekonateľnej bolesti v terminálnych štádiách ochorení.
- **Prevencia:** bolesti sa najlepšie predchádza, ak sa pacient vyšetrí pred akýmkoľvek úkonom, ktorý môže spôsobiť bolesť alebo po stanovení diagnózy/potvrdení bolestivej udalosti. Ideálne sa bolesť vždy rieši preventívne.

Utrpenie:

- **Definícia:** nepríjemná emočná subjektívna skúsenosť ako je strach, bolesť a frustrácia.
- **Diagnostika/potvrdenie:** ochorenie a bolesť spôsobujú utrpenie, je však potrebné zvážiť aj iné príčiny, ako sú neuspokojené environmentálne, behaviorálne, nutričné a sociálne potreby.
- **Možnosti terapie a prevencie:** je ich veľa, niektoré možno riešiť potvrdením faktu pri konkrétnom prejave pacienta. Vplyv majú aj iné faktory, vrátane dostupnosti farmaceutík.

Poranenie:

- **Definícia:** telesné, mentálne alebo emocionálne poškodenie.
- **Diagnostika/potvrdenie:** telesné poranenie môže a nemusí byť ťažké lokalizovať. Ťažké poranenia sa obyčajne prejavujú evidentnými telesnými príznakmi, zatiaľ čo pri diskrétnych poraneniach sú na ich odhalenie potrebné väčšie skúsenosti. Emocionálne a mentálne poranenie sa môže prejavovať zjavne nenormálnym správaním, alebo menej výraznými zmenami správania alebo povahy. V takýchto prípadoch je potrebné vyjadrenie špecialistu.
- **Terapia a prevencia:** terapia závisí od toho, aký telesný systém je postihnutý. Prevencia sa môže týkať viacerých oblastí, vzťahuje sa však najmä na poskytnutie bezpečného, stáleho a mentálne zdravého prostredia.

Ochorenie:

- **Definícia:** porucha štruktúry alebo funkcie, najmä takej, ktorá spôsobuje špecifické klinické príznaky alebo postihuje špecifické miesta a nie je iba výsledkom nejakého telesného poranenia (Oxfordský anglický slovník, 2018).
- **Diagnostika/potvrdenie:** na správne potvrdenie a následne aj poskytnutie terapeutických možností má, ideálne, veterinárny lekár k dispozícii protokol alebo postupné kroky na diagnostiku/potvrdenie ochorenia u jeho pacientov. Príkladom je 5 nevyhnutných vyšetrení, ktoré je v prípade potreby nutné urobiť u každého pacienta: telesná teplota, pulz, dýchanie, bolesť, výživa (Freeman a kol., 2011). Po týchto základných vyšetreniach sa môže rozhodnúť o ďalšom diagnostickom postupe.
- **Možnosti terapie:** terapia ochorenia by mala byť založená na fakte, ktorá možnosť je pre zdarné uzdravenie, pohodlie a welfare pacienta najlepšia. Na výsledok terapie majú vplyv aj faktory ako je kultúra, finančné možnosti, prognóza a emocionálny vzťah majiteľa.
- **Prevencia:** príkladom môže byť obyčajné odporúčanie vakcinácie a vzdelávanie klientov a zamestnancov o regionálnych ochoreniach. Veterinárni lekári musia neustále aktualizovať svoje poznatky o preventívnej medicíne a mali by vedieť o potencionálnych ochoreniach v spoločnosti. So zvyšujúcim sa cestovaním, či v celosvetovej komunite, sú vhodné základné vedomosti o rôznych chorobách, preto je kontinuálne vzdelávanie veľmi dôležité.

Referencie

Freeman, L., Becvarova, I., Cave, N., MacKay, C., Nguyen, P., Rama, B., Takashima, G., Tiffin, R., Tsjimoto, H. and van Beukelen, P. (2011). WSAVA Nutritional Assessment Guidelines. *Journal of Small Animal Practice*, 52(7), pp.385-396.
International Association for the Study of Pain (2018). IASP Terminology - IASP. [online] IASP-pain.org. dostupné na: https://www.iasp-pain.org/Education/Content.aspx?ItemNumber=1698 [navštívené 8. Júna. 2018].
Oxford Dictionaries | English. (2018). *disease | Definition of disease in English by Oxford Dictionaries*. [online] dostupné na: https://en.oxforddictionaries.com/definition/disease [navštívené 23. Júna. 2018].
WSAVA (2014). *Global Pain Council Guidelines*. [online] http://www.wsava.org/Guidelines/GlobalPain-Council-Guidelines. [navštívené 8. Júna 2018]

Poďakovanie

Tieto zásady boli vytvorené Skupinou pre zásady welfare zvierat (AWGG – Animal Welfare Guidelines Group), čo je subkomisia Komisie WSAVA pre welfare a wellness zvierat(AWWC – Animal Welfare and Wellness Committee). Ich vznik bol možný iba za štedrej pomoci sponzora komisie, firmy Waltham®

Tieto zásady by nemohli vzniknúť bez výraznej podpory a zdieľania skúseností nasledujúcich členov AWWC:

- Melinda Merck DVM (USA)
- Theresa (Tess) Kommedal DVM, ABVP (Nórsko)
- Karyl Hurley DVM, DACVIM, DECVIM-CA (USA)
- John Rawlings BSc, MSc, PhD (Spojené kráľovstvo)
- Sira Abdul Rahman BVSc, MVSc, PhD (India)
- Sheilah Robertson BVMS, PhD, DACVAA, DECVAA, DACAW, DECAWBM, CVA, MRCVS (USA)

AWGG by rád poďakoval aj Franckovi Meijboomovi MA, PhD (Univerzita v Utrechte) za vysvetlenie etiky, Melinde Merck DVM za jej prínos v oblasti týrania zvierat a forenznej medicíny, Anne Jackson MA, VetMB, PhD, šéfredaktorke Australian Veterinary Journal a Austrálskej veterinárnej asociácii za ich nedoceniteľné editorské rady a pomoc.

Apendix 1: Tvorba štandardu pre postup pri podozrení na týranie alebo zanedbávanie zvieraťa.

Každé veterinárne pracovisko by malo mať plány, prístupy alebo procesy na zvládnutie prípadov, pri ktorých je podozrenie na týranie alebo zanedbávanie zvierat. Pracovisko by si pre takéto prípady malo vytvoriť štandard (SOP – Standard Operating Procedure), o ktorom by mal byť poučený a podľa ktorého by mal konať každý zamestnanec.

Odporúča sa, aby každý štandard obsahoval vždy dostupný zoznam odkazov (referencie, napr. vo fyzickej alebo virtuálnej zložke) na všetky relevantné informácie a protokoly.

Tento zoznam by mal obsahovať niekoľko kľúčových zložiek:

- Kópiu momentálne platných zákonov o ochrane a týraní zvierat.
- Kópiu platných veterinárnych predpisov vrátane povinných požiadaviek hlásenia a poskytovania imunity pre veterinárnych lekárov a/alebo zamestnancov, ochrany pred akýmkoľvek ďalším rizikom.
- Kontaktné informácie agentúr, odborov a/alebo úradov zodpovedných za vyšetrovanie týrania/zanedbávania vrátane kontaktov pre mimostránkové alebo mimoriadne volania.
- Jasnú autorizačnú postupnosť na pracovisku pre povolenie hlásenia podozrivých prípadov.
- Protokol na manipuláciu so živými a uhynutými zvieratami:
    - dokumentácia, zabezpečenie dôkazov, fotografie, záznamy
    - rôzne typy dokumentov sú dostupné online (Merck, 2018)
- Protokol na manipuláciu so zvieraťom po nahlásení podozrivého prípadu:
    - Úrad vyšetrovania a/alebo prokuratúra by mali poskytnúť informácie týkajúce sa legálneho postupu na zadržanie a ochranu zvieraťa, či už živého, alebo uhynutého
    - akékoľvek uhynuté zviera by sa malo po vyšetrení zadržať, až kým jeho vydanie nepovolí úrad vyšetrovania alebo prokuratúra.

Referencie

Merck, M. (2018). *Veterinary Forensics Forms.* [online] veterinaryforensics.com. Dostupné na: http://www.veterinaryforensics.com/forms/ [Navštívené 12. Júna. 2018]

PREKLAD/TRANSLATED BY

SLOVAK SMALL ANIMAL VETERINARY ASSOCIATION®

SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA VETERINÁRNYCH LEKÁROV MALÝCH ZVIERAT